

REPUBLIKA

MJESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

Srećko Lipovčan (*1942. – †2009.) / 3

Ante Stamać: *O mucu Kristovoj u semiotičkoj mreži* / 7

Ivo Brešan: *Prokletnici* / 11

Dunja Detoni Dujmić: *Gle kroz prozor* / 23

Tema broja:
HRVATSKO PROLJEĆE

Nikica Mihaljević: *Hrvatsko proljeće u emigrantskim glasilima* / 30

Ljerka Car Matutinović: *Astrologinja Pauperkula i njeni vitezovi* / 65

Toma Podrug: *Pjesme* / 73

UMJETNOST • KULTURA • DRUŠTVO

Nikola Ivanišin: *Zbornici „O Vatroslavu Jagiću” i „O Albertu Haleru” i u vezi s njima* / 81

KRITIKA

Ante Stamać: *Polihistor, poligraf, kulturolog Srećko Lipovčan* / 93

Cvjetko Milanja: *Uz Bošnjakovu nagradu „Goranov vijenac”
za 2009.* / 97

Zvezdana Timet: *Sve po dvanaest kuna* / 99

Duško Lončar: *Knjiga koja treba svima* / 104

Perina Meić: *Poetska ispovijed Veselka Koromana* / 108

Antun Pavešković: *Fusnote ljubavi i zlobe (45)* / 113

Kronika DHK (*Anica Vojvodić*) / 117

Srećko Lipovčan
(*1942. – †2009.)

Ulomci iz knjige *Mladi Ujević, politički angažman i rana proza (1909. – 1919)*

Memorandum o federalnom uređenju buduće države

Postoji, međutim, još jedan važan dokument iz istoga razdoblja. O njemu se u literaturi uopće nije raspravljalo, iako je objavljen još 1976. U spisima engleskog publicista i povjesničara *Roberta Seton-Watsona* sačuvan je *nacrt* jednoga memoranduma, datirana „u svibnju 1915“ i namijenjena britanskoj javnosti (*SETON-WATSON*: 1976., 222, dok. br. 137). Potpisalo ga je 11 osoba, sve odreda najistaknutiji političari-emigranti iz južnoslavenskih zemalja Habsburške Monarhije. Uz Supilov i Trumbićev potpis stoji i – Ujevićev. Relevantan je *politički* značaj teksta, a iznenađuje i činjenica da ga je potpisao Ujević.

U dokumentu se – kao i u brojnim drugima u to doba – prosvjeduje protiv tajnoga ugovora s Italijom i osnažuje pravo Južnih Slavena na istočnu jadransku obalu. Ali se također – a to je novo! – *zahtijeva federalno uređenje buduće jugoslavenske države*.¹ Ujevićev nam potpis na memorandumu jamči da je *i* on tada zastupao federalističko gledište.² To znači da je već tada naslućivao prave namjere srpske političke elite.³

1 Moramo imati na umu da se to zbiva gotovo godinu dana *prije* nego će Supilo demonstrativno napustiti Jugoslavenski odbor (baš zbog otpora *centralističkom* i *velikosrpskom* rješenju koje intransigentno zastupa Pašićeva vlada), i čak dvije godine *prije* no što će svoj precizan *nacrt o federativnom ustrojstvu Jugoslavije* – tu svoju političku oporuku – uputiti Jovanu Jovanoviću!

2 Ni francuski službeni krugovi nisu imali iluzija o sadržaju srbijanskoga „jugoslasvenstva“. Kako navodi Đ. Stanković u svojoj knjizi o N. Pašiću: „Francuski generalštab je prema jednom elaboratu iz 1917. još uvek naglašavao jako izražen ‘pansrbizam’ u srpskom narodu, zainteresovanost političkih vođa za stvaranje Velike Srbije (prisajedinjenje Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slavonije, izlaz na more) kao protuteže Bugarskoj, zatim srpsko-hrvatske političke, istorijske i verske proturečnosti...“ (*STANKOVIĆ*: 1984., 182).

3 Ta činjenica nam dopušta da i genezu Ujevićeve nacionalnopolitičke ideologije kronologijski drukčije postavimo nego što je to bilo uobičajeno do sada: godine 1916. nije se, po svemu se čini, u Ujeviću zbilo nikakav nagli prijelom: fermentacija je počela prije, a 1916. je tek snažno izbila!

No to nije sve što bi se o memorandumu i Ujeviću moglo reći. Njegov potpis u društvu *elite* južnoslavenske političke emigracije nameće upit: nije li – bar u to doba – obnašao i neke druge, dosad nepoznate, a svakako važne političke dužnosti? Teško je naime pretpostaviti da bi tako važan dokument supotpisao *običan prevodilac!*⁴ Kako nema sumnje da se njegovo ime tu nije našlo *slučajno*, opravdano možemo pitati: nije li te zadaće – ako ih je bilo – obavljao skriveno od javnosti?

Tajnovita putovanja

U godini 1915. Ujević piše mnogo, ali mu sve ne objavljuju, pa ni tekstove koji se mogu ubrojiti među najbolje iz njegova pera.⁵ Službeni srpski krugovi nisu oduševljeni time što mladi – i opet je među njima Ujević – bezrezervno ističu pojam Jugoslavije. Raspoloživa izvorna građa ne dopušta posve jasan uvid u sve što su mladi poduzimali, ali ima podataka koje ne možemo ignorirati, iako su dani „post factum“: gotovo da nema sumnje u to da je Ujević – a to, kako smo vidjeli, *nikada* nije kazao – krajem 1915. otišao iz Pariza i bio u Nišu, Solunu, Ateni i Rimu, zajedno s M. Bartulicom.

Već smo kazali da Gradska knjižnica u Splitu čuva i takozvani *Arhiv JNO*. Dio toga fonda jest i *Omladinska zbirka*, koju je početkom šezdesetih godina uredio M. Bartulica. Tu je i njegov vlastoručni prijepis molbe koju je 21. 12. 1915. iz Soluna uputio „Predsjedniku Narodne skupštine Kraljevine Srbije“ (u Solunu). On iznosi podatke o dotadašnjem političkom radu i moli za novčanu potporu: otišao bi u London i „eventualno“ u New York, i nastavio raditi „korisno i celishodno po našu svetu stvar“.

U nastavku je prijepisa⁶ i Bartuličina bilješka, „dodatak 1963.“, u kojoj kaže da je molba bila povoljno riješena: „(...) s dobivenom pomoći otputovao sam u društvu Augustina Ujevića u Atenu (...).“⁷ Bartulica isto tvrdi i u članku u *Zadarskoj reviji*: „I poslije za rata susreo sam se s Ujevićem u Nišu, te nakon zbjega preko Albanije u prosincu u Solunu i siječnju u Ateni, odakle smo skupa pošli u Rim. Bio je tada s nama i drug Bastajić“ (*BARTULICA: 1965., 377*).⁸ Ujević to nikada nije spomenuo, štoviše: neizravno je to zatajio.

4 Manje se vjerojatnim čini da su Trumbić i Supilo smatrali kako je njegov potpis važan zato što je 1913. bio prvak *Nacionalističke omladine*.

5 Prvo poglavlje studije „Jugoslavensko more“ Trumbić će staviti u ladicu. *D. Šepić* ga je prvi objavio u časopisu *Kolo* (IV, br. 1, 1966) i ocijenio da „po svom nadahnutom stilu i misaonom sadržaju spada među najbolje Ujevićeve publicističke radove i uvjerljivo svjedoči o tadašnjim njegovim shvaćanjima i raspoloženjima“ (isto, 60).

6 OZ, 6. II – iz Srbije.

7 Fotokopije u posjedu autora (S. Lipovčana, op. ur.).

8 Zanimljivo je da Bartuličine tvrdnje nisu našle mjesta ni u *Tadijanovićevoj „Kronologiji“* niti u kasnijim pokušajima rekonstrukcije (?) Ujevićeve biografije (*Šepić, Žeželj*).

Iako je Bartulica dobio pomoć od srpskih vlasti, u Ženevi – kamo je stigao iz Rima – sudjeluje na sastanku „Jugoslavenske nacionalističke omladine u inostranstvu“. Za člana „Centralnog odbora“ bio je predviđen i Ujević.⁹ Predstavnicima hrvatske i slovenske mladeži, Fabijančić i Bartulica – bez znanja Srba u „Centralnom odboru“ – dogovaraju i sljedeće: ako međunarodne okolnosti ne bi dopustile ostvarenje projekta zajedničke južnoslavenske države, oni će tražiti „samostalnu, zajedničku državu Hrvata i Slovenaca“. Dakle – bez Srbije. No, Ujević se nije angažirao u tom krugu; Fabijančić se na jednoj dopisnici žali da je neaktivan.¹⁰

Šutljivi srbijanski arhivi.

Ujevićeve kombinacije s crnogorskom vladom

Ujevićeva osobna kriza jača u godini 1917. Do tada vrstan profesionalac-publicist popušta; nepouzdan je i ne izvršava obvezâ, pa ni onda kada je primio predudjam.¹¹ U sukobu je sa svima, posebice sa srpskim veleposlanikom u Parizu, Milenom Vesnićem; optužuje „ljude oko poslanstva“ da su glavni krivci njegove nesreće. Svi Ujevićevi odnosi s veleposlanstvom ne mogu se, nažalost, potvrditi i izvornim materijalima; tako u dokumentaciji koja se čuva u Arhivu Srbije *nisam našao potvrde* Ujevićevim tvrdnjama da je posjedovao putovnicu Kraljevine Srbije („pod brojem 606“), a niti da ju je „iz odlično promišljenih i apsolutno uvjerljivih razloga“ (trvdnja iz pisma de Giuliju) „Vesniću“ vratio u srpnju 1917. (ŠEPIĆ, isto, 558ff). *Žeželj* tvrdi da je Ujević putovnicu dobio 1915., ali ne kaže odakle to znade (isto, 143). Arhiv Srbije čuva i građu srpske sigurnosne službe.¹² U prvom su fasciklu (XXI, MUD) i „delovodni protokoli“, dvije knjige za 1916. i dvije za 1917. godinu. Sadrže niz podataka, također i o izdavanjima viza i putovnica,¹³ ali u njima ipak nema nijednoga podatka o izdavanju ili povratu Ujevićeve putovnice. No ipak je teško vjerovati da bi Ujević priču o putovnici naprosto izmislio, pa to pitanje ostaje i dalje otvoreno.

9 GBS, ARHIV JNO, OZ, Kutija 1, Fascikl IV. Tu se nalazi i *Zapisnik* sa sastanka održanoga 18. travnja 1916. Fotokopije dokumenata u posjedu autora. Na temelju građe sačuvane u Arhivu JO o tomu je pisao i Šepić (isto, 555-556).

10 U rujnu 1917.: „(...) Ujević je prekinuo sve veze sa jugoslovenskom stvari i sad mi piše Šarli [ispravno: Šorli, op. a.] da je plaćen od Crne Gore (?).“ – „Pisma V. Fabijančića“. OZ, sv. 10 (prijepisi M. Bartulice).

11 Kancelarija JO mu je konfiscirala honorar za članke objavljene u Južnoj Americi jer za 1200 Odborovih franaka nije napisao dogovorenu studiju. (usp. ŠEPIĆ, isto, 558-561); VUČKOVIC, ISTO, 174).

12 *Odeljenje službe bezbednosti* (1916-1919) – Pariz, Glavni komesarijat Ministarstva unutrašnjih dela (MUD) u izbeglištvu 1915 – 1918 u 11 knjiga, pod oznakom A/10.

13 U „protokol“ je, primjerice, uveden brzojav MUD-a iz Soluna, 28. 8. 1917., kojim se „odobrava odlaz. u Rim Branislavu Nušiću“, pa se „delegatu za vizu pasoša Pariz“ taj predmet daje „na nadležni postupak“ (No-1635, 1.9.). Pod brojem 1764 od 1. 11. 1918. stoji: „Dejanu Dubajiću prema aktu Prosvjetnog Odeljenja nov pasoš za Srbiju.“ Dubajić je poslije poznati zagrebački glumac (ispisi građe kod autora) (S. Lipovčana, op. ur.).

Ujević se međutim molbom za stipendiju obratio crnogorskoj vladi, ali ga je ona (odlukom br. 1417 od 15. 2. 1917.) – odbila:

„Kraljevski ministarski savjet na svojoj sjednici od danas broj gornji riješio je, da se radi budžetske nemogućnosti odbije molba Avgustina Ujevića (Paris Bd du Montparnasse 155), kojim [vjer. kojom, op. a.] je molio stipendiju.“ Na poledini spisa ćirilicom stoji: „Pročitao sam ovo rešenje. 19. II. 1917. Avgustin Ujević“ (VUJEVIĆ: 1966., 668-669).

Tjedan dana poslije podnijet će molbu za primanje u crnogorsko državljanstvo – opet bez uspjeha:

„Maturu sam položio u Spljetu, a zatim sam studirao u Zagrebu i od 1913 u Parizu na književnome fakultetu. Bio sam u Crnoj gori za vrijeme rata kao francuski interpret sa podoficirskim činom“ (isto, 669).

Znakovito je, ali razumljivo: Ujević u molbi uopće ne spominje Beograd!

Crnogorsku stipendiju dobit će ipak ujesen: primat će 200 franaka mjesečno, od 1. 10. 1917. (isto, 670), što je – u trenutku kada je napetost između dviju država dosegla vrhunac – u očima srpskih vlasti moglo biti ocijenjeno samo kao diverzija.

Sačuvana korespondencija potvrđuje da je bio duševno rastrojen – pomišljao je čak i na samoubojstvo. Denuncirali su ga, ali je i sam denuncirao;¹⁴ sklon je i samostalnim političkim potezima u krugu nezadovoljnih mladih, o čemu svjedoči njegovo otvoreno pismo Benitu Mussoliniu, početkom 1918., koje mu je donijelo velike neprilike (ŠEPIĆ, 364-575).

Koliko danas znamo, to je pismo bilo i posljednji Ujevićev „politički“ potez: *do kraja života nikad se više ne će aktivno baviti politikom.*

¹⁴ Kako piše prijatelju Bartulici, Vesniću je „prijavio“ nekadašnjega prijatelja Mitrinovića „zbog njegovog sumnjivog ponašanja“ (SD, XIV, 648).

Ante Stamać

O mucu Kristovoj u semiotičkoj mreži

(nacrt studije)

Ključna pitanja našega današnjeg antropološkog bavljenja Mukom Isusa Krista i njezinim otiscima u umjetničkom izrazu od davnina pa do dana današnjega mogu se formulirati ovako: Što nama današnjima znači Muka?, Kakav oblik Kristova lika predstavljati u ikoničnoj protegi svake od umjetnosti?, i: Što je njezin smisao glede budućnosti Europe, ako umjetnost Europi još uvijek nešto znači? Ta su pitanja, postavljena odviše široko pa stoga nužno i odviše apstraktno, svakako „otvorena”, te ostaju bez izgleda da i nakon naj iscrpnije analize poluče kakve bitno nove odgovore; ti će odgovori biti jednako široki značenjem i jednako apstraktni.

No „pitanje jest pobožnost mišljenja” – Fragen ist die Frömmigkeit des Denkens –, smijem ovdje navesti znameniti Heideggerov postulat. Naše bi se pitanje, upravo neprestani slijed pitanja, imalo pozivati na nepobitne činjenice hrvatske kulture i europske tradicije, u kojoj je Kristova Muka nalazila otisaka od neizbrisive izražajnosti i snage. Ti su se otisci, ustrajnošću znakovnih tragova, do dana današnjega održali u slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi; u kazalištu koliko crkvenih toliko i pučkih korijena; u glazbi koliko individualnog skladateljskog rukopisa toliko i u pjesmama i oratorijima što ih je u odnosnim priredbama izvodio pobožni pučki genij; i, za nas ponajvažnije, u književnosti, koja je tijekom povijesti uvijek troslojno (tronarječno, tropismeno, i trojezično u uporabnom smislu) isprepletena hrvatskog jezika pronosila evanđeoske zapise Kristove Muke, odnosno njezine apokrifne. Baš na tragu apokrifne prakse hrvatska je književnost pronosila književne tvorbe mnogih značajnih pisaca, te pučka očitovanja neposredne pobožnosti, a u ustaljenim, mahom stihovnim oblicima. Bila je, rečeno znamenitom Eliotovom metaforom iz anorganske kemije, djelatan katalizator.

Sve to zovemo tradicionalnim kulturnim blagom, ili „utonulim kulturnim dobrom”. Tijekom trinaest stoljeća povijesti hrvatske kulture – a ona započinje pokrštaivanjem naših prapredaka u VII. stoljeću – ta je kultura nezamisliva bez svoje kršćanske osnove i okosnice. Sve ako se ta osnovica zapletenim i mračnim kanalima unutar zamršene zgrade povijesti kadšto znala napuštati, ona je do dana današnjega bila i ostala duhovnim i jezičnim supstratom, pa zato u povijesnom komunikacijskom procesu i temeljnom pošiljateljskom instancijom, koja je u nekoj vrsti stalno djelatne „povratne sprege” hrvatsku kulturu i civilizaciju kao primatelja održavala na vezi u „svjetskopovijesnom komunikacijskom kanalu”.

Tijekom znatnog broja kongresa i simpozija, „Cropassion” je proučavala tragove Muke u hrvatskoj likovnoj umjetnosti, folkloru, pravnim regulama, u kazalištu, u književnosti. U tim su proučavanjima sudjelovali mnogi istraživači, u širokom rasponu od povjesničara umjetnosti do književnoznanstvenih stručnjaka, povjesničara i teologa. Dakako, uz sudjelovanje brojnih proučavatelja iz susjednih europskih kultura, u kojima, srećom, pretraživanje pasionske baštine nije bilo stalno ometano bezbožnom teorijom i praksom odnosno tobožnjim nadmoćnim stavom agnostična ateizma. Danas raspoložemo zapanjajućim znanjima, da je hrvatska kultura toliko impregnirana biljezima Muke, da je njezino mnogostoljetno funkcioniranje nemoguće zamisliti bez te bitne kristološke teme. Ograničimo li se samo na književnost i kazalište, otkriveni su mnogi tekstovi odnosno reinterpetirani mnogi stari, koji Kristovu Muku oznakovljuju kao pasionsku dramu, prikazanje ili skazanje, kao plač Marijin, kao dijalošku pjesmu ponizna čovjeka i Križa, kao uzdah nesretna ljudskog bića pred veličanstvom Spasitelja i Otkupitelja, kao očaj izdajnika Jude, nipošto na kraju kao identifikacijski čin čovjeka i njegova raspetog uzora. Sve te književne ostvaraje možemo držati zabilježbama, otiscima, biljezima, metaforički rečeno urezima davnih epoha, urezima u kojima su naši predci sve do dana današnjega ostavljali tragove svoga ljudskog postojanja. A ako su biljezi i urezi, oni su, semiotički rečeno, združeni oblik izraza i sadržaja, reprezentameni i njegovi objekti – govoreći terminima Charlesa Sandersa Peircea – a u riječima i glazbenim tonovima, u plošnim i kubnim oblicima, u kamenu i svijetlo-škurim prostorima trgova i sakralnih objekata. Interpretacija tih ureza – slobodno sad možemo reći: povijesnih znakova – hermeneutičko njihovo tumačenje, može se oslanjati na naša osobna iskustva, tj. na naše današnje misaone i doživljajne akte. No takvo interpretiranje ograničeno je našim slabašno razvijenim ljudskim poimanjem, i mi se, zatečeni na kraju komunikacijskog kanala, moramo zadovoljiti njihovim tek ograničenim i ne uvijek prozirnim estetičkim ili misaonim učincima. Urezi koji su dospjeli do nas nekim nepredviđenim slučajem razornih povijesnih tijekomova u sebi sadrže elemente zagonetnosti i čuda; teorija književnosti zato je i stvorila (slabašnoj ljudskoj psihi primjeren) naziv „začudnost”. Moramo vjerovati ljepoti izraza i

nama razvidnoj dubini sadržaja. No izraz i sadržaj davnih znakova spojeni su u jedno, združeni su u znak, zahvaljujući instanciji interpretanta, smisla koji nikada nije dovršen, koji se zbiva kao dinamična zgoda svijeta, svekolikog univerzuma. Jer baš je to smisao Muke, eshatološki smisao Kristova poslanja, smisao njegova postanka Bogočovjekom, smisao njegova objavljivanja svakom čovjeku u svakom trenutku njegova postojanja.

Svatko upućen u temeljne pojmove suvremene semiotike moći će se suglasiti s mojom vrlo reduciranom snimkom: u nama današnjima, u našim mentalnim riznicama, pohranjeni su tragovi Muke Kristove kao niz lijepih umjetničkih djela i riječi, niz koji je združen s istobitnim duhovnim sadržajima. Ali razumijevanje tih izraza i tih sadržaja nemoguće je bez interpretanta izvan nas, bez smisla koji je i združio te ljepotne oblike i te ispričane evanđeoske sadržaje Kristove Muke. Razumijevanje tih izraza i tih sadržaja ište obzor unutar kojega se ne kreću mogućnosti ljudske spoznaje, ili se kreću u nekom lelujavom hodu: taj je obzor, upravo nebosklon, transcendentan, on je, jednostavno rečeno, sam transcendens. Pretpostavljeni pak finalitet svakog znaka vodi nas njegovu konačnom smislu, izvjesnosti opstanka, premda nam slabe ljudske spoznaje moći ne jamče dospjeće do tog konačnog smisla. On je, naime: Bog.

Tako, svekolika naša znanstvena djelatnost bavila se istraživanjem ureza, biljega, materijalnih tragova dostupnih ljudskoj ruci, ljudskim ustima i ljudskom umu. Ona je točno analizirala riječi, tonove, linije i boje, prostorne odnose. Ona je te oblike ljudskog izražavanja u ovanjštenoj okolini znala staviti u suodnose te istraživati njihove sustave, kodove i potkodove. S druge, sadržajne ili objektivne strane, znala je prepoznavati duhovne etimone. Oni su u pravilu evanđeoski prikazi Muke Kristove te njezini izmaštani apokrifni odjeci. Znala je nadalje kadšto pronaći i identifikacijska mjesta na kojima davni i današnji čovjek mogu muku vlastita opstanka prilagoditi ili čak poistovjetiti s Mukom Raspetoga. Postoji u hrvatskom jeziku i frazem sastavljen od riječi što ulaze u pasionski sadržajni krug. Primjerice: „Ma bila je to muka Kristova”, a primijenjeni na kakvu banalnu nelagodu. No posvetni je sadržaj posebice moguće prizivati glede mnoštvenih primjera ljudske muke u doba povijesnih nesreća, ratova, ekoloških katastrofa, bratoubilačkih čina. Znala je naša znanstvena djelatnost izgraditi i tipove antropoloških modela s pomoću kojih su kadšto bili omogućeni zaključci o našem ljudskom poslanju. Upravo o onom poslanju, koje nas nagovara da sami sebi bez prestanka postavljamo znamenito treće Kantovo pitanje: Čemu se mogu nadati?

Naša znanstvena djelatnost nije uspijevala odgonetnuti smisao Muke, Kristove ili čovjekove, ukoliko nije stalno podrazumijevala instancije interpretanta, obuhvatnog smisla, Jednoga Boga. Interpretant je instancija koja objašnjuje uopće mogućnost nastajanja znaka. Ako je znak još od augustinskih vremena, preko srednjovjekovne sveučilišne skolastike do današnje semiotike ono što je *aliquid pro aliquid* – a ne neposredovano i puko *aliquid* u svojoj materijalnoj

goloti (označiteljska pljeva!) – ako je dakle znak spoj ikona odn. indeksa odn. simbola s nekako predstavljenim odsječkom svekolike zbilje (objektom), za nas ostaje vazda živo temeljno pitanje: A tko je ili što je jamac te veze, odnosno: Što čini da znak može biti znak? U kršćanskoj teologiji to je problematika Duha Svetoga. Primijenjena na naše posebno područje, ona se svodi primjerice na standardno semiotičko pitanje: Što li to jamči trajnu vezu hrvatskoga Plača Marijina i ikonički, indeksno ili simbolički predstavljene evanđeoske Gospine žalosti? Tijekom ovoga kratkog izlaganja implicira se očito stalan odgovor: Tu vezu jamči poimanje Boga kakvo se na ovim prostorima oblikovalo od davnih stoljeća do dana današnjega.

Ako je to poimanje stvorilo mnogooblično a obilno znakovlje što ga zovemo hrvatskom umjetnošću, onda odgovore na naša početna pitanja o Muci danas i o njezinu smislu u budućoj Europi možemo najučinkovitije postavljati baš u tom obzoru. Buduće naše poimanje Muke i buduća Europa – danas izvrgnuta pustošnom konzumizmu i hedonizmu – održat će se kao mnogovrsno znakovlje u svim jezicima i autentičnim kulturama, uz presudan uvjet: da buduće znakovlje i pojedinačni biljezi što će ga stvarati naši nasljednici na ovome svijetu uvijek budu u potrazi za svojim *interpretantom, za smislom koji jamči i osigurava ljudski opstanak.*

Na suprotnu je težnju, nerijetko razvidnu u naše dane, papa Ivan Pavao II. u svom izravnom obraćanju nama, hrvatskim kulturnim djelatnicima, dne 3. listopada 1988. upozorio ovako:

„Kultura koja odbacuje Boga ne može se nazivati posve ljudskom, jer iz vlastitoga obzora isključuje Onoga koji je stvorio čovjeka na svoju svoju sliku i priliku te ga otkupio Kristovim djelom i posvetio pomazavši ga Duhom Svetim. To je razlog s kojega čovjek u svoj svojoj sveukupnoj stvarnosti mora biti središte svakoga oblika kulture i točka oslonca svake znanstvene težnje.”

Čovjek, njegovo znakovlje, i njihov interpretant – Bog kao obuhvatan smisao – tvore nerazdruživo jedinstvo. Za nadati se, da će to biti i misao vodilja budućoj Europi.

Ivo Brešan

Prokletnici

1. Zelena škrinja

Kad je napustio Senj, Miran Šegota je imao svega sedam godina, tako da mu je malo toga iz stare obiteljske kuće ostalo u sjećanju ili pobuđivalo nostalgiju za životom koji je u njoj provodio. Njegov otac Antun, zubar u Domu zdravlja, odselio je nakon smrti svoje žene, Miranove majke, u Zagreb, gdje je otvorio privatnu stomatološku ordinaciju, pa bi njih dvojica svega jednom ili dvaput godišnje navraćali u rodni grad po petnaestak ili mjesec dana, tek toliko da vide je li s kućom sve u redu, počiste prostorije i poprave nešto što se da popraviti. A onda bi nakon toga sve ponovo stavili pod ključ i otputovali.

Vanjskim izgledom kuća je bila vrlo atraktivna i jedna od najstarijih u Senju; na nadvratku je stajala godina izgradnje – 1798. Sva je bila sazdana od jednakih, pravilno raspoređenih kamenih prizmi, a pročelje joj je pokazivalo neke crte empire stila: visoki i istureni trijem, sa zabatom kao u antičkih hramova, koji je bio poduprt dugačkim jonskim stupovima. No graditelju je, izgleda, manje uzor bila antika, a više tradicionalni primorski način gradnje bogataških vila, jer su se iza toga klasicističkog trijema vidjeli prozori s rebrenicama, simetrično raspoređeni po fasadi i uokvireni girlandama. Kuća je bila dvokatnica, premda je imala još i treći kat, koji je zauzimao samo pola zgrade i služio kao neka vrsta tavana, prekrivena kupama kanalicama. Drugu polovicu činila je terasa, čija je ograda počivala na stupićima u obliku stiliziranih ženskih torza.

Miranu se nije mililo boraviti u tim prostorima. Neprekidno su ga upozoravali da pažljivo i polako sjeda na stolce i oman ili liježe u krevet, jer je sav namještaj bio starinski, u bidermajer stilu, i već prilično crvotočan, pa je uvijek

prijetila opasnost da se pod većom težinom ili zbog neoprezne uporabe ošteti. K tome, sve su sobe, ma koliko se zračile, vonjale na starež i ustajalost, što je za vrućih ljetnih dana dolazilo do granice podnošljivosti. Zato je Miran, dok je bio dečko, najradije boravio na terasi i tu se igrao. Ali i tamo ga je otac nerado puštao, jer je, da bi došao do terase, morao proći kroz tavan, a na tavanu su se nalazile neke stvari koje, kako mu je rečeno, ne bi smio ni gledati, a kamoli dirati. Tako se u Miranu odrana stvorio strah pred onim što je tu ležalo i samo bi poput propuha projurio tavanom da bi se što prije domogao terase, iako nikada nije zapazio nešto čega bi se trebao bojati. S vremena na vrijeme bacio bi letimice pogled na to zabranjeno voće; sve što bi krajičkom oka uspio vidjeti, bilo je u jednom uglu nekoliko snopova papira, svezanog dvjema kartonskim koricama, i manja zelena škrinja, okovana željeznim obručima i čvrsto zatvorena pomoću dva lokota. Skupština općine Senj i Zavod za zaštitu spomenika u Rijeci nagovarali su Antuna da kuću proda, kako bi se mogla preurediti kao muzej, ali ovaj je mahom sve takve ponude odbijao; očito je zgradu držao nekom vrstom obiteljske svetinje, pa mu se činilo da bi time iznevjerio svoje pretke. Radije da trune, raspada se i urušava negoli da njome trguje.

S godinama su njihovi posjeti Senju i obiteljskoj kući postajali sve rjeđi; samo vikendom svaka tri mjeseca. A i tada je odlazio najčešće Antun sâm; Miran ga je pratio jednom ili dvaput godišnje, i to isključivo ljeti. A i onda bi po cio dan boravio na plaži, a u kuću bi dolazio samo objedovati i prenoćiti. Kad je završio gimnaziju i upisao se na Kazališnu akademiju, Odjel režije, više mu nije padalo ni na pamet pratiti oca. Pogotovo nakon što je diplomirao i počeo graditi svoju redateljsku karijeru u zagrebačkim kazalištima, u Splitu, Osijeku, Rijeci, Varaždinu, Virovitici, Dubrovniku... Senj mu je tada postao preuzak; ništa zanimljivog iz teatarskog svijeta nije se u njemu događalo. Zato je ljeta radije provodio u Dubrovniku, jer je tamo toga, osobito za vrijeme Igara, bilo napretek. A i dobio bi poneki posao kod pripremanja predstava Festivalskog ansambla. Nije spadao u onu prvu garnituru redatelja, pa nikad na njemu nije počivao cio projekt; uvijek je bio neka vrsta potrčka, pomoćnika redatelja, koji se stara oko tehničkih pojedinosti, traži prostore u gradu, najprikladnije za izvedbu na otvorenom, ili obavještava glumce o početku pokusa. Samo ponekad bi dobio priliku da neki tekst nepoznata mladog autora, koji mu nimalo nije bio po ukusu, postavi na scenu za „off program”, ali Bože moj, što se tu može! Od nečega se mora živjeti. U tome je često surađivao sa slikaricom i scenografkinjom, Ninom Erceg, sitnom plavušom kovčave kose i pjegava lica, s kojom se na kraju i vjenčao. Nije tome prethodio nikakav proplamsaj strasti; sve se dogodilo kao posljedica kontinuirana druženja, bez ikakve predigre u smislu romantičnih šetnji po mjesecini i ljubavnih očitovanja; jednostavno su tijekom rada postajali sve bliskiji i na kraju zaključili da su upravo kao stvoreni jedno za drugo. A kad je Miranu umro otac, posve je zaboravio i na Senj i na obiteljsku kuću.

Ali nezadovoljstvo stanjem u hrvatskom glumištu i vlastitim položajem u njemu, navest će ga da se ponovo sjeti te kuće. Sad je on bio isključivi njezin vlasnik i mogao je s njom što god mu se prohtije. Otac mu je ostavio i ključ, koji je od dugotrajne neuporabe malo zahrđao. Miran ga je našao na dnu ormara, pohranjena u jednoj kutiji i umotana u papir s očevim rukopisom i čudnom porukom: *Ako ti padne na pamet kuću prodati, sve što je na tavanu iznesi. Ukoričene dokumente možeš proučiti; u njima je povijest naše obitelji. Ali zelenu škrinju svakako uništi. Nipošto je ne otvaraj niti zaviruj u nju. U njoj je prije više stoljeća pohranjeno Zlo koje te može zaraziti.*

Miran se zamislio nad očevom porukom. Kuću je doista namjeravao prodati; čini se da ni otac, sudeći po ovome što je napisao, ne bi imao ništa protiv. Sad, kad je u 21. stoljeću procvjetao turizam, takva zgrada na moru, bez obzira u kakvu je stanju, može postići astronomsku cijenu. Ako bi uspio zainteresirati nekog bogatog stranca, mogao bi za nju dobiti novac kojim bi osnovao svoj privatni teatar i u njemu izvodio predstave po svojem ukusu, u vlastitoj režiji, posve drukčije od ovih koje su sada u modi. Ali očev savjet u vezi sa zelenom škrinjom poticao ga je da postupi upravo obratno: otvori je i zaviri u nju. Veće zlo od ovoga koje kod nas vlada, mislio je, sigurno se ne može u njoj nalaziti. Nina je zdušno podržala sve njegove ideje, jer su joj one obećavale slobodniji način rada, u kojemu joj oni teatarski bogovi, koji o likovnosti nemaju pojma, neće vršiti korekcije u njezinim scenografskim rješenjima.

Miran se zaželio predstava, koje će publiku ili šokirati užasom ili je natjerati da skoči sa stolaca puna ushita. Izišlo mu je na nos i na grlo ono što se izvodi ne samo kod nas nego i u svijetu; nema u tome ni krvi ni mesa. Glumci se kreću po sceni u nekom besmislenom kolopletu prizora, poput marioneta na koncu ili mehaničkih robota, pretvorenih u recitatorske strojeve, koji izgovaraju naučene tekstove, pune nerazrješivih metafora, nastojeći stvoriti privid nekog značenja. A ponekad nitko ništa ne govori, nego se svi samo pomiču kao navijene figure, nalik onima kojima se igraju djeca. Dijalozi više nisu dijalozi; svaki glumac izgovara svoju dionicu koja nema nikakve, čak ni asocijativne veze s onim što je rekao netko prije njega. A priči ni traga, iako je dobro smišljena i zanimljivo vođena priča osnov svake prikazivačke umjetnosti. Ukratko, potpuni scenski kaos, bez smisla i logike. Rijetka snobovska publika ponaša se kao da u tome vidi neku veliku mudrost, a kritičari uzdižu te prikazbe u nebesa, otkrivajući u njima „dehumanizaciju u suvremenom društvu” ili „nemogućnost komunikacije među ljudima”. A u stvari, sve se svodi na načelo: Zamuti vodu, da bi izgledala dublja.

Da bi ostvario svoju zamisao, Miran Šegota je morao poslije dugo vremena opet u Senj i, bez obzira što mu se nije dalo, proboraviti u toj kući nekoliko dana, da bi doveo stvari u kakav – takav red, počistio prostorije, tu i tamo nešto popravio, a onda stavio na vrata oglas da je zgrada na prodaju. I to na tri jezika: njemačkom, talijanskom i hrvatskom. Razmislio je i o drugoj moguć-

nosti: kuću preko ljeta unajmljivati stranim turistima. Ali to bi zahtijevalo da boravi najmanje pola godine u Senju, pa provizija Turističkoj zajednici, porezi... teško da bi od toga mogao u Zagrebu otvoriti vlastito kazalište. Stoga se ipak opredijelio za ono prvo. A nadao se i još nečemu: u spisima, arhiviranim na tavanu, pronaći priče koje bi mu mogle poslužiti kao podloga za drame i od toga sastavljati repertoar, kakav druga kazališta nemaju. Osobito mu je zelena škrinja mnogo obećavala. Zlo koje je, navodno, stoljećima u njoj zatvoreno! Ima li išta intrigantnije? Opasnosti na koje ga je upozoravao otac nisu mu zadavale glavobolje. Antun je bio staromodan, konzervativan, vjerski zatucan i izraziti katolički moralist, pa je u onome što je on držao zlom Miran očekivao naći nešto što bi moglo postati originalnim i provokativnim scenskim hitom. Uostalom, Pandorina kutija već je odavno otvorena.

Otputovao je, dakle, u Senj i na jedvite jade uspio otvoriti kućna vrata, jer su im šarke dobrano zahrđale, a pod pragom se nataložila zemlja, pa čak niknule i neke biljke. Unutra ga dočeka još veći šok; imao je dojam da je ušao u Drakulin dvorac. Posvuda su visjele čitave zavjese paučine, kroz koje se morao probijati, a pod je bio prekriven debelim slojem prljavštine. U prvi mah mu se učini da se pokušstvo uspjelo nekako sačuvati, jer je sve vrijeme bilo prekriveno bijelim plahtama, ali kad je jednu od njih skinuo, uzvitali su se oko njega takvi oblaci prašine, da se na trenutak našao izgubljen u prostoru kao u londonskoj magli. Od vrtoglavice koja ga je zahvatila, oslonio se na jedan stolac, i to je bilo dovoljno da se on sav raspadne. Miranu je postalo jasno da će morati isprazniti svu kuću prije negoli je počisti, a onda nabaviti novi namještaj. Stoga odlučio da se sada najprije pozabavi onim što je na tavanu. Škrinju još neće dirati; poslasticu treba ostaviti za kraj. A bilo je tu i nečeg što se ni sâm sebi nije usudio priznati. Koliko god ignorirao očeva upozorenja, ipak je imao prema toj kutiji neki mali zazor. Možda je bolje najprije proučiti spise; nije isključeno da iz njih sazna nešto o tome što je u njoj. Jer, ne lezi vraže, nikad se ne zna! Što ako je, recimo, unutra pohranjen bacil kuge? On ne ugiba nikada, ako je vjerovati onome što kaže Camus.

Tako je otišao na tavan, uzeo prvu mapu koja mu je bila pri ruci, izišao na terasu, sjeo na ogradu, razvezao snop i udubio se u čitanje. Tekst je bio ispisan zelenom tintom iz naliv-pera i potjecao je od njegova djeda, Vicka Šegote. To je shvatio odmah, iz prvih rečenica: *Ja, Vicko Šegota, pišem ovo godine 1949. kako bi moje potomstvo saznalo kroz kakve sam užase prošao i sâm ih bio prisiljen činiti. Možda se ništa od toga ne bi dogodilo da me u mladosti vrug nije potaknuo otvoriti škrinju i pogledati što je u njoj. Premda sam je, preletjevši na brzinu njezin sadržaj, smjesta ponovo zatvorio, nisam siguran da duh iz nje nije u tom kratkom vremenskom odsječku, koliko je bila otvorena, prešao u mene i obilježio moj dalji život. Zato preklinjem svojega sina Antuna da nikada ne zaviruje u nju. Ali i da je ne uništi. Jer negdje u dalekoj budućnosti, kad Zlo iz nje izgubi svoju snagu, ona može našoj obitelji donijeti veliki ugled i bogatstvo...* Miran je slabo

pamtio djeda Vicka, jer je ovaj umro kad je njemu bilo pet godina. U sjećanju su mu ostali samo njegova golema glava, u nesrazmjeru s niskim rastom, i široka ramena, koja su odavala snagu.

Vicko je vrlo malo napisao o svojoj mladosti, ocu, dvojici braće i trima sestrama. Nije držao potrebnim navesti čak ni njihova imena; samo ih je površno ocrtao i napomenuo da su se vrlo rano otisnuli u svijet, braća u Ameriku, a sestre, nakon što su se poudale, u druge gradove. Ni o svojoj djeci nije govorio mnogo; Miran je saznao da je imao čak dva strica, koja su umrla još u dječjačkoj dobi, prije negoli su navršila deset godina. U detalje se Vicko počeo upuštati tek s Drugim svjetskim ratom, kad je otišao u partizane i već 1942. bio zarobljen. Nijemci su ga otpremili u logor Treblinku u Poljskoj, koji je, kao što je poznato, bio neka vrsta tvornice smrti. Tu se Vicko upustio u opis onoga o čemu je Miran tisuću puta čitao: kako su u Treblinku svakodnevno pristizale kompozicije teretnih vagona, prepune Židova svih dobi, muškaraca, žena, staraca, djece... kako su ih odmah po iskrcaju esesovci odvodili do dvije velike podzemne hale s tuševima na stropu, nalik na kupaonice za masovnu uporabu. I napokon, kako su odatle izlazili samo u obliku dima koji je sukljao iz dva velika dimnjaka krematorija.

Vicko nije bio predviđen za likvidaciju, pa je s brojnim drugim logorašima, nežidovima, obavljao teške fizičke poslove, kopanje protutenkovskog jarka od 5 ujutro do 5 poslijepodne, i spavao na drvenim pričnama, stisnut između ostalih kao sardina u konzervi. Uskoro na jutarnjim smotrama zapazi da zapovjednik logora, SS gruppenführer Krantz, prema njemu iskazuje posebnu simpatiju. Svaki put bi se pri obilasku kod njega zaustavio i raspitivao se o njegovu zdravlju i o tome treba li mu što. Sav u strahu da ne kaže nešto što ga može koštati života, Vicko je odgovarao kako se osjeća dobro i ima sve što mu je nužno. Uskoro je Krantz pozvao u svoj ured njega i još devetoricu logoraša, pet Poljaka i četiri Francuza, te im priopćio da odsad čine Odred za likvidaciju. A Vicko im je svima imao biti kapo. Njegov posao bio je upravo sâm čin egzekucije.

Kako se to radilo, Miran je i o tome bio informiran, ali ga je svejedno zanimalo na koji je način njegov djed u tome sudjelovao i kako se pri tom osjećao:

Na tlu iznad podzemnih hala stajale su crne kutije i u njima spužve natopljene vodom. Iz njih su cijevi vodile do tuševa u tzv. kupaonicama. Moj je posao bio da u te kutije postavim bijele kuglice, poznate kao Ciklon B. One bi se u dodiru s vlagom rastvarale u plin cijanovodik, koji je izlazio kroz tuševe i u kratkom vremenu podavio sve u hali. Čitava stvar u prvo mi je vrijeme izgledala bezazleno. Nisam imao osjećaj da nekoga ubijam, sve dok nisam vidio posljedice onoga što radim. Jednom sam nakon obavljena posla otišao u podzemlje i kroz špijunku na hermetički zatvorenim vratim zavirio u halu. Od onoga što sam ugledao dignula mi se kosa na glavi. U početku Židovi su razgovarali, šalili se, čekajući sa sapunom

u rukama da iz tuševa poteče voda. Pa čak i kad je iz njih počeo polako izlaziti dim, još uvijek ništa nisu slutili; držali su zacijselo da je to para, nakon koje će početi šikljati topli mlaz. Ali uskoro svi su počeli najprije kašljati, zatim se meškoltiti i na kraju panično se vrtjeti tražeći zraka. Što bi se prostorija više punila plinom, oni su se sve bolnije previjali, hvatali se jedan za drugoga s grčem na licu, koji je pokazivao da se guše u velikim mukama. Vrtjeli su se po dvorani duboko udišući, što je samo ubrzavalo njihov kraj. Oči su im iskočile iz duplji, lica pomodnjela i poprimila izgled stravičnih maski. Na kraju su se počeli nekontrolirano vrtjeti, posrtati i padati, a tijela i udovi su im se ispreplitali. Ali to nije potrajalo dugo; uskoro su popadali po podu, a kratki povremeni trzajevi pokazivali su da u njima još ima nešto života, dok i oni nisu prestali i sve se smirilo. Nakon toga prostorija se prozračila i nas desetorica odvuikli smo leševe do krematorija, gdje smo ih ugurali u peći. Otada su me neprekidno pratile noćne more. Nikada više nisam zavirio kroz tu špijunku i pokušavao sam sâm sebe uvjeriti da ne radim to što radim. Kad sam Ciklon B stavljao u kutiju, zamišljao sam da sadim sjemenke graha u vrtu, a kad bih leševe odvlačio u krematorij, postupao sam s njima pažljivo, kao s mrtvim prijateljima, milovao ih po licu i molio Boga da im dade mir, jer su nezasluženo patili.

Ostaje prilično nejasno kako se Vicko živ izvukao. Opće je poznato, a to je i sâm Vicko znao, da takve odrede za egzekuciju esesovci s vremena na vrijeme likvidiraju i zamjenjuju novima. To se i dogodilo s njegovih devet kolega, ali ne i s njim. Naprotiv, bio je pošteđen svih težih radova i Krantz ga je s vremena na vrijeme pozivao sebi u ured, častio ga kavom i ćaskao s njim. Pričao mu je o svojoj obitelji, prikazujući mu se dobrim ocem triju kćeri i uzornim suprugom, a posebice je osjećajno govorio o svojem kućnom ljubimcu, koker španijelu Luxiju. Vicko nikako nije mogao shvatiti Krantzovo ponašanje; jedino objašnjenje koje je imao, bilo je da se Nijemcima bliži kraj, pa mu je potrebno prijateljstvo nekog logoraša, koji će svjedočiti njemu u korist. Na kraju je, čini se, ipak dokučio o čemu se radi, jer piše:

Jednoga dana Krantz me pozove i započne sa mnom kao obično razgovor uz kavu. A onda mi odjednom stane... – odavde pa dalje tekst je precrtan, čak punih trideset redaka, tako debelim slojem tinte da se nikakvim načinom nije moglo utvrditi što je ispod toga prije bilo napisano. I tek je iza toga uslijedio nastavak – ...plakati, jer mu je, kako reče, Luxi uginuo. Otada pa nadalje naši su sastanci bivali sve češći... – opet dvadesetak precrtanih redaka, a onda dalje – ...sve do trenutka dok ga ne zatekoh kako se sprema za put. Sav u panici priopći mi da su Rusi deset kilometara daleko, da se logor raspušta, a ja sam slobodan poći kamo hoću. Tom prilikom dade mi čak propusnicu, nešto novca i civilno odijelo, tako da sam bez većih teškoća mogao putovati prema jugu i vratiti se kući.

Dalji Vickov tekst nije bio zanimljiv. Govorio je o njegovu političkom usponu u Jugoslaviji sve do sekretara Općinskog komiteta Partije, pri čemu njegov životopis ni po čemu nije odudarao od mnoštva drugih u to vrijeme.

A onda mu se dogodilo još nešto što i brojnim partijskim dužnosnicima: optužen je da podržava Staljina i osuđen na dvije godine robije na Golom otoku, nakon čega mu je preostalo jedino baviti se ribarstvom. Ali tajnu o tome kako se uspio izvući iz njemačkog logora Vicko je odlučio sakriti pred potomstvom, i to mu je uspjelo. Stoga Miran uzme novi fascikl i otvori ga.

Tekst je nastao 1912. godine, a napisao ga je Vickov otac, Miranov pradjed Ermano. No začudo, on ništa nije govorio o sebi, nego o svojem bratu, Vickovu stricu, Nevenu. Opisao ga je kao neodoljiva zavodnika, slamatelja ženskih srdaca, nekom vrstom lokalnog Casanove. A Neven je imao sve tjelesne i duhovne kvalitete da to bude. Kad bi se pojavio na plaži, naprosto je plijenio pozornost ženskog svijeta: crna kovrčava kosa i plave oči, atletska građa, ni previsok ni prenizak, ni debeo ni mršav, a uz to i neodoljivi šarmer, elokventan i duhovit. U to vrijeme turisti su dolazili iz Austrije, Češke i Mađarske mahom preko Senja, pa se Neven uglavnom kretao po kupalištima u Novom Vinodolskom, Crikvenici i Opatiji. Nije mu dugo trebalo da uoči plijen i baci se na njega. Njegovo iskusno oko lako bi uočilo ženu koja je usamljena, bez pratnje, ne vodeći računa je li starija ili mlađa od njega. Važno mu je bilo da pokazuje bar neke osobine ženstvenosti i ima novca, jer mu je džeparac, koji je dobivao od oca dolazio na kapaljku. Kad bi uočio neku takvu, koja je zadovoljavala njegove kriterije, odmah bi našao povod da stupi s njom u razgovor, a ona bi mu se, sva očarana njegovim izgledom i riječima, brzo prepustila, pa bi već idući dan došlo i do dublje veze. Ali jednom mu se dogodilo da je on postao plijenom iskusne zavodnice iz visokog rimskog društva, stanovite kontese Veronice de San Felice, koja je bila najmanje 10 godina starija od njega, ali svakodnevnom njegovom dobro tjelesno ušćuvana, tako da ju se naizgled moglo držati barem njegovom vršnicom, akoli ne i mlađom. Čini se da se Neven tu zaljubio poput školarca. Za razliku od ostalih žena, s kojima se provodio samo kratko, ne više od tjedan dana, dok ne bi naletio na nešto novo, s kontesom San Felice je proveo čitavo ljeto u najelitnijem opatijskom hotelu, čije je račune, naravno, namirivala ona. A onda ju je iz nekog svima nepoznata razloga doveo u Senj i smjestio se s njom u svojoj spavaćoj sobi. Ermanu i njegovu ocu Filipettu to se nikako nije svidjelo, jer su se, s onim što mogu ponuditi takvoj dami iz visokog društva, osjećali inferiornima, a uz to, hvatala ih je sumnja da taj silazak božice s Olimpa u njihov prizeman svijet ima neki skriveni razlog koji bi im se mogao još manje svidjeti. Stoga je Ermano, na očev nagovor, dok su njih dvoje bili na plaži, probušio u zidu susjedne prostorije dugačku rupu, koja se u Nevenovoj ložnici završavala na jednom portretu, točno na mjestu gdje je prije bila crna zjenica oka. Kad su kontesa i Neven navečer stigli u sobu, Ermano je kroz taj prorez pomnjivo pratio sve što se tamo događa i prisluškivao razgovore koji se vode. O tome on sâm kaže:

Nije mi taj posao bio ugodan, jer nisam nikakav voajer, ali oca sam morao poslušati, a uz to, dijelio sam njegove sumnje, pa sam držao svojom obiteljskom

dužnošću upustiti se u taj nečasani pothvat. Kad su njih dvoje ušli i opustili se, Neven je započeo glasom, iz kojega je izbijalo duboko nezadovoljstvo:

– Ne čini li ti se, Veronica, da je tvoje ponašanje nalik na adolescenticu koja još nije imala odnosa s muškarcima. Ili ti se ne sviđam dovoljno da bi mi se posve prepustila?

– Upravo obratno, Nevene. Za tobom žudim više negoli za ikim dosad. Ali ja čekam pravi dokaz tvoje ljubavi prema meni, koji se neće zasnivati samo na riječima.

– Traži od mene sve što hoćeš, da odrežem desnu ruku, da život riskiram zbog tebe, samo to ne. Jer to ne pripada meni, nego obitelji.

– Čim postavljaš granicu do koje si spreman ići, to je već kalkuliranje, a ne ljubav.

– Ali kako ne shvaćaš? Kad bih ti i dao tu škrinju, kako bi je iznijela iz kuće? Svi bi to vidjeli, oteli ti je, a mene bi se obitelj zauvijek odrekla.

– Ne moram iznositi škrinju. Mene zanima samo ono što je u njoj. To bih lako mogla sakriti. I bilo bi mi dovoljno kao dokaz tvoje ljubavi.

– Do toga mogu doći samo ako otključam škrinju. Ali nevolja je u tome što ona ima dvije brave. Zbog sigurnosti, od jedne ključ držim ja, a od druge moj brat Ermano. Bez njegovih ključeva ne mogu napraviti ništa.

– Da me dovoljno želiš, riješio bi i taj problem.

– Ali zašto ti je to toliko potrebno? Koliko mi je poznato, u toj se škrinji krije nešto demonsko. I tko je otvorio, izlaze se velikoj pogibelji.

– Obične bajke, kako bi se odvratilo svakoga tko je pokušao otvoriti. Naprotiv, u njoj se krije izvor užitaka, koji bi usrećio i tebe i mene.

– Dakle, ti znaš što je unutra?

– Ne znam točno, ali naslućujem. Ako nije to što mislim, lako ćemo škrinju ponovo zatvoriti, kao da ništa nije bilo. A ja ću ti se predati kao da si održao obećanje.

– Dobro, dajem ti riječ da ću ukrasti Ermanu ključ i otvoriti škrinju.

– To sam željela čuti! – S tim riječima kontesa se razodjene i posve gola legne na krevet, razotkrivši svoje bujne oblike, koji su, unatoč uščuvanosti i još uvijek pravilnim proporcijama, pokazivali na nekim mjestima znakove mlohavosti. Kad se i Neven razodjenuo, spreman da se baci na nju, ona ga zaustavi pokretom ruke:

– Čekaj! Prije nego dobiješ što bi htio, budi još jednom moj psić, kao u Opatiji.

Na to Neven stane četveronoške hodati sobom, njušeći pod i uglove i lajući poput pravog psa. Čak je u jednom trenutku i nogu podigao uza zid da bi se popišao. Na njezine znakove skakao je sad ovamo, sad onamo, uspravljao se i pružao ruke ispred sebe kao da su prednje pasje šape. Zapazivši da je kod njega došlo do erekcije, ona ga, tapšući rukom po krevetu, pozove da joj priđe. „Hop, Neksi, hop!” govorila je. Kad je Neven skočio do nje spretnošću rotvajlera, ona raširi noge i reče mu: „Lizi, lizi, lizi!” Na to se on zavuče u njezino međunožje, isplazi jezik u svoj njegovoj dužini i stane se približavati... ne, nisam imao snage to gledati. Toliko sam

se zgnušao da mi se činilo kako ću se istoga trena ispovraćati. Otišao sam odmah ocu i rekao mu što sam vidio i čuo, nakon čega nas dvojica odnesosmo škrinju na tavan i tu je dobro sakrismo.

Poslije otprilike godinu dana, priča Ermano, u Senj je stigao jedan manji talijanski trgovački brod. Odmah po prispjeću njegov je kapetan donio Šegotinima zamotuljak u kojemu je bila tek rođena muška beba, rekavši da je to dar Nevenu Šegoti, koji majka, kontesa De Santa Felice, šalje njemu, kao ocu. Ne želeći imati ništa s tim „plodom grijeha”, Ermano i Filipetto povjerali su dijete jednoj služavki, to više što se i Neven s time složio; on nije htio čak ni pogledati bebu, uporno poričući da je njegova. Ali bez potrebne njege i ishrane, dečkić se ubrzo razbolio i umro. Osjećajući cijelu stvar kao poniženje njihove obitelji, Šegotini su mrtvo novorođenče zakovali u limeni lijes i u obliku paketa poslali ga poštom na kontesinu adresu. Tri mjeseca iza toga austrijska policija je uhitila Nevena pod optužbom da je izvršio čedomorstvo, pa ga je sud kaznio s 10 godina robije.

Kopkajući dalje, Miran je naišao na još jedan zanimljiv slučaj braće Benedikta i Alojza Šegote iz 1857. godine. Jesu li njih dvojica zavirivali u škrinju ili ne, ostaje prilično dvojbeno, jer Alojz, koji piše o cijelom događaju, navodi samo da su on i brat došli na ideju koju im je *sam Nečastivi, uvukavši im se u kuću, prišapnuo*. Saznali su, ne zna se odakle, da osuđenik na smrt vješanjem, neposredno prije negoli mu konopac slomi vratnu kralješnicu i usmrti ga, doživi erekciju, pa čak i ejakulira. Benedikt je pošto poto htio iskušati koliko u tome ima istine. Patio je od impotencije, te je želio barem ovako doživjeti užitak koji mu je već odavno život uskratio. U svojoj je spavaćoj sobi objesio konopac s omčom o strop, postavio pod njega stolac, na koji se popeo, potom se razodjenuo i namaknuo omču sebi oko vrata. Alojz je imao zadaću odgurnuti stolac i čim se konopac zategne, mačem, posebno nabavljenim za ovaj pokus, presjeći ga. Ali stvari su mimo njihove volje krenule po zlu. Kad je Alojz odgurnuo stolac i udario mačem po užetu, ono se nije presjeklo; mač nije bio dovoljno oštar. Sav u panici, Alojz se ustrčao po kući dok nije našao nož koji mu se činio prikladnim, ali kad je s njim stigao, Benedikt je već bio mrtav. Je li u zadnjim trenucima doživio užitak za kojim je tragao, ostaje nepoznato. Mučen grizodušjem i boli zbog ovoga što se dogodilo, Alojz o tome ništa nije rekao.

Dalji fascikli nisu Miranu otkrili ništa zanimljiva. U njima nije našao nikakvih autobiografskih zapisa; mahom su to bile kronike obitelji Šegota, u kojima su se nabrajali njezini glavari, redom kako su dolazili, i ono što su za života učinili, bez obzira koliko to bilo važno ili ne. Svaki kroničar nastavljaio je tamo gdje je njegov prethodnik stao. Tako je Miran saznao da su Šegote došli iz Bosne u Klis u 16. stoljeću, tu služili kao vojnici pod zapovjedništvom Petra Kružića, a kad je Klis 1537. pao pod Turke, prebacili su se u Senj i tu nastavili vojevanje kao uskoci, pljačkajući turske i mletačke brodove. Miranu je bila

najzanimljivija kronika nekog fra Sebastijana Šegote iz 1836., iz koje je saznao kako je zelena škrinja došla u njihovu kuću. U središtu pozornosti tu je bio Franjo Šegota, bečki student vrlo slobodoumnih načela, zadojen idejama francuskih enciklopedista, Voltaireom, Rousseuom, Diderotom i drugima. Kad je Schönbrunnskim sporazumom između cara Franza I. i Napoleona osnovana Ilirska provincija, Franjo je odmah stupio u službu maršala Marmonta. S Napoleonovom vojskom prošao je cijelu rusku odiseju, nakon koje je stigao u Pariz, nastanio se u njemu i posve pofrancuzio, promijenivši čak i ime u François Chegotte. I oženio se Francuskinjom, stanovitom madame Madeleine-Laurom Segal. Nakon Napoleonova bijega s Elbe, njegovih 100 dana ponovnog vladanja i konačnog pada kod Waterlooa, Chegotte sa suprugom vraća se u Senj. Tom su prilikom njih dvoje donijeli zelenu škrinju. Madeleine-Laura je tada od svojega supruga i cijele njegove obitelji iznudila prisegu da škrinju neće otvarati, jer je u njoj, kako reče, sadržana tajna njezine obitelji, koja svima, ako iziđe na vidjelo, može donijeti samo nevolje. Tek kad se navršši 200 godina i ono što je u njoj postane povijesni kuriozitet, škrinja će se moći otvoriti i budućim generacijama Šegotinih priskrbiti možda čak ugled i bogatstvo. Svi su u obitelji njezino upozorenje shvatili više nego ozbiljno. Pod pritiskom prisege koju su dali, nitko se nije usudio zaviriti u škrinju, ni njezina djeca, ni djeca njezine djece. A toga su se držali i njihovi potomci tijekom narednih stoljeća, izuzimajući možda neke previše znatiželjne pojedince koji nisu mogli odoljeti iskušenju, pa su to učinili potajice od ostalih. Prijetnja koja iz škrinje vreba sve više se uvećavala u mašti Šegotinih i shvaćala kao nešto užasno, dok nije došlo do toga da se pomišlja kako se u njoj krije sâm Sotona glavom.

Miran se zamislio. Otkad je škrinja došla u posjed njegove obitelji, prošlo je i više od 200 godina; dakle sada ne bi smjelo biti nikakve zapreke da se ona otvori, jer je i prisega dana Madeleine-Lauri prestala ikoga obvezivati. Pokušao je pronaći ključeve škrinje i pretražio sve ladice na stolovima i komodama, zavirivao u svaku pukotinu na pokućstvu i podu, u koju bi se moglo nešto sakriti, čak je i parao navlake na stolcima i otomanima, ali nije našao ništa. Zaključivši da ih se njegov otac zacijelo oslobodio, bacivši ih u more, Miran odluči primijeniti silu. Pronašao je čeličnu pilu, čekić i polugu i uz dosta muke uspio polomiti lokote, svladati sve zapreke i otvoriti škrinju. Kad je zavirio unutra, bio je nemalo razočaran. Našao je samo jednu crno ukoričenu knjigu i list već požutjela papira, na kojemu je pročitao sljedeći tekst:

Ovu autobiografiju svojega oca odlučila sam sakriti, jer slika koja se o njemu stvorila u javnosti, kao o oličenju zla, moralne izopačenosti i gotovo nečeg demonskog, daleko je od istine, pa bi onoga tko bi objavio njegovu iskrenu ispovijest i pokušao ga tako rehabilitirati dovela u opasnost da i sâm naučre na sebe slične attribute. Ne kažem, neke činjenice iz njegova života, koje ga ne prikazuju u najboljem svjetlu, nisu posve izmišljene, ali se u njihovoj sotonizaciji toliko pretjeralo da se o njemu proširila fama koja nema nikakve veze s njegovom pravom osobom.

Ako je ponekad i činio kakve opačine, što ne mogu poreći, one su više bile plod njegove patnje i usamljenosti u sredini koja ga nije razumjela negoli toga što bi on bio zao čovjek. Jer on nikoga nije ubio niti je počinio kakav zločin, ali je ispaštao gore negoli i najokorjeliji kriminalci i ubojice. Nadam se da će vrijeme učiniti svoje. Kad se bijes i mržnja prema njemu s godinama rastope, onda će ovaj njegov spis, a s njime i njegovu osobu, javnost možda biti u stanju objektivno procijeniti.

Madeleine-Laura Chegotte

Miran uzme knjigu i otvori je; bila je ispisana rukom i zacijelo gušćjim perom, pravilnim, lijepo oblikovanim i strpljivo rađenim slovima, tako da nije bilo poteškoća u njezinu čitanju. Ali tekst je bio na nekoj staroj varijanti francuskog. Miran je doduše znao nešto taj jezik, ali ne toliko da bi ovo mogao glatko čitati, pa se odlučio više posvetiti spisu kad se nađe kod kuće u Zagrebu, jer tu će imati na raspolaganju rječnike i suprugu Ninu, koja besprijekorno govori francuski. No ipak, nije bio tolika nezalica da ne bi iz prvih nekoliko pasusa u koje se udubio, shvatio tko je autor, i to ga prestravi. Pogotovo jer je između rečenica osjetio i neku prikrivenu dozu cinizma:

Govoriti o sebi, znači govoriti o onome što si za života činio. Zato ću samo ovlašt prijeći preko svojega rođenja, jer ono nije moje djelo. Nije čak ni nekog drugog, u smislu da je rezultat nečijeg plana, da je netko poželio moje postojanje i potrudio se da do njega dođe. Jednostavno sam nastao pukim slučajem, kao neželjena posljedica rijetkog i nevoljkog odradivanja bračnih obveza onih dvoje stranaca koje sam silom prilika kasnije morao zvati svojim roditeljima. Ili da budem slikovitiji, nepredviđeno sam ispao na cestu života, poput krumpira iz probušene vreće, koju netko dugotrajno tegli na leđima kao svoju pokoru. Stoga ću o onima koji su u svemu tome odigrali važniju ili manje važnu ulogu, zabilježiti samo šturu podatke, bez ikakvih ukrasnih dodataka, kako bi to uradio neki birokrat u matičnom uredu:

2. srpnja 1740. u Hotel de Condé, u ulici Condé u Parizu, grofica Marie-Eleonore de Sade, rođena de Maillé de Carman 1712., dvorska dama kneginje de Condé, s kojom je bila i krvno vezana, donijela je na svijet sina u sedmoj godini braka s Jean-Baptiste-Joseph-Françoisom, grofom de Sadeom, rođenim 1702., gospodarom Saumane i La Coste, suvlasnikom Mazana, kraljevskim namjesnikom pokrajine Bressa, Bugey, Valmorey i Gex, ambasadorom kod minhenskog izbornog kneza. A 3. srpnja iste godine dijete je kršteno pod imenom Donatien-Alphons-François de Sade u crkvi Saint-Suplice.

Kako sam ipak, slučajno ili ne, niknuo i izrastao na njihovu posjedu, držao sam da ću im platiti dovoljnu najamninu time što ću, uz njihova imena, spomenuti i sve one titule do kojih je njima stalo koliko i do samog života. I to neka im bude dosta! A kako je moj otac, osim sa svojom suprugom, prakticirao isti odnos s čitavim nizom žena koje su kod nas služile, bio sam uvjeren da ima još ovakvih nevoljnika poput mene, izbačenih u svijet protiv ičije volje, a ponajmanje svoje, ali oni nisu bili te sreće ili nesreće da im je majka grofica, krvno vezana s jednom

vojvotkinjom, pa su nastavili sa svojim nepostojanjem cio život, na čemu im ponekad zavidim.

„Gospode!” zastane Miran „Zar sam ja doista potomak toga ludaka? Zar zbilja u mojim žilama teku i neke kapi njegove krvi?” Ali odmah se smiri; Madeleine-Laura je u pravu. Treba pročitati sve, oslobodivši se predrasuda i apriornog prihvaćanja kvalifikacija koje se kroz povijest vuku o tome čovjeku. To više što su o njemu neke važne osobe s kraja 19. i tijekom 20. stoljeća imale visoko mišljenje, držeći ga ingenioznim, kao, primjerice, Simone de Beauvoir, Albert Camus, Georges Bataille, Guillaume Apollinaire, Andre Breton, pa čak i Dostojevski.

(Ulomak iz romana u nastajanju)

Dunja Detoni Dujmić

Gle kroz prozor

Ekološke pripomene

NOĆNI LEPTIR SE ZALETIO

U sobu je uletio noćni leptir, onaj što donosi sreću,
I svjetlucavim prahom posuo naše stvari koje su živnule:
Sad je trenutak istine,
I prošao je zatim hodnikom, pa horizontom i gore i dolje i ravno,
Ne mogu zaboraviti to lice ocrtano na krilu tako ozbiljno
Kao na Veronikinu rupcu vlastiti portret.
Slijedi me, na svoj način je rekao,
Dok mu se prozirni prsi viju iza leđa u vražjemu znaku,
I mašu svjetiljkama da i one uđu u igru,
Eto ga natrag, opet pada kao da će rastjerati zidove:
Ova je magija zarazna i ne odustaje lako,
Jasno se čuje kako štropoće taj stropni skijaš,
Slomit ćeš vrat na tom noćnom spustu,
Ne možeš se uvećati niti smanjiti,
Već s malo sreće otkliziti u mjesečinu,
Svatko tko uđe taj i izađe s glavom ispod krila,
Na prozorskoj dasci posrnut u sebe ili nekako tako.

GLE KROZ PROZOR

Pogled mi se spotaknuo o taj prozor:
Bila sam svjedokom da nešto je preletjelo ispred njega,
Nešto kao upaljeni objektiv iz kojega nadolaze slike,
Moglo bi se reći: slike koje su nas fotografirale,
Raspuštene kose, izgrebene iznad oka, nabujale glave,
Takvi smo bili, kao zmajevi koji iz provincije stižu u metropolu
Kako bi snimili neobavljene poslove,
Škljocnuli pogledom i iščeznuli.
Stoj, prozoru moj mali! I danju i noću i jutrom prestani snimati,
Pruži mi uže kroz te rešetke među mrkim borovima,
Spusti te produžene ruke što plutaju po balkonima.
Već strašno puše kroz taj otvor bez krova i samo me vjetar još drži.
Pazi na mene dobro, jer odletjet ću kroz kuću kao svjetlo od tame,
Smrznuti se od brzine dok stojim ni tu ni gore.

POSLEDNJI STVOR KITI BOR U STAKLENIKU

Ispade mu čep dok je sjedio u stakleniku i pio
Kakva bruka, zbunjen ustao je
I omotao kosu oko jelke nasađene na ptičjoj nozi,
A staklene kuglice zrcalile su njegovo lice na stotinu načina
S crnačkim usnama i spoljoštenim nosom, prava nagrda,
Tako je izgledao u staklenoj kući dok je pio pivo,
Jer trebalo je smiriti bor dok prilaze pijanci indijanskih boja,
Koji pitaju za svačije zdravlje pa tako i njegovo u taj blagi dan,
I paziti da ne sruše drvce, možda je bolje skloniti ga u crnu rupu
Iz koje ispadaju zrakoplovi zauvijek sklopljenih krila,
Pa ih vješati na grančice, mirna oka i sigurne ruke,
Na nebeskoj visoravni, za svaki grijeh jedan avion bijel do usijanja,
I ni jedan preskočiti ma kako bio sitan u krošnji kao u vreći,
I gledati kako je čitav svemir izašao na vidjelo,
Pa i njega upregnuti u jelku koja se stisnula od tereta,
Jer i ona je već škodljiva od tolike uporabe dok svi peru ruke
I odlaze bez propusnice kroz pukotinu za koju su samo oni znali.

ŠTO SE NA KRAJU DOGODILO S MOROM?

Vidite li kako je slegnuo dječaćkim tijelom i odložio vesla
Njušeći zračne struje i nakostriješenih dlaka

Rekao:

Penjite se, idemo na drugi svijet,

Jer Bog mu je svjedok:

U dva skoka sve nas je pojeo,

A sad mu je dosta pa se sklupčao usred lišća,

Koje je počelo sipiti kao bijele ptice ne od pucnja

Nego od sušice koja doslovno iskače odasvuda

Smušeno hodajući oko sebe nakostriješene kose.

U mislima mu svira neki mračni motiv,

Dok zemlja je već na leđima

Zapakirana u vrećice,

Povlačeći za sobom i čitav svod,

Koji se ukrutio kao usahli orah,

I škrguće zubima prema svima kojima je dao život.

Penjite se već jednom po zemljinu rudu,

Dok zaprega jezdi ne okrećući glavu u bijesnomu trku,

Hoće li stići, hoće li te ujesti?

Jer čini se napokon da je riječ o otmici, sudaru, plijenu

Ili upravo slobodnomu padu,

Ni prvom ni posljednjem već tako natprirodnom.

PRIRODA JE U DRUGOM STANJU

Nekoć je usred tebe rasla drhtava grana i ružin vrh

Čije si izdanke pripremala golim rukama kao da

Mijesiš kruh po brežuljcima.

Pogledaj se, još si zadihana dok upravo počinje

Svršetak velikoga proplanka razbacana

Po golemom smetlištu kojemu nema ravna.

Djetešce se u tebi njiše i ne zna što je vani.

Propet ćeš se kao kornjača prije nego što ga opet rodiš,

Jer tamo je davao koji ti otvoriti ne će,

Jer rešetke su uzde i svi ih nose doma, a gore je dolje,

Pa i stabla obješena naopačke ne možeš ih rukom...

Pa i razbojničke limenke napravljene ni iz čega ne možeš...
Ne naginji se u more čedo:
I ono je skončalo pokraj zipke dok svima se previše...
Neki ledenjak kao kamen je pao na koljena,
Slušaj kako djetesce plače i prstićima hvata i nikome ništa.
Ne njiši ga uzalud: umit ćeš ga u nekom drugom stanju

MRTVA PRIRODA S MUHOM

Ipak ne ćeš ništa roditi,
uzalud ti trudovi,
kažem ti da se zaustaviš
prije nego što se prepoloviš oko vlastita struka,
zaboravna si od tolikih jela položenih na pramac stola,
napumpana želuca od vrha do vratnica pa
sjediš opuštena i slušaš svirku, brade naslonjene na dlan,
pretiła od noževa i vilica i glave što tone do zaležanih nogu,
prolaze te srsi, frcaju posljednje iskre ispod pritvorenih kapaka,
zvrndaš dosadno i gledaš neku muhu
što guta ubojitu čeljust na staračkomu licu.

VIRIM KROZ KLJUČANICU

Virim kroz ključanicu ne bih li vidjela spas svijeta.
Činilo se da me oko vara dok čučeci gledam dječaka
Kako otvara vrata a njegov pas veselo skače i uokolo pršti rosa,
Obilno natapajući križeve najdražih koji se vole i mrze baš kako treba,
Taj dječak i pas govore istim srcem, hrane se i poje žitaricama,
Iz prve ruke provodeći dane razigrani ostavljajući šape ne pijesku,
A oko njih sitna kiša i trzaji kukuruznih vlakana, čilih i zdravih,
I prijateljstvo bez sivih trenutaka kao da ne podnosi prigovora.
Tako su izdržali četrdeset dana i ni sekunde više.
A ključanica je zastenjela i zalupila se s nekoliko oštarih rezova.
Pomilovala sam psa kao da je nedonošče iz mjesečeva svijeta
I odnijela oko kako ga ne bi ljudožderka.

ODČITAVANJE U NESANICI

Ja uvijek u prirodu upadam natašte i budna
Kao da puštam korijenje ispod njezinih vrata
I u lice joj dišem punim vjetrom,
Ali ne mogu u njoj zaspati
Nedostaje mi jastuk.
Gle, ovaj jastuk propušta
Puklo mu je srce, govori u snu.
Malko čekam ali mu se ne mogu primaknuti,
Kao da sam prikovana.
Skidam stopala, u njih ulazi zemlja,
Pjevaju ponjave iz neke bjeline i minuloga dana,
Već je prekasno, znam,
Zato čitam na tom ležaju,
Pernatom, spiralnom, kockastom,
Netko je već stavio prst na usta
Koja pamte i bolja vremena,
Ne mogu vjerovati da ću zaspati onako s nogu,
Zakloniti se krilom da ne vidim kako sam se
Nabdjela jednom kao i svaki put.

USAMLJENI PAUK TITRA

Dok plete mrežu, dok se naginje kako bi me umotao,
Njegovo lice, sure oči, sve svira, a i prsti mu hrle naprijed,
Pa nastaju petlje kao glazba, čas sam unutra čas vani,
Kao da plete crkvu kojoj su se rasuli zidovi,
Koja klizi niz košulju i njiše se, njiše,
Nehotice se pričvršćujem na rukav,
Ne dao ti Bog, ne dao da padneš s ravnoteže,
Ne dao ti da se niti razbjegnu u ništa,
Radije udaraj po toj struni i drhti poput stabljike na reveru,
Nema ti druge: uspni se nedužno od početka, razgibaj se,
Navikni se na kraj koji ispod tebe titra, skoči naopako,
Bolje da ne klonem u prazno, ne zakoračim u tkaninu
I otpadnem sa svile pučinasta,
Njegovo bi se oko trznulo u jednome bodu,
Kao konjanik koji ne može dalje nego se propinje,
Ne znam hoću li odustati, odgurnuti ga od sebe,
Dok mi puzi, dok se lomimo zajedno raspeti,
Ne dao ti nitko strah, ne dao ti ono što će biti.

KAKAV BAL ZA SMEĆE

Uzalud ih brišeš, najprije dlanom, pa laktom,
Zatim krpom ih tjeraš, postiš koliko na vrh stane,
Kako bi nestali po crti svojega života,
Zaobišli te među odbačenim mušicama,
U gradskoj kanalizaciji,
Ma kakvi,
Da si ih svijećom tražio ne bi bili,
Pa plešeš po otiraču dok ne spadneš s nogu i baciš se,
Grizu te za jezik no pomesti ih ne možeš,
Misliš sad je savršen čas i pravi bal za grijeh,
Ali ne,
Zaobilaziš njihova tijela s obje strane praga,
Kad li koljena i leđa više ne možeš,
Vesele se tvojoj mucu kao da je jedina,
No i ona je danas smeće,
I opet se znojiš kako bi ih ugojio da ih bolje,
Brojiš im kosti kao tada kad ih je vjetar razbacao
I otpremio u raj ispunjen ostacima.
Eto, tako ti je bilo i nikada valjda isto.

AB OVO AD MALA

Posolila sam jaje bijela lica,
Tvrdo je kuhano pa sjednem do njega,
Igraj se dijete, ne ćeš valjda puknuti,
Rekoh mu, i pjevaj i večeraj,
Zavirit ću ti u dušu od stotinu komada
Iz biljnoga i životinjskoga svijeta,
I slušat ću srce kako ti tuče žuto,
I kako ti zjene govore i vrebaju,
I svući ću te da ti tijelo učinim kliskim,
U toj kući koju još nije pomeo val,
I izmamit ću ti smiješak, molim jedan smiješak,
Na palubi tucnut ću ti glavom kako bi se uspravio
Na kokošjim nožicama na starinski način,
I podignuo kao kipiće i zapjevao glasom,
I učinio ljudske korake dok te žličicom kušam,
U tvojoj sobi uz junački krevet, pribor i lupine,

I dat ću te u dobre ruke u prstohvatu soli
Kao jabuku, kao zvrk s kojim završavaš obrok
I zvizneš stolu pod noge gdje je veliko odbrojavanje:
Tko se nije skrio ne može se naći, a ostali – psst!

NAPET POPUT PSA

Kucam na te stanove
Posvuda su vrata,
Napeta sam od neprestana zaključavanja,
Pa nogama prebrojavam stube
Visoke i ukočene poput stranaca.
Ne znam zapravo kome da se obratim,
Zato prebirem po zvonima dok stanaka traje,
Cin, cin, ima li koga? On zuri iznutra,
Taj neobrijani stanar preko puta.
Je li kod kuće u ponoć?
Zašto ne otvara nego gleda kroz tunel unatrag?
Donosim mu limene cvjetove dok me mrak upija,
Zašto preskače plot kao napet pas?
Ne, nije pravo vrijeme, već se i drveće gasi!
Upomoć! Nitko ovdje još nije bio! Gdje je prekidač?
Mogao bi podići pogled na posljednji juriš
I uloviti me u srdžbi,
Zapravo ne znam kako sam dospjela ovamo,
Posrćem po stubama, što se tu zapravo zbiva?
Ako preživim ovaj trenutak,
Trzava pod džepnom baterijom,
Ako se okupam u snu dok ne svane, ako vam kažem:
Znate da sam tu, nek' mi srce stane ako nisam!

Tema broja: HRVATSKO PROLJEĆE

Nikica Mihaljević

Hrvatsko proljeće u emigrantskim glasilima

Pristup emigrantskom tisku, iz domovinske perspektive, kad je taj tisak dostupan i slobodno se može o njemu u javnosti diskutirati, prezentirati članke iz pojedinih listova i časopisa te vršiti analizu pogleda i stajališta bez straha da će netko za to biti stvarno kažnjen (sudskim progonom, egzistencijalnim pacificiranjem i sl.) zahtijeva izvjesnu metodologiju u tematiziranju, problematiziranju i kritičkoj obradbi pojedinih štiva. To pogotovo treba imati na umu zbog jedne zgođne činjenice (na koju smo često ukazivali): hrvatski emigrantski tisak do 1990. nije bio dostupan hrvatskim građanima i on, osim u bibliotekama i rijetkim privatnim knjižnicama, široko među hrvatskim čitateljima ne egzistira. Emigrantski tisak nema onaj prigušeni odjek poznate stvari kod suvremenika, starijih i nešto mlađih domovinskih čitatelja, kakav odjek imaju domovinska glasila i drugi mediji (radio i televizija). Čitatelji, slušatelji i gledatelji hrvatskih i jugoslavenskih medija iz razdoblja u kojem su se zbivali događaji poznati pod nazivima *maspok* ili *Hrvatsko proljeće* sačuvali su u svojoj podsvijesti odjek, upravo psihološki doživljaj tih sudbonosnih zbivanja, koji ih doživljaj obilježava do kraja života. Sam pak takav doživljaj nastavlja dugo živjeti i nakon njihove smrti, jer su o njemu pričali, svjedočili, a neki i pisali i ostavljali trajni trag toga doživljaja. Sve se to ne može zanemariti prilikom prezentiranja i interpretacije gradiva iz određenog razdoblja.

Hrvatski emigrantski tisak nema takve psihološke poputbine. Tek pasionirani znatiželjnici i istraživači po zadatku pristupaju onim rijetkim primjercima emigrantskih periodičnih publikacija. Prema našim dosadašnjim iskustvima interpretacije ne nailaze na osobit prijem i, u konačnici, često su kontraproduktivne. Također, prema našem iskustvu većeg odjeka i bolje prijemčivosti u današnjih čitatelja postiže postupak relativno neutralnog podastiranja velikih odlomaka ili cjelovitih tekstova pojedinih autora o izrazito intrigantnim ili neuralgičnim temama. Na koncu, ovo iskustvo nadaje i zaključak da bi razvoju

ideja, politološkim i sociološkim istraživanjima, te stvarnoj demokratizaciji javnoga mišljenja, debatiranja i sporenja najveći doprinos dalo reprintiranje cijelih serija najkvalitetnije emigrantske periodike, njihova distribucija u domovini, kako bi stekle široku publiku i doista se vratile iz iseljeničtva. Takvim bi se postupkom stekao uvid najšire publike u cjelinu napora emigrantskih uredništava i suradnika, dijelom i u stvarni kontekst razdoblja u kojem su nastajali, a omogućilo bi se rekontekstualiziranje tih tiskovina bez bojazni od voluntarističkog, površnog i nekritičkog interpretiranja. To ni u kojem slučaju ne bi bilo niti rasipnički, niti uzaludno, a pogotovo ne luksuzno ponašanje. Reprint izdanja najznačajnijih emigrantskih časopisa i novina zatvorila bi nekoliko dubokih jazova u hrvatskoj kulturnoj povijesti druge polovice XX. stoljeća.

Hrvatska revija o Hrvatskom proljeću

Hrvatska revija je u pojedinačnim priložima¹ te tematskim blokovima (1971, 4, str. 371-460; 1972, 1, str. 74-144), kao i člancima poslije 1971. godine, obilno i podrobno popratila *Hrvatsko proljeće*. Zastupajući stajalište da je *Hrvatsko proljeće* ili *maspok*² bio događaj od epohalne važnosti za ukidanje socijalizma u Jugoslaviji, rušenje SFRJ i uspostavljanje samostalne Hrvatske, nasuprot stajalištu da je socijalizam u SFRJ počeo gubiti na izvornosti i zamahu 1948. i poslije, tj. sukobom sa SSSR-om i otvaranjem prema Zapadu.

Na ovom mjestu ne ćemo navoditi odlomke ili cjelovite tekstove iz *Hrvatske revije* o temi tisuću devetsto sedamdeset i prve. Dobar dio toga posla, iako metodološki drugačije, izvršio je povjesničar Berislav Jandrić u svome članku *Stajališta hrvatske političke emigracije o Hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu Hrvatskoj Reviji*.³ Prof. Jandrić opširno piše o hrvatskoj emigraciji, poglavito onoj nakon 1945. godine. Daje ideološku i političku interpretaciju *Hrvatskog proljeća* sa stajališta same te emigracije, usvajajući dobrim dijelom njezine ocjene, a tek blago kritički zamjera poneko

1 Pored navedenih temata instruktivni su i sljedeći članci iz *Hrvatske revije*: J. Petričević, Procesi u Hrvatskoj u općem političkom zbivanju; V. Grubišić, Pismo hrvatskih intelektualaca u „Le Monde”, oba u br. 4 za 1972; B. Radica, Hrvatska nakon Karađorđeva, 1973, 1; J. Marmont, Hrvatsko iskustvo ili socijalizam u beznađu, 1973, 2; Z. Markus, Uzvratit ćemo zubima, 1975, 1; M. Bošnjak, Hrvatski minimalistički pokret, 1976, 2-23; H. Vukelić (G. Borić), Strohmova ikona komunističke Jugoslavije, 1977, 3; M. Bošnjak, Hrvatski minimalistički pokret, 1976, 2-23; I. Rumora, Hrvatsko „proljeće” i njegove današnje refleksije u emigraciji, 1980, 2; B. Radica, „Hrvatsko proljeće” „Delo sovjetske obavještajne službe?”, 1980, 2; I. Rumora, Domovinski znakovi obnove maspoka, 1981, 1.

2 O izrazu *maspok*, što su ga autori u emigraciji (kao i domovinski) isprva često i dragovoljno koristili, nakon što se udomaćio i ukorijenio izraz *hrvatsko proljeće*, M. Bošnjak u članku *Hrvatski minimalistički pokret* piše: „O tom narodnom pokretu piše se u iseljeničkom tisku često, no ne cjelovito, nazivajući ga obično ‘hrvatsko proljeće’ ili masovni pokret, maspok. Drugi je naziv svakako uvredljiv za narod, jer narod je svjestan i zna što hoće, dok je masa besvjesna, obično iritirana, uzbuđena i povodi se slijepo za nametnutim vođom. Naziv je svakako u duhu marksističke terminologije i vremena, no s naše strane trebali bismo ga izbjegavati, pogotovo ako se želi istaći pozitivne strane tog pokreta.” (*Hrvatska revija*, 1976, 2-3, str. 340).

3 *Časopis za suvremenu povijest*, 2003, 2, str. 431-461.

pretjerivanje. Krug suradnika *Hrvatske revije* bio je doista širok i po kapacitiranosti izuzetan, ali ipak je predstavljao tek mali dio u širokoj i brojnoj lepezi hrvatske političke emigracije nakon 1945. Stajališta svjetonazorskih i ideološki različito orijentiranih grupacija o mnogim pitanjima, pa i o *hrvatskom proljeću*, često su se bitno razlikovala, do međusobne isključivosti. Tako da naslov članka prof. Jandrića donekle zavodi čitateljstvo. Da bi se uočile ocjene autora iz kruga *Hrvatske revije*, navodimo širi odlomak iz rada prof. Jandrića: „Hrvatska emigracija, bez ikakve dvojbe, smatrala je Josipa Broza Tita glavnim i jedinim krivcem za slom Hrvatskog proljeća i represija koje su kasnije uslijedile, koji je ‘okružen srpskim generalima /.../ optužio vodstvo SKH, svu komunističku vladu, svu marksističku inteligenciju, svu omladinu, komunističku i nekomunističku’ za ustaštvo i kontrarevoluciju. Za sve to optužio je cijeli hrvatski narod. Nitko nije vjerovao da će Tito u očuvanju svoje vlasti ‘postupati na agresivan i upravo divljački način protiv cijelog jednog naroda, njegove sveučilišne omladine i njegove inteligencije’. Pomoć u njegovu slamanju i konačnom slomu, po mišljenju te emigracije, pružio je nesumnjivo jugoslavenski vojni vrh na čelu s generalom Nikolom Ljubičićem, Srbi u Hrvatskoj i jugoslavenski orijentirani Hrvati u Hrvatskoj, u CK SKH, predvođeni V. Bakarićem, Milkom Planinc, Dušanom Dragosavcem, Milutinom Baltićem, Jurom Bilićem, Emom Derossi-Bjelajac. Obračun s hrvatskim *nacionalizmom* odnosno *nacionalistima*, započeo je 23. srpnja 1971. smjenjivanjem Šime Đodana, gospodarskog tajnika MH i Marka Veselice, saveznog zastupnika i člana Upravnog odbora MH i njihovim izbacivanjem iz članstva SKH. Ta dva intelektualca Hrvata ‘dokazivali su strahovite nepravde, koje je Beograd pomoću SKJ vršio nad hrvatskim narodom. S dokazima u ruci. Sa statistikama samih beogradskih vlasti. Nisu izmišljali, ni tražili u Srbima ‘Hrvate pravoslavne vjere’, ni prisvajali bilo kakva dobra srpskog naroda. Ni kulturna, ni materijalna’. Isključenje M. Veselice i Š. Đodana iz SKH, koji su bili tolerantni prema hrvatskim ‘nacionalistima’ i zahtijevali odcjepljenje Hrvatske od Jugoslavije, a za ‘nacionalističke’ ciljeve pridobili Maticu hrvatsku i Savez studenata Hrvatske, značio je kraj ‘proljećara’ i liberalizaciju koja je započela 10. sjednicom CK SKH. Istovremeno je to bio i udarac Matici hrvatskoj, koja je započela s oživotvorenjem svoga plana i programa s kulturnog stajališta. Prijetnja Tita hrvatskim komunistima da se moraju sami obračunati sa svojim *nacionalistima*, naišla je na osudu i otpor liberala i reformista u SKH. Vrhunac Titove prijetnje Hrvatska je doživjela 9. listopada iste godine na manevrima JA ‘Sloboda ‘71’. Ta demonstracija snage JA bila je opomena Hrvatskoj. Tada je Tito ‘pred srpskim oficirima najavio otvorenu borbu protiv ‘klasnog protivnika’ i ‘šovinizma’ u Hrvatskoj i pozvao vojsku, da ‘takve pojave onemogućí’. Osim Tita, i Bakarić, Blažević, Bilić, Dragosavac, kao i drugi centralisti i unitaristi na stranicama *HR* označeni su kao krivci za slom nacionalnog pokreta i izraziti protivnici države Hrvatske. To su malobrojni izdajnici

u hrvatskoj povijesti koje hrvatski narod neće nikada slijediti. Na vlasti su se održali zahvaljujući 'služinskoj podložnosti velikosrpskoj hegemoniji. Podređivanje hrvatskih životnih probitaka srpskim probitcima, biološko i gospodarsko slabljenje kao i genocid hrvatskog naroda bili su i ostali uvjeti njihovog održanja na vlasti. Na toj izdajničkoj i renegatskoj politici se i danas temelji vlast Tita i Bakarića. Puč u prosincu 1971. to najbolje pokazuje'. U prosincu 1971. put Hrvatske u *slobodu* bio je grubo zaustavljen. 'Savez između srpske vojske i Tita sa sovjetskim zaleđem navijestio je hrvatskome narodu otvorenu borbu i uveo teror i nasilje. Svaka riječ o slobodi, pa i sama pomisao na slobodu, proglašena je zločinom. Velikosrpski vlastodršci povratili su se na godinu 1945., na godinu uvođenja strahovlade A. Rankovića..' Osim njih za slom *hrvatskog proljeća* emigracija optužuje i velik broj starih unitarista, prosovjetskih elemenata, koji su imenovani na stranicama *HR* i koji kao dugogodišnji partijski radnici Hrvatske upućuju pismo J. Brožu Titu te odobravaju njegovu politiku, izlaganje i zaključke 21. sjednice Predsjedništva SKJ iz Karađorđeva u borbi protiv hrvatskog nacionalizma. Inicijatori i organizatori pisma bili su Anka Berus, Zvonko Brkić i Antun Biber Tehek. U pismu antireformista, protivnika hrvatskog nacionalnog pokreta, piše: 'Dragi druže Tito, /.../ mi članovi ranijih centralnih komiteta SK Hrvatske i Jugoslavije izražavamo najpotpunije slaganje sa ocjenama i porukama koje si /.../ uputio SKH i svim komunistima Jugoslavije. /.../ počelo se manipulirati sa uopćenim podrškama Tebi, isticati stavove proteklog kursa SKH, a ujedno davati podršku i onima koji su direktno odgovorni za tešku političku situaciju i za štetne posljedice u prvom redu za radni narod Hrvatske. Zato izražavamo svoje nezadovoljstvo i bojazan zbog već prisutnih takvih tendencija /.../ koja je ozbiljno počela nagrizati osnove našeg socijalističkog društva, razbijati SK, eliminirati ulogu radničke klase i ozbiljno remetiti međunacionalne odnose u Hrvatskoj i Jugoslaviji. /.../, a Tebi i svim hrvatskim i jugoslavenskim komunistima obećavamo da ćemo Te u Tvojim revolucionarnim naporima svesrdno pomagati.'

Označavanje djelovanja Matice hrvatske, istupe i stajališta pojedinih hrvatskih političara koji su se zalagali za interese Hrvatske, demonstracije i štrajk zagrebačkih studenata, odnosno nacionalni i masovni pokret u Hrvatskoj 'kontrarevolucijom', izazvalo je veliko nezadovoljstvo i proteste Hrvata ne samo u domovini nego i dijaspori i emigraciji. Takvo gledište tadašnje vlasti još više je ujedinilo emigraciju u dugotrajnoj i životnoj ideji da Tita, Partiju odnosno nosioce nedemokratskog komunističkog režima u Jugoslaviji treba što prije srušiti. Naviknuta na demokraciju zapadnih zemalja u kojima se društvene promjene događaju legalno, emigracija je reagirala protestom i mržnjom prema svima koji su pridonijeli slomu Hrvatskog proljeća. Zaprepaštenje i nerazumijevanje svih građana Hrvatske, kao i emigracije bilo je to veće jer su politički i gospodarski zahtjevi traženi i upućeni preko legalnih predstavnika u CK SKH i SKJ na surov način odbačeni. Pokret studenata brutalno je ugu-

šen, a nosioci te nacionalne politike i rukovodstvo Matice hrvatske kažnjeni su visokim i strogim zatvorskim kaznama. Takav represivni postupak potvrdio je mišljenje emigracije da su njihovi zahtjevi za rušenje nedemokratske vlasti jedini pravi put izlaska iz komunističkog režima.

O 21. sjednici Predsjedništva SKJ održanoj 1. i 2. prosinca 1971. i sječi partijskog i državnog rukovodstva Hrvatske u Karadževiću napisano je na stotine knjiga, a mnogi novinari, analitičari pa i strani povjesničari pokušali su dati objašnjenje tih događaja. Zaključak je jedinstven. Tom povijesnom sjednicom otpočelo je raspadanje i odumiranje Jugoslavije, što su bile prognoze nekih inozemnih promatrača i poznavatelja političkih, društvenih i gospodarskih prilika u Jugoslaviji. Vrlo ugledni londonski *The Economist* o toj sjednici izvješćuje: 'Stari čovjek u paničnom strahu. Čistka koju je predsjednik Tito poduzeo u Hrvatskoj može otežati njihov zajednički život – čak i održavanje njihove nezavisnosti', a zatim nastavlja: 'Politički udarac, koji je predsjednik Tito izveo /.../ u Hrvatskoj, po veličini drugoj republici u jugoslavenskoj federaciji, bio je izveden bez posebnog napora. Hrvatske partijske vođe, koje je on 1. prosinca optužio zbog 'gnjilog liberalizma' i 'nacionalizma' na susretu licem u lice, u njegovom lovačkom rezervatu na sjeveru Srbije, mirno su podnijeli ostavke'. U zapadnim zemljama kriza u Jugoslaviji vrlo brzo je shvaćena kao kriza države i posljedica neriješenog nacionalnog pitanja, odnosno sukoba između Hrvata i Srba. Tito je uporno nastojao uvjeriti Zapad u suprotno 'kako je njegovo rješenje nacionalnog pitanja i izmirenje nacionalnih suprotnosti njegovo pravo životno djelo'. Međutim, 'taj je mit Tita i Jugoslavije poljuljan i srušen ne samo u redovima hrvatskih komunista nego i u inozemstvu. Na Zapadu su mnogi naivno vjerovali u Titovo 'trajno rješenje' nacionalnog pitanja u mnogonacionalnoj jugoslavenskoj državi i u Jugoslaviji kao čimbeniku mira. Mnogi su, nasuprot, zlonamjerno širili laži posebno o Hrvatima pod utjecajem velikosrpske propagande, netočno je prikazivan albanski i makedonski nacionalni problem'. Događaji u Karadževiću pokazali su da se kriza u Jugoslaviji ne može riješiti legislativnim putem, ali ni amandmanima, nego samo 'starim sredstvima balkanskog primitivizma', odnosno represijom uz pomoć policije i vojske. O ostavkama vodećih hrvatskih političara *HR* kritički izvješćuje: 'Tragikomičan je i silazak s vlasti ekipe Dabčević-Kučar, Tripalo i Pirker. Ta je ekipa uvidjela jedan dio dubine ponora, u koji je jugokomunizam s Titom na čelu strovalio hrvatski narod. Ta grupa pokušala je u datim prilikama do krajnjih mogućnosti braniti interese hrvatskog naroda. Ali kada je prisiljena na odstup, kada je bila duboko ponižena i uvrijeđena, i ljudski i intelektualno, odstupila je, ali se i sama dalje ponizila. Nije smogla dovoljno snage, da kaže punu istinu, nego je vršila samokritiku prema Titu i njegovim gospodarima, posipajući glavu pepelom i bacajući se u prašinu i blato. Tragično je i žalosno, kada Savka Dabčević-Kučar i Pero Pirker u ostavci izražavaju svoju spremnost i odlučnost, da se kao komunisti angažiraju u provođenju u djelo odluka Predsjedništva

SKJ i riječi druga Tita, u borbi protiv hrvatskog separatizma i šovinizma. Tragično je i žalosno, da Miko Tripalo u svojoj pismenoj ostavci Titu ističe svoje jugoslavenstvo i spremnost, da aktivno sudjeluje u borbi protiv šovinizma, protiv svih antisocijalističkih i kontrarevolucionarnih snaga⁷.

Na 23. sjednici CK SKH, održanoj 12. – 13. prosinca 1971. smijenjeno je hrvatski orijentirano partijsko rukovodstvo i postavljeno novo. Zadatak Milke Planinc, Josipa Vrhovca i Milana Miškovića bio je, prema izvješćima u *HR*, da uz pomoć Tita, Udbe i JA do kraja uništi hrvatsku ‘kontrarevoluciju’.”

Kako ne bismo ostali pri jednovrsnoj interpretaciji hrvatskoga proljeća u emigrantskom tisku, „zavirili” smo i u londonsku *Novu Hrvatsku*, vinipeški *Hrvatski glas* te Ciligin *Bilten Hrvatske demokratske socijalne akcije*, odnosno njegov časopis *Na pragu sutrašnjice*.

Reakcije londonske *Nove Hrvatske*⁴

Nova Hrvatska (NH) je nakon desetogodišnjeg prilično neredovnog izlaženja, koncem 1968. zapala u znatne teškoće, a prvi se broj nakon oduze stanke pojavio u ožujku 1970. godine. Bio je to br. 67, u čijem uvodniku *Pismo urednika* glavni urednik Jakša Kušan⁵ ovako objašnjava poziciju i perspektivu svoga lista: „Pokraj novčanih poteškoća, koje su u prošlosti često uzrokovale neredovito izlaženje, javio se još jedan novi. Prilike u zemlji kao i odnosi između emigracije i domovine toliko su se promijenili, da smo počeli postavljati pitanje: treba li se NH nastaviti i da li je uopće više potreban jedan takav list?

4 *Nova Hrvatska*, „nezavisni list za domovinu i emigraciju”; započeo izlaziti mjesečno u Londonu siječnja 1958. godine pod nazivom *Hrvatski Bilten*, tiskan na šapirografu. Svrhu i namjenu *Biltena* opisao je Jakša Kušan, jedan od pokretača i glavni urednik, u Uvodnoj Riječi prvoga broja: „U zadnjih nekoliko godina osjeća se stalna potreba za listom, koji će svoje stupce otvoriti uglavnom problemima naše domovine te objavljivati neposredne dokumente o prilikama u Hrvatskoj, o današnjem položaju našeg naroda u Jugoslaviji, te o njegovom udjelu u borbi protiv komunizma i nacionalne podložnosti.” (citirano iz Jakša Kušan, *Bitka za Novu Hrvatsku*, Zagreb 2000, str. 22). Godine 1959. mijenja ime u *Nova Hrvatska*, pod kojim izlazi do obustave 1990, s Kušanom kao gl. urednikom i s istom, navedenom koncepcijom, koja se metodološki donekle prilagođavala uvjetima vremena i događajima u Hrvatskoj. Uz Kušana pojavljuju se kao stalni suradnici i urednici: dr. Zdenka Palić (supruga J. Kušana), Marija Korenić, Gojko Borić (pseudonim Hrvoje Vukelić), Aleksandar Perc, Tihomil Radja, Tefko Saračević (pseudonim Emin Sedlar), Gvido Sagančić, Branko Salaj, Željko Toth, Vladimir Pavlinić, Bogdan Radica, Boris Maruna, Mato Meštrović, Zlatko Markus (pseudonim Joža Brezarić) i dr. Za razliku od dobrog broja emigrantskih grupacija, mlađi intelektualci okupljeni oko *Nove Hrvatske* zalagali su se da borbu za hrvatsku samostalnost vode na suvremen i demokratski način, informiranjem iseljeništvu te podizanjem političke kulture čitatelja. Zbog kadrovskih i financijskih poteškoća *Nova Hrvatska* je nekoliko puta obustavljala svoje izlaženje. Tako i pred Hrvatsko proljeće više od godinu dana nije izlazila. Prvi (67. po redu) broj nakon te pauze pojavio se u ožujku 1970.

5 O J. Kušanu saznajemo osnovne podatke u *Hrvatskoj enciklopediji* (Zagreb 2004): „hrvatski novinar i publicist (Zagreb, 23. IV. 1931). Studirao pravo u Zagrebu i Beogradu. Od 1955. živio u Londonu, gdje je 1959. pokrenuo mjesečnik *Nova Hrvatska*, nestranačko glasilo, najraširenije polit. novine u hrv. dijaspori, kojima je bio gl. urednik do 1990. Od 1991. živi u Hrvatskoj. Sjećanje na novinarski rad u emigraciji sabrao u knjizi *Bitka za novu Hrvatsku* (2000).” U ispisivanju naslova Kušanove knjige u ovom enciklopedijskom članku potkrala se pogreška i on bi trebao glasiti: *Bitka za Novu Hrvatsku*, jer se radi o bitci za opstanak novina toga naslova, a u podtekstu i za, u ono vrijeme, drugačiju hrvatsku državu.

Tko god danas želi imati realnu sliku o stanju i razvoju u Hrvatskoj, može se u velikoj mjeri osloniti na mnoge novine i časopise koji tamo izlaze. Tu je *Vjesnik u srijedu* koji u pravilu dobro informira, tu su dvije prvorazredne revije Matice hrvatske, *Kolo* i *Kritika*, tu je do nedavno bio popularni *Hrvatski književni list*, tu je *Glas Koncila*, polumjesečnik ravan najboljim evropskim katoličkim novinama, zajedno sa nizom vjerskih listova i časopisa za one koji se više zanimaju tom stranom društvenog života. Tu su i mnoge specijalizirane publikacije za gospodarska, jezična, povijesna i druga pitanja, mnogi lokalni, no dobro uređivani časopisi, razni zbornici, tu je konačno i znatan broj knjiga pisanih s uvjerenjem i odgovornošću. Prednost svih tih izdanja, pred onima što s mnogo žrtava i muke izlaze u emigraciji, nitko ne može osporiti. Tamo se piše na izvoru informacija, sa više stručnosti i najčešće sa mnogo boljim znanjem hrvatskog jezika.”

Dakle, na informativnoj razini, kako piše urednik Kušan, NH je dobila u domovinskoj periodici „prejaku ‘konkurenciju’”. No to ne znači da je njezina uloga potpuno „potrošena”. Naprotiv, budući da u domovini „već dugo vlada jedno besmisleno stanje u kojem se može kazati i napisati čitava istina o mnogo čemu, ali se ne smiju izvesti osnovni zaključci koji iz te istine proizlaze”, preostaje onda „da se slobodan glas čuje izvana”. Zato urednik Kušan doraduje dosadašnju koncepciju svoga lista opredjeljenjem da „zadaca ne će nam više biti informiranje o događajima u domovini, već rasprava o tamošnjim bitnim pitanjima”. Ali ta rasprava neće biti bilo kakva: „Ne ćemo dozvoliti da na naše sudove utječu oportunistički nazori nekih iz domovine, kao ni konzervativizam mnogih iz emigracije”. Događaji iz *Hrvatskoga proljeća* dali su, između ostaloga, i razloga opstojanju NH kao i za drugačiji politički i novinarski metodološki postupak.

Prisiljeni nepovoljnim prilikama na neredovito izlaženje, uredništvo NH posvećuje nekoliko sumarnih pregleda zbivanja za vrijeme *Hrvatskog proljeća* i posljedica nakon 21. sjednice Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije, 1. i 2. XII. 1971. godine u Karađorđevu. Tako u broju 70. za prosinac 1971. godine NH na 4 stranice gusto otisnutoga teksta, pod naslovom *Dugo Hrvatsko proljeće*, donosi listu ključnih ideoloških, političkih, ekonomskih, dakle tematsko-problemskih ogleđa o zbivanjima u domovini, slijedeći koncepciju koja je navedena u citiranom uvodniku J. Kušana. Zbog dužine i unutarnje konzistentnosti nije moguće citirati dijelove a da se ne okrnji cjelina. Stoga navodimo teme i probleme, izražene u međunaslovima: „*Odbačen Novosadski dogovor – Hrvatsko sveučilište postaje kičma nacije; Jedan narod nema od koga tražiti svoja prava – on ih jednostavno uzima; Tripalo: Hrvatska je jedino mjesto na svijetu gdje Hrvati mogu stvoriti svoju državu; Beograd intrigira protiv hrvatskih komunista – tajna sjednica na Brionima; Početak prvih sukoba s konzervativcima – Blažević prelazi u protivnički tabor; Za Hrvatsku je klasno i nacionalno jedno i nerazdvojno; Pod maskom borbe protiv nacionalizma kriju se*

oni koji brane unitarizam; Prvo povlačenje – policija denuncira kao 1945; JNA zabrinuta za sudbinu Jugoslavije – Bakarić u izdajničkoj ulozi; Vodeći komunisti u južnoj Hrvatskoj protiv odstupanja od hrvatske linije; Konzervativci u punoj ofenzivi – sukob oko hrvatske državnosti; Umjesto u vladu izgon iz Partije – političko kažnjavanje Đodana i Veselice; Još jedan uspjeh unitarista – podjela hrvatskog suvereniteta; Hrvatsko vodstvo pravi taktičke koncesije – ‘Vjesnik’ cenzurira Tripala; Vruće i burno ljeto pri kraju – konzervativci bacaju u borbu sve svoje snage; Do sada jedinstveno suđenje u Hrvatskoj – Srbijanac suđen za antihrvatsku propagandu; XII. plenum – ponovna prevaga nacionalnih snaga u Partiji – odbačen konzervativni program; Hrvatskim komunistima sada predstoji odlučujući obračun u Beogradu”.

No kao lajtmotiv na stranicama NH provlači se problem kontroverznih odnosa u redovima same hrvatske emigracije, pitanje odnosa prema zbivanjima u domovini i zauzimanja stava prema budućnosti pokreta koji je uzeo veoma velikoga maha, uz pitanje koje kao svojevrsna prijetnja visi u zraku: „Jesmo li potrebni?”⁶ Da bi odbili možebitne prigovore, zlonamjerna tumačenja i uvođenja

6 Pod naslovom *Jesmo li potrebni?* napisao je 29. X. 1971. J. Kušan svojevrsnu okružnicu, koju je razaslao najužem krugu prijatelja i suradnika samo za internu upotrebu. Iz opsežnoga teksta, koji nije tiskan u NH, ali je izuzetno ilustrativan za našu temu, izdvajamo nekoliko odlomaka: „Najprije bih naveo nekoliko sažetih zapažanja iz razgovora što su vođeni u zadnje vrijeme s istaknutijim pojedincima iz domovine. Bogdan Radica se sastao u Rimu s nizom dobro poznatih predstavnika Matice hrvatske i Društva književnika, koji su vrlo oštro kritizirali sav emigrantski tisak, tvrdeći, da ‘ništa ne valja i da kod kuće nema nikakav utjecaj’. Pohvalili su jedino Hrvatsku Reviju i izjavili da je to ‘jedina kontribucija emigracije od vrijednosti’. Oni, kao i vodeći hrvatski biskupi s kojima je Radica razgovarao, izrazili su indignaciju nad Jelićevom politikom, smatrajući da tu politiku podupire i čitava emigracija. Radičin brat, koji je bio nekoliko tjedana u zemlji, tvrdi da su u Splitu ‘napadali svu emigraciju, prebacujući nam ali svima da smo toliko zaboravili na interese zemlje da čak u svom sektaštvu protiv režima tražimo pomoć Rusije’. Vice Vukov je izjavio Rađi u Parizu ‘da se izvana vodi neodgovorna politika’, nadodajući da je to ‘najlakša stvar na svitu’. Nešto ranije, prema pričanju Rade, u Švicarsku je došao predstavnik splitske Investiciono komercijalne banke i, umjesto da se obrati na njega ili kojeg drugog našeg stručnjaka, on je tražio savjet i veze preko jednog bratra... Poslije višegodišnje pismene i usmene veze s Maticom hrvatskom, Salaj još uvijek ne nailazi ni na minimum povjerenja i zalaganja s Maticine strane, iako njegova bogata dokumentacija o radu jugo-ambasade u Stockholmu i propagandi beogradskih listova bjelodano pokazuje da se preko Branka Salaja puca i na samu Maticu... Osobno sam zadnjih tjedana, na posredan ili neposredan način, došao u vezu s nekoliko ljudi iz zagrebačkih stručnih i privrednih krugova. U Londonu je prvo boravila delegacija hrvatskih ekonomista na čelu s Vladimirom Veselicom, koju je službeno pozvao Foreign Office, a tjedan dana kasnije došla je hrvatska privredna delegacija. S Veselicom sam razgovarao poduže preko telefona, jer je, sasvim opravdano, smatrao da u ovoj prilici nije zgodno sastati se javno, a od ostalih se nije mogao odvojiti. Iz tog razgovora i drugih posrednih informacija o toj skupini kao i iz osobnog razgovora s jednim članom privredne delegacije zaključio sam da oni o nama vani ništa ne znaju, da ih malo što zanima doznati i, što iz toga logično proizlazi, da s nama vani malo računaju... Dr. Vladimir Veselica, dekan Visoke škole za vanjsku trgovinu i urednik ‘Hrvatskog gospodarskog glasnika’, jedan od tipičnih predstavnika te generacije, rekao mi je bez imalo ustručavanja da sad trebaju samo maknuti još neke ‘stare p...’ (sic) aludirajući kod toga ne samo na one u Partiji nego i na one izvan nje. Ta smjena generacija povlači za sobom dobro poznate popratne pojave... Oni od nas ne vide korist već jedino štetu. Štetu jer ih veza s nama može kompromitirati, štetu zbog pojedinih zaista ludih akcija u emigraciji, štetu zbog naših navodnih veza s kojekakvim službama, Petrom i Pavlom, u koju su poslije uporne režimske propagande i formiranog mentaliteta postali uvjereni, štetu, konačno, u onoj sasvim instinktivnoj težnji za prevlast, zbog koje u političkoj emigraciji vide konkurenciju, vide ljude koji su se, kako Vice Vukov kaže, bavili najlakšim poslom, dok su oni u zemlji stradavali i tek sada, poslije mnogo žrtava i godina po zatvorima, poslije tolikih zapostavljanja, izbili na površinu i došli do prvih plodova svoje dugotrajne borbe. Ljudski je da te plodove žele za sebe, a ne žele ih dijeliti s onima koje ne poznaju i u koje nemaju povjerenja. Samo tako mogu protumačiti njihovo

u bludnju svojih čitatelja, dio intelektualaca iz i oko NH tiska u istom broju *Javnu izjavu*: „Naše veze sa zemljom i susreti s pojedincima iz domovine govore nam sve češće o jednoj teškoj zabludi, koja je proširena u Hrvatskoj. Da li iz neznanja ili pod utjecajem protuhrvatske propagande, u domovini je svakako vrlo rasprostranjeno uvjerenje da sva emigracija kao cjelina podupire ‘politiku i prosovjetsku orijentaciju’ dra Branka Jelića. Zbog toga se mogu čuti vrlo oštri napadi i kritike inače sasvim dobronamjernih ljudi koji su razočarani takvim, po njihovom shvaćanju, izdajničkim držanjem cjelokupne emigracije.

Ova okolnost, i samo ona isključivo, prisiljava nas da ponovno ono, što smo ranije u raznim prilikama kazali i napisali o žalosnom slučaju dra Branka Jelića; prisiljava nas da se ponovno kategorički ogradimo od jedne sasvim osobne, iracionalno i potpuno promašene ‘političke zamisli’. Željeli bi[ismo], također, objasniti svima neupućenima u domovini, da Jelićeva avantura nema potporu niti jedne važnije i malo razumne osobe u iseljenoj Hrvatskoj.

Voditi razložnu raspravu s Jelićem je nemoguće i ni čemu ne služi. Ono što je s jednim svojim suradnikom pisao prošle godine i na čemu se u stvari osniva njegova ‘prosovjetska linija’, on to sada poriče objašnjenjem: ‘Tenor istih (članaka) ne odgovara stanovištu HNO (Jelićev Hrvatski Narodni Odbor), niti bi se vodeći ljudi HNO s tim ikada mogli suglasiti.’ (‘Hrvatska Država’ br. 195, rujan 1971.). K tome dodaje da su te vijesti ‘donašane sa svjesno uperenom psihološkom svrhom’ (!!). No, iako se odriče temelja, on se i dalje nameće Sovjetima. U tom šarlatanskom galimatijašu jedino sam Jelić, naravno, može

nezanimanje za ono što se događa u političkoj emigraciji, koju olako generaliziraju i brzopleto otpisuju... Mi nikada nismo, a najmanje danas želimo prikazivati političku emigraciju u nekim svijetlim bojama. Ne treba tajiti koliko su u njoj rašireni primitivizam, nesloga, razni opasni ekstremi i sl. Možemo zato razumjeti da te negativnosti izazivaju izvjesnu odbojnost i svojevrstu iritaciju u domovini. No nikako se ne može shvatiti da u zemlji nema sluha ni za rijetke, ali dobro poznate pozitivne akcije izvana. Pa čak kad bi se to i moglo ispričati izvjesnom neupućenošću, nikakvog opravdanja ne može biti za dezinteresiranost, za ignoranciju, za ravnodušnost u zemlji kad se radi o iskustvu i potencijalnim mogućnostima ne samo nekih političkih elemenata, nego i još mnogo brojnijih stručnih snaga koje vani postoje... Vidim samo, i to smatram najporaznijim, da mladi u zemlji, koji sada osvajaju vlast, prave planove, kombinacije i projekte iz kojih smo mi vani isključeni. Emigraciju oni shvaćaju samo kao skup od nekoliko stotina tisuća radnika koji su važni u demografskom pogledu kao odljev i slabljenje nacionalnog bića, a u ekonomskom kao priljev i jačanje deviznog potencijala... Mnogi od nas moći će se možda na kraju pomiriti s prisilnom ulogom promatrača sa strane, no emigracija je puna dobrih i loših neizvijenih političkih ambicija, puna potencijalno korisnih kao i potencijalno štetnih, političara, koji se sasvim sigurno nikada neće pomiriti s isključenjem sa političke pozornice, pa makar na njoj imali uvjete tek za igru statista. Namjerno izbacivanje dovest će te ljude u oporbu vodećim snagama u zemlji, do čega inače kod svih ne bi došlo, dovest će do toga da se zaustavi proces diferencijacije u emigrantskim političkim redovima i ojača blok konzervativaca, te konačno, a to je ono najopasnije, takav konzervativni blok, čiju snagu i utjecaj ne treba podcijeniti, tražit će savezništvo sa sličnim elementima u zemlji, skupljati nezadovoljnike i ekstremiste, što vrlo lako može postati početak kraja nove hrvatske države... Vjerujem, naprotiv, da naš pravi rad tek sad počinje. Siguran sam da je koliko moguće toliko i potrebno *nametnuti se* kao konkurencija i ući u utakmicu sa svima koji pošteno rade za dobrobit hrvatskog naroda. Smatram zato, prije svega, da bi ubuduće trebalo ostvariti sljedeća tri zadatka. *Prvo*. Treba se sasvim osloboditi raznoraznih iluzija... *Drugo*. Ubuduće će trebati, mnogo više i bolje nego do sada, upoznati krugove u domovini s nama, s našim rezultatima rada i našim planovima... *Treće i najvažnije*. Sve djelotvorniji nastup opozicionih snaga u domovini morao bi za nas biti poticaj i izazov...” (J. Kušan, *Bitka za Novu Hrvatsku*, str. 83-87).

naći neku 'logiku'. Činjenica je, da su u 'Hrvatskoj Državi', u nepotpisanim člancima, ponuđena Sovjetskom Savezu uporišta na jadranskoj obali. Ali, i za ponude s misterioznim potpisima Jelić, radi njihove dalekosežnosti, snosi izravnu odgovornost.

Uzalud je zato dokazivati neosnovanost takvog 'savezništva' s Rusima, a pogotovo poslije Brežnjevljeve posjete Beogradu i poslije svega što sovjetski listovi pišu o Jugoslaviji. Uzalud je čovjeku totalitarnih shvaćanja objašnjavati da je Zapad, a ne Istok, prirodni saveznik Hrvatske, jer Zapad je nosioc demokracije, pa iako danas stoji na stanovištu jedinstvene Jugoslavije, sutra će, zbog svojih demokratskih načela, morati priznati demokratski izraženu volju hrvatske većine. Naprotiv, svi se sjećamo što se 1953. zbililo u Berlinu, 1956. u Budimpešti, 1968. u Pragu. Mi smo svjesni da hrvatska politika mora voditi računa o držanju velikih sila, ali ona se ni jednoj od njih ne smije nametati i time odstupati od svoje neutralnosti.

Ono što kod Jelića treba danas najviše osuditi i nije više njegovo nametanje Moskvi (pitanje je uopće dokle su išle njegovo veze), jer to već postaje smiješno, pa time i manje opasno. Njega treba javno osuditi upravo zbog tih totalitarnih navika i nazora, od kojih on ne vidi narod, niti ga se tiču interesi naroda, ne vidi uopće ni ono što se u Hrvatskoj događa. On, koji je do jučer bio aktivan član antisovjetskih organizacija, smatra odjednom da samo njegovom novom odnosu prema Sovjetskom Savezu treba zahvaliti da su 'svi sada najedanput saznali da se Hrvati bore za svoju državnost', da ja Nixon posjetio Hrvatsku, da su nas uopće na 'demokratskom zapadu' tek sada otkrili kao Naciju'. Za sve to morali bi sada zahvaliti dru Branku Jeliću, a on svom prosovjetskom nadahnuću – a ne hrvatskom narodu u zemlji i hrvatskom preporodu.

Ova Jelićeva naivnost i uvjerenje da ga 'međunarodna javnost stavlja u centar zbivanja' dovela ga je do toga, da je postao slijep za intrige UDB-e i njezinih informbiroovskih agenata. Način, kako on prikazuje prilike u Hrvatskoj, kako sve od reda osuđuje i posvuda vidi hrvatsku propast, pred kojom nam jedino Sovjeti mogu biti spas, ovo njegovo sasvim krivo postavljanje političkih alternativa, koje i opet sasvim isključuju hrvatski narod kao aktivan politički čimbenik, takvo njegovo alarmantno i demagoško razbacivanje poklapa se na vlas s interesima Beograda. U Hrvatskoj, gdje za to ima više istančanog sluha, ova ja podudarnost već javno primijećena.

Kad je Beograd proljetos iskoristio pisanje Jelićeve 'Hrvatske Države' za svoju intrigu protiv Zagreba, moglo se pomisliti da je uz Jelićevu nesmotrenost posrijedi bio tek puki slučaj. Danas više te sumnje nema. Pitanje je samo ima li Jelić još tolika razbora da ocijeni na što ga sve netko sa strane gura i nagovora.

1. XI. 1971.

IVICA KOVAČEVIĆ, JAKŠA KUŠAN, prof, VINKO NIKOLIĆ, dr. JURE PETRIČEVIĆ, GUIDO SAGANIĆ, prof. BOGDAN RADICA, dr. TIHOMIL RAĐA, IVO ROJNICA”.

Nekoliko mjeseci poslije gušenja *Hrvatskog proljeća* NH posvećuje tematski blok događajima i njihovoj raščlambi nakon Karađorđeva, u svom dvobroju 71-72 za ožujak 1972. godine, pod naslovom *Hrvatska pod okupacijom*. U urednikovu uvodniku J. Kušan naglašava: „Za razliku od drugih ove nas promjene ne sile da mijenjamo naše dugogodišnje sudove na pr. o ulozi hrvatskih komunista ili o osnovnom političkom razvoju Hrvatske. To, kao i činjenica da je ‘Nova Hrvatska’ od početka svog izlaženja bila nezavisan i izvanstranački list, otvoren uvijek novim i naprednim pogledima, daje nam možda najviše prava da u ovom času, kad iz Hrvatske počinju dolaziti nove političke izbjeglice, uputimo njima kao i onima u Hrvatskoj, apel za suradnju i za zajednički politički rad na obrani opće-hrvatskih interesa.” Zatim se na 7 stranica nepotpisana teksta *Hrvatska pod okupacijom* opisuje tok zbivanja neposredno, za vrijeme i nakon sastanka u Karađorđevu, kojemu je sastanku dano najopširnije i središnje mjesto:

„Plenum SKJ u Karađorđevu – početak kraja koji se još ne naslućuje

30. XI. Tito je na svom lovištu u Karađorđevu okupio cjelokupno rukovodstvo Saveza komunista Hrvatske. Nekoliko dana ranije bila je najavljena sjednica Predsjedništva SKJ za 1. XII. i to u Beogradu. Najavljeno je također da će se raspravljati nacrt idejno-političkih teza o razvoju SKJ te aktualna ekonomska situacija. No sve to bila je tek lukavo smišljena obmana. Mjesto sastanka prebačeno je naknadno u Banat, nedaleke rumunjske granice,⁷ a predmet sjednice izmijenjen u – puč protiv Hrvatske.

Pregovori s Titom trajali su punih 20 sati bez prekida. Završili su u 6 sljedećeg jutra, kad je Tito, prema kasnijem Vrhovčevom iskazu zaključio: ‘Znači slažemo se da se ne slažemo’. Nakon toga, 1. i 2. XII, zasjedalo je Predsjedništvo SKJ. Osim Titovog uvodnog i završnog govora te šturih zaključaka, ništa drugo nije objavljeno o tim dugotrajnim sjednicama. No ishod je i bez toga bio zastrašujući. Titova osuda ‘nebudnosti, ležernosti i gnjilog liberalizma’ u Hrvatskoj, njegov zahtjev za ‘najstrožim mjerama’ protiv ‘klasnog neprijatelja’, ‘kontrarevolucije’ i Matice hrvatske, koja da je za državu ‘tipa Pavelića’ – sav taj izljev bijesa na Hrvatsku i sve što je hrvatsko bio je poziv na opasnu hajku čiji pravi doseg i posljedice nitko još u tom trenutku nije predvidio.

Uvjerenje u neoborivost hrvatskog partijskog vodstva bilo je toliko jako, da je na početku zavladao strah samo za Maticu hrvatsku, za ‘Hrvatski tjednik’, za

⁷ Pogrešno. O mjestu Karađorđevo čitamo u *Hrvatskoj enciklopediji* (Zagreb 2003) sljedeće: „Karađorđevo, predsjednička rezidencija i vojno poljoprivredno imanje, oko 10 km zapadno od Bačke Palanke, u Vojvodini (Srbija), u blizini riječne (Dunav) granice s Hrvatskom; također naziv obližnjeg sela (1077 st., 1991). Poljoprivredno imanje (osn. 1885) obuhvaća lovišta, šume, ergelu, obradivo zemljište i dr. U socijalističkoj Jugoslaviji postalo je vojna ustanova, važna u prehranbenoj opskrbi Jugoslavenske narodne armije; lovišta i rezidenciju koristio je J. Broz-Tito. U Karađorđevu je održana 21. sjednica Predsjedništva SK Jugoslavije (1. i 2. XII. 1971), na kojoj je J. Broz-Tito započeo obračun s nositeljima Hrvatskog proljeća.”

studentske vođe i organizacije. Mislilo se da je to ponavljanje slučaja Đodana i Veselice u gorem izdanju. Ali u svemu tome bilo je i neke zlokobne simbole. Istog dana 1918. g. Aleksandar I. Karađorđević proglasio je 'jedinствeno kraljevstvo' SHS – buduću tamnicu naroda Jugoslavije.

Slijedilo je deset dramatskih dana punih napetosti i grčevitih pokušaja da se izbjegne totalni poraz. Tih deset dana agonije najbolje ilustrira svu nemoć većine, ma kako velika bila, nasuprot sili jednog centralističkog diktatorskog režima. Frankopan i Zrinski su na prevaru dovučeni u Beč i tamo pogubljeni. Na Radića i hrvatsko vodstvo pucalo se u beogradskoj skupštini. Ovaj put isti je rezultat postignut pomoću mnogo perfidnijih komunističkih metoda. U Karađorđevu nije zatražena ni jedna jedina hrvatska glava. Poslije Karađorđeva u Beogradu je, navodno, zadržan samo Miko Tripalo, dok se ostali dio hrvatskog rukovodstva vratio u Zagreb. Prema nepisanom komunističkom 'moralnom' kodeksu smatralo se normalnim da će svi oni smjesta javno priznati svoje zablude, pokajati se i dati ostavku. To se ipak, na razočaranje Beograda, nije dogodilo, bar ne istog časa.

Prema uobičajenom totalitarnom ritualu početi su odmah sastanci po poduzećima i ustanovama, na kojima su prihvaćani zaključci u Karađorđevu i slani brzozavi zahvalnosti i odobravanja Titu. No, s većine su mjesta, izvan plana, upućivani isto takvi brzozavi i na predsjednicu SK Hrvatske, Savku Dabčević-Kučar. Na većini mitinga njoj je izražavano povjerenje i podrška, uz uvjerenje da će se nastaviti provođenjem politike 10. i 22. sjednice CK Hrvatske.

Prvi i najvažniji partijski skup u Hrvatskoj također se nije završio prema željama beogradskih režisera i njihovih šegrta u Zagrebu. Na proširenoj sjednici najvišeg tijela zagrebačkih komunista, koja je trebala dati ton svim ostalim partijskim sastancima širom Hrvatske, govorio je predsjednik Srećko Bijelić i odlučno ustao u obranu dosadašnje političke linije a protiv savezništva s neostaljinistima, birokratima i centralistima. U tome ga je poduprlo nekoliko istaknutih zagrebačkih komunista, dobivši buran aplauz za svoja izlaganja. Srbin Đuro Despot dokazivao je na pr. da odluke sjednice Predsjedništva u Karađorđevu 'znače povjerenja u kurs SKH, a kritizirana je nedosljednost u provođenju tog kursa'. Drago Božić je kategorički izjavio da 'nitko nema pravo prejudicirati stanje stvari u Savezu komunista Hrvatske'. No ustali su i protivnici na čelu s Gruićem i Josipom Kolarom. Ustao je i Jure Bilić, negodujući zbog odobravanja pojedinim govornicima, jer da se politika time ne rješava, da to može dovesti do 'rascjepa' u partiji itd.

Pa ipak već u tom trenutku, stvari iza kulisa izgledale su znatno drugačije. Čitavo vrijeme radio je telefon Izvršnog biroa iz Beograda, ali u Zagrebu nije tražio sekretara Pirkeru ili predsjednicu Dabčević, već isključivo Vrhovca, Milku Planinc i Bilića, dakle već unaprijed određene kvislinške lidere novog poretka. Svaki korak dosadašnjih rukovodilaca bio je budno praćen i čim je Savka

Dabčević odlučila prisustvovati spomenutoj sjednici zagrebačkih komunista, smjesta su se Biliću pridružila još dva istomišljenika iz Izvršnog komiteta.

Na mnogim mjestima izvan Zagreba bilo je još gore. Po općinskim i kotarskim partijskim i drugim komitetima počele su maratonske sjednice, koje su pretvorene u međusobno obračunavanje najgore vrsti. Jednu od njih, sjednicu karlovačke partijske organizacije, koja je trajala od 8 ujutro do 1 sat iza ponoći, opisao je 'Vjesnik' (6. XII.) prije nego je s njegovih stranica nestao i zadnji trag slobode. 'Bila su prisutna i međusobna lična optuživanja' – piše taj list i nastavlja gotovo ironično: 'Pojedini ugledni karlovački privredni i politički rukovodioci predbacivali su jedan drugome domobranstvo, ustaštvo, metode prisluškivanja u policiji, iznevjerenost revoluciji, pripadnost kontrarevoluciji... O Josipu Boljkovcu, predsjedniku općinske konferencije SSRNH na sjednici je rečeno kako se u posljednje vrijeme okuplja njegova ekipa iz prošlih izbora, da se druži i glavnu podršku ima u ljudima koje je kao partizan i dugogodišnji rukovodilac Službe unutrašnjih poslova gonio, da organizira ilegalne sastanke, da su on i Jurković studentskim rukovodiocima Budiši i Paradžiku ustupili tribinu Socijalističkog Saveza za objašnjenje ideje potpuno oprečne Savezu komunista, da je iznosio ideje o formiranju nacionalne armije, itd. itd...'

Isti broj 'Vjesnika' donosi čak na prvoj stranici u naslovu: 'Na svim skupovima u cijeloj republici izražava se puna podrška Titu, Predsjedništvu SKJ, CK SKH i dr. Savki Dabčević-Kučar'. U posljednjoj vijesti tog broja spomenut je u ovom redoslijedu i sam Miko Trtpalo. Među mnogima koji izražavaju povjerenje Savki Dabčević našao se i Savez rezervnih vojnih starješina grada Zagreba.

Za svo to vrijeme zasjeda Izvršni komitet CK [SK] Hrvatske, u kojem unitaristi imaju dvotrećinsku većinu, te protestira što se u 'nekim sredinama' daje samo 'verbalna' podrška Titovim riječima. Veliku su aktivnost pokazale i sve vojne partijske organizacije, a naročito one u zagrebačkoj vojnoj oblasti.

Na vidjelo je izašao i Vladimir Bakarić, koji je u ovom prevratu odigrao osobito prljavu uloga. Na sjednici Međuopćinske konferencije SKH bilogorsko-podravskog područja 7. XII. u Virovitici, on je otvoreno priznao svoj udio u pripremama za preokret, a otkrio je i to da je Tito već na brionskom plenumu u travnju prošle godine osudio hrvatsko rukovodstvo te da je 'jedna kritika pala u razgovoru s vojnim rukovodiocima u Karađorđevu, koja nije baš bila javna, ali je išla vrlo široko među rezervne starješine...' Nije slučajno da je na tom istom skupa u Virovitici po prvi put javno iznesena poimenična kritika, i to protiv Marka Koprte i Mike Tripala.

Pismo 60 izdajica – novi plenum u Beogradu kroji Hrvatskoj konačnu sudbinu

Po Hrvatskoj su se razbježali i ostali članovi zavjere, nastojeći što više utjecati na smjer važnijih partijskih sastanaka. Bilo je neobičnih pokušaja, no ništa nije izgledalo tako patetično kao pismo 60-torice 'dugogodišnjih partijskih radnika' drugu Titu. Iz naftalinskih partijskih redova uskrsla su imena kao Boška Frntić, Pavle Gregorić, Jovica Jokić, Ivan i Soka Krajačić, Karlo Mrzović, Mile Počuča, Đuka Zatezalo i drugi. Ako ništa prije toga, ovo pismo je moralo podsjetiti na Čehoslovačku 1968., gdje se našla slična skupina izroda i izdajica tipa Bilaka.

Sve to ipak nije još bilo presudno. Odlučujući trenutak nastupio je 8. XII. kad se ponovno sastalo Predsjedništvo SKJ, ovaj put u Beogradu. Karte su tek tada bačene na stol i da nitko ne zavarava ni sebe ni druge, ovu sjednicu je prenosila čitava televizijska mreža Jugoslavije. To je bio predzadnji čin najnovije hrvatske tragedije. CK [SK] Hrvatske je pozvan 'da na svojoj narednoj sjednici ocijeni držanje svih članova, naročito onih biranih na rukovodeća mjesta'. Glavnu riječ kritike imao je Stane Dolanc i on je prigovorio da politička akcija SKH poslije Karadžorđeva 'nije dovoljno jasna' a 'ni dovoljno jedinstvena', osudio je držanje Srećka Bijelića i napao šutnju ostalih iz hrvatskog vrha.

I mnogi drugi uzeli su Bijelića za glavnu metu napada, no to nije slomilo ovog hrvatskog predstavnika srpske narodnosti. On je smiono kritizirao Izvršni biro zbog zaobilazanja Savke Dabčević i Pirkera i naglasio 'da je čudnovato da ljudi koji su poslije Četvrte brionske sjednice (osuda Rankovića) šutili ili mrmljali, bili neaktivni... da se sada pokušavaju poslije nekoliko godina angažirati'.

Dotle, daleko od kamera televizije, događalo se nešto još važnije. U Hrvatskoj su vojska i policija stavljene u pripravno stanje, glavne zgrade u Zagrebu i većim hrvatskim gradovima okružene su stražom, u Zagreb i druga mjesta poslana su nove milicijske jedinice, neke čak iz Zenice, Niša i Požarevca.

Zagreb okupiran – pad hrvatskog partijskog vodstva

I već slijedeći dan (9. XII.) u Hrvatskoj dolazi do nagle promjene. Brzjavni Savki Dabčević prestaju kao odrezani, a umjesto toga, na signal unitarista iz sisačke Željezare, započinju napadi i zahtjevi za smjenjivanje te iste Savke Dabčević, Tripala, Pirkera, Bijelića, Koptle, Šibla, generala Bobetka i drugih. Cjelokupno hrvatsko komunističko vodstvo stavljeno je na optuženičku klupu. Pooštrena je još više cenzura pošte, naročito inozemne; kontrola nad 'Vjesnikom' i drugim listovima je potpuna; 'Hrvatski tjednik' je prestao izlaziti nakon što su radnici već 8. XII. navečer 'odbili' tiskanje; zabranjen je

čak i jedan broj anacionalnog 'Telegrama'. Uza sve to beogradske marionete u Hrvatskoj nisu sasvim sigurne. Plenum CK SKH prvotno određen za 15. XII. pomaknut je tri dana unaprijed – očito u želji da se izbjegne produženje ovako napete situacije. Uoči tog posljednjeg čina hrvatske drame Tito u istom Karadorđevu poziva na razgovor armijske generale.

U subotu 11. XII. Zagreb je i po izgledu i po atmosferi sličio na okupirane gradove iz ratnih filmova ili s televizije. Milicija pod šljemovima i vojska na svakom koraku. Vojni helikopteri kruže nad gradom. Zima. Magla navečer. Policija s psima patrolira Zrinjvcem. Svi su već svjesni da je kraj neizbježan, da je hrvatsko proljeće brutalno prekinuto, da se ponovno vraćamo natrag, ponovno na 1945.

U ime 'očuvanja samoupravljanja' i 'interesa radničke klase' započinju premetačine po stanovima i tajna uhićenja. Zatvoreno je gotovo cjelokupno studentsko vodstvo ne čelu s Budišom, Dodigom i Čičkom. Za Paradžika se javlja da je u bijegu. Uhićen je i član uredništva 'Hrvatskog tjednika' Bruno Bušić.

Srećko Bijelić prvi podnosi ostavku. Iz vodeće ekipe, optužene zbog hrvatskog nacionalizma, prvi odlazi jedan Srbin. Čitav Izvršni odbor Matice hrvatske također daje ostavku. Javljaju se već krvožedni zahtjevi da se sasvim raspusti ta najveća i najstarija kulturna ustanova u Hrvatskoj.

Sve što se dalje redalo dobro je poznato..."

Promišljanja Bogdana Radice u *Hrvatskom glasu*⁸

Iz serije tekstova objavljenih u *Hrvatskom glasu*, a koje je Bogdan Radica⁹ posvetio *Hrvatskom proljeću*, pretežito u kolumni *Iz moje torbe*, odabrali smo nekoliko njih iz 1971. i 1972. godine. U jeku *Hrvatskoga proljeća* Radica, slično Kušanu, kritički pretresa stanje u hrvatskoj emigraciji i odnos prema zbivanjima u domovini. Zato i krećemo s tekstom *Proljeće u Hrvatskoj – magla u emigraciji*¹⁰:

8 *Hrvatski glas (Croatian Voice)*, tjedni list; izlazio svakog ponedjeljka; glasilo i vlasništvo Hrvatske seljačke stranke, izlazi od 1929. u Kanadi, Winnipeg; glavni urednici Petar Stanković, Mario Gordan, Mehmed Bašić, Josip Brajac, Juraj Krnjević i dr. Nakon II. svj. rata nezavisno i demokratsko glasilo iseljenih Hrvata. Od 1979. izlazi u Nanaimou, a uređuju ga Mladen Gunio Zorkin, Frane Bubaš, Branko Vujčić i dr. „Iako je teško dokučiti kolika im je tiraža, vjerojatno je veća od ijednog drugog lista. Premda HSS nema svog službenog glasila, ipak tu funkciju ima *Hrvatski glas* u Kanadi i *Američki hrvatski glasnik* u Americi.” (J. Kušan).

9 Bogdan Radica (Split, 26. VIII. 1904 – New York, 5. XII. 1993), hrvatski književnik, publicist, jugoslavenski diplomat i hrvatski emigrant nakon 1945. Međuratni dopisnik zagrebačkog *Obzora* iz Firence i Rima te beogradske *Avale* iz Atene. Po završetku II. sv. rata dolazi u Beograd i radi u Ministarstvu informacija. No već nakon nekoliko mjeseci, razočaran, napušta zemlju da bi ostao u krugovima hrvatske emigracije do kraja života. Živio je u SAD, objavljuvao po mnogim listovima i časopisima (bibliografija mu sadrži gotovo 2000 jedinica). Radio je kao predavač povijesti na *Farleigh Dickinson University* (New Jersey). Objavio je knjige *Agonija Evrope* (1940), *Sredozemni povratak* (1971), *Hrvatska 1945.* (1974), *Živjeti nedoživjeti, I-II* (1982-84).

10 *Hrvatski glas*, 28. srpnja 1971, str. 1 i 3.

Proljeće u Hrvatskoj – magla u emigraciji

Tkogod je zadnjih sedmica boravio u Hrvatskoj vratio se s neobičnim dojmovima koji prelaze sve naše zamisli o tome što se uistinu zbiva kod kuće. Sva je Hrvatska poplavljena hrvatskim zastavama i grbovima, po cijeloj Hrvatskoj pjevaju se pjesme budilice iz zaboravljenih hrvatskih romantičkih vremena. Hrvatska se dakle digla i osamostalila kao nikada za ova dva decenija. To i samo to ne bi nikako bilo dovoljno. Hrvatsko rukovodstvo koje uglavnom i ima u svojim rukama sudbinu Hrvatske izgleda da je uistinu nastalo da uz taj romanticizam Hrvatskoj dade i onu financijsku i političku neodvisnost koju ona, i po svojem položaju i po svojoj ekonomskoj snazi, i zaslužuje. Sasvim je shvatljivo da ukoliko se Hrvatska uistinu ekonomski ne stavi sasvim na svoje noge, sve ostale manifestacije o hrvatskoj državnosti gube na svojoj vrijednosti.

Ali i pokraj svega toga što se zbiva kod kuće u znaku tako zvanog hrvatskog proljeća, jasno je, da je ključ sve naše situacije upravo u Hrvatskoj, i da mi koji smo izvan nje moramo postati svjesni te činjenice. Svjetska štampa, zadnjih sedmica, posvećuje izričitu pažnju razvoju prilika u Hrvatskoj; kao i uvijek stanovita su tumačenja pogriješna, druga opet točna. Jedno je jasno, da se Hrvatska kad je riječ o raspadanju Jugoslavije nalazi u sredini rasprave i pažnje. I to bi trebalo da nas koji živimo izvan domovine ne samo zabrine nego i da nas upozori na stanovitu odgovornost prema sudbini naše zemlje.

Međutim, dok se u Hrvatskoj osjeća proljeće dotle u emigraciji magla i dalje zahvaća najraznovrsnije političke struje. Svjetska javnost na nas gleda začuđenim očima, i o nama se pojavljuju naročito u štampi slobodnog svijeta najrazličitija, mahom negativna mišljenja. Mi Hrvati koji nismo ranije bili poznati kao narod terorista sve smo više poistovjetovani takvim pridjevima. Nema o tome sumnje da nas je veza s Balkanom otjerala i u terorizam. Iako mi osuđujemo svaki terorizam i ne želimo s istim biti ni u kakvoj vezi, i smatramo ga čak i pogibeljnim interesima naroda, i taj nije nego reakcija na ono što je režim kod kuće stvorio. Između dva rata znamo da je hrvatski terorizam bio reakcija na velikosrpske postupke protiv Hrvata. Ono što se sada pojavljuje isto je tako reakcija mahom najmlađe hrvatske mladosti protivu onoga što i opet Beograd čini kod kuće i u tuđini. Najmlađi atentatori, kako činjenice govore, u posjedu su jugoslavenskih pasoša. Uslijed čega oni postupaju onako kako postupaju odgovor bi trebali dati u prvome redu rukovodioci kod kuće!?

Što međutim te vlasti mogu očekivati da im se odgovori? Po svim jugoslavenskim „nadleštovima” u svima zemljama slobodnog svijeta nalaze se isključivo Srbi, ukoliko postoji neki Hrvat, on se stidi što je to ili se nazivlje Jugoslavinom, pa čak i Srbo-Hrvatom. Kako doznajemo iz najozbiljnijih izvora po nekim od naših diplomatsko-konzularnih ureda svaki je Hrvat priman s nepovjerenjem, iako pak ima pasoš izdan u Republici Hrvatskoj, na to se gleda čak i s „podozrenjem”. Jedan je činovnik jednom Hrvatima čak dobacio i ovo:

„Otkuda to da Republika Hrvatska izdaje pasoše”. Upravo kao i u predratna vremena, po jugo-konzulatima sada se osuđuju i napadaju hrvatski komunistički rukovodioci, naročito Mika Tripalo, pisanje hrvatskog tiska i sve ono što se zbiva u Hrvatskoj. Diplomatske vlasti glavnu svoju brigu posvećuju kako da progone Hrvate, pa čak i one koje je sadašnja stvarnost otjerala, protivu njihove volje, na pečalbu u emigraciju. Već je skrajnje vrijeme da rukovodstvo Republike Hrvatske imenuje u svako odgovorno mjesto u slobodnom svijetu one činovnike koji će postupati prema hrvatskoj pasošarskoj¹¹ emigraciji onako kako to rukovodstvo kod kuće govori, a ne kako radi činovnik vladajuće beogradske ekspoziture.

Dok se kod kuće sve razvija u znaku hrvatskog preporoda, dotle se u emigraciji luta kao kroz maglu. Uz rijetke izuzetke veliki dio mladih i najmlađih pod vodstvom stanovitih ponovno oživljenih „vođa” i „barjaktara”, za koje se mislilo, da su ipak sazrjeli u emigraciji, okrenuli su sasvim leđa stvarnosti svijeta u kome žive i misle da će ih spasiti rukovodioci iz Kreml[j]a. Svojim nepolitičkim postupcima zabadaju čak i nož u leđa hrvatskim rukovodiocima kod kuće, i ne znajući da, na taj način, dovode vodu na mlin velikosrpskog unitarizma. Umjesto da pomažu razvoj situacije kod kuće, kako to pametni i razumni ljudi u emigraciji uviđaju, oni, svojim neozbiljnim postupcima, upravo sprječavaju i otpomažu pozitivan razvoj prilika u Hrvatskoj. Ono što hrvatska emigracija danas ponajviše treba to je jedno duboko duhovno jedinstvo svih hrvatskih snaga. Sve tri generacije hrvatske emigracije moraju se sjediniti i okupiti oko jednog te istog zajedničkog nazivnika, povezati sa zemljom, i dati zadnjeg otpora svima onima koji svjesno ili nesvjesno rade na razdvajanju hrvatske cjeline i protivu njene integracije.

Hrvatska emigracija mora biti svjesna činjenice da je hrvatsko pitanje i opet otvoreno ispred svijeta, da svijet na nas gleda stanovitim interesom, i da je upravo do nas, da u vanjskom svijetu, izvršimo i mi svoju dužnost prema konačnom osamostaljenju Hrvatske. Moramo se odreći svih onih sitnih neugodnosti koje nas razdvajaju, zaboraviti na osobna neslaganja, naročito izbjegavati osobna sumnjičenja i napadanja, kako bi se mogli u slozi posvetiti glavnom zadatku. Zadatku koga, kako izgleda, narod kod kuće izvodi s mnogo svijesti i odgovornosti. Ne zaboravimo da je i češko i slovačko proljeće bilo isto tako blistavo i ispunjeno neograničenim nadama, i da je utonulo u jesen i u mraz zime! Upravo ovo saznanje trebalo bi nas naučiti da se i ovo hrvatsko proljeće ne raspline u jesen i u zimu nego da bude uistinu neoborivim znakom samostalnosti hrvatske državnosti.

11 „Naziv ‘pasošar’ nastao je šezdesetih godina, kad su iz domovine u zapadnu Europu počeli legalno dolaziti hrvatski radnici s jugoslavenskim putovnicama. Naziv su upotrebljavali ‘pasošari’ međusobno i koristio se u kontaktu s radnicima-emigrantima. Riječ nije nikad imala pejorativan prizvuk.” (J. Kušan, *Bitka za Novu Hrvatsku*, str, 51f

Hrvatska 1971. – Od vrućeg ljeta do grozničave jeseni¹²

Trst, kolovoza. U četvrtak na večer, 29tog srpnja, slušao sam preko radija Titov govor održan pred beogradskom skupštinom u kome je dao opravdanje najnovijih odluka koje bi trebale dati nov pravac ustavnoj politici zemlje i zahvaljivao se na svojem ponovnom izboru za šefa države. Ovo je prvi put što sam poslije dvadeset i više godina slušao Tita kako govori odnosno čita napisani govor. Tito ni poslije svih i tolikih govora nije još naučio pravilno naglašavati riječi svojeg jezika, i što je najznačajnije, još uvijek nije u stanju čitati napisani tekst nego se vrlo često vraća i po tri puta na neke dijelove teksta da bi ispravno izgovorio ono što su mu napisali. Kako nije govornik od instinkta niti narodni tribun nego aparatčik, sve je to pomalo iznenađavajuće. Ali nije tek samo to što me je iznenadilo. Najviše me je iznenadilo, što sam iz govora osjetio da ogromnih i osnovnih promjena ne će biti, i da Jugoslavija ne samo ne će biti konfederacija nego sve se pribijavam ne će u tom sklopu ni Hrvatska dobiti svoj ravnopravni ekonomski i financijski položaj. Ukoliko se to ne dogodi nema sumnje da iz jednog i suviše vrućeg ljeta koračamo brzo jednoj grozničavoj jeseni, iz koje se može zemlja izložiti krvavoj zimi.

Nije potrebno naročito isticati, da je Hrvatska 1971. sva u dubokom previranju, da je razmjer narodnog preporoda toliko značajan da je isti obuhvatio sve slojeve i sve generacije. Iz razgovora s ljudima iz zemlje osjeća se taj preporod u tolikoj mjeri, da se čak to može zapaziti i u samom Trstu pa i u Veneciji, gdje god sretnete Hrvate. Zbilo mi se to, da sam razgovarajući s jednim narodnjakom i preporoditeljem na venecijanskim i tršćanskim ulicama doživio ovaj slučaj koji najbolje osvjetljuje stanje u Hrvatskoj. U našoj blizini prošla su dvojica Hrvata i jedan od mojih sugovornika, isto tako Hrvat, reče mi: — Ne gledajte ih, to [su] unitaristi! — Biti unitarista u Hrvatskoj 1971. znači biti gore nego što je u mojoj mladosti značilo biti za Hrvata orjunaš ili radikal ili jugoslavenski integralac! Omladina naročito sva izgara od hrvatstva. Ne samo na zagrebačkom sveučilištu nego i na svima fakultetima gdje se nalaze hrvatski studenti i profesori, kao u Zadru i u Splitu, sva je omladina upravo zadojena duhom hrvatskog preporoda.

Proslava stogodišnjice Radićeva rođenja

Katalist¹³ ogromnog narodnog buđenja svakako je proslava stogodišnjice rođenja Stjepana Radića. U svima hrvatskim gradovima, manjim i mjestima i selima, nije bilo crkve u kojoj se ta proslava nije održala vjerskim obredom za kojim je slijedila po školama i sličnim dvoranama komemoracija. Iskupljene

¹² *Hrvatski glas*, 1. rujna 1971, str. 5

¹³ *Katalist* = katalizator; preneseno, a ovdje u smislu pospješač, pobudnik, poticatelj, podupiratelj.

mase svijeta pjevale su Lijepu Našu uz koju se, kako čujem, zatim pjeva „Ustani Bane, Hrvatska te zove”, „Vila Velebita” i t.d. Sve narodne budilice iz vremena preporoda ponovno su uskrsnule i čuju se na ustima mladih i najmlađih.

Ali proslave Radićeve poprimaju na sebe najdinamičkiji izraz koji titra cjelokupnim hrvatskim narodom iz svih njegovih slojeva, od seljačkog preko građanskog do radničkog.

Radić se pojavljuje na obzorju Hrvatske 1971. ne samo kao pučki tribun nego i kao prorok jednog naroda, koga se skršiti ne može!

Jedna takva proslava koja je zauzela ogromnog maha i prelila se u veliku manifestaciju hrvatske narodne svijesti bila je ona koju je u subotu na 19. lipnja sazvao i organizirao u velikoj dvorani Studentskog centra Savez Studenata Hrvatske. Na poziv popularnog prorektora Ivana Zvonimira Čička uzelo je udjela u toj proslavi oko 5.000 studenata, a u demonstraciji koja se zatim razlila Zagrebom, prisustvovalo je preko 15.000 studenata i građana iz svih slojeva. Republičke vlasti bile su jako iznenađene činjenicom da vodstvo hrvatskih studenata može baciti na ulice Zagreba preko petnaest tisuća muškaraca i žena.

Prema mojim obavještenjima nisu se samo pobojale unitarističke i ostale vlasti Republike Hrvatske nego i federalna vlast. Odmah poslije tih manifestacija, sam Tito stigao je u Zagreb, gdje je sa Centralnim komitetom raspravio cijeli slučaj i zabrinut tražio da se stane na put ovakvim slučajevima, u kojima mase svijeta mogu da se nađu na ulicama i zaskoče vlast. Govori se, da je sam Tito dao nalog CK da se iz Partije izbace dr. Šime Đodan i dr. Marko Veselica i da se pohapse studentski rukovodioci, među kojima Tito je naročito tražio, da se uhapsi Čička i baci u zatvor i tamo drži pet godina. Poslije tih manifestacija u spomen Stjepanu Radiću, očekuje se da će unitarističke vlasti, naročito Jakov Blažević, koga se smatra glavnim stožernikom unitarizma, pristupiti, i to po naređenju Tita, radikalnom čišćenju svih onih elemenata koji stoje u prvome redu provođenja odluka Desetog plenuma CK.

Značajno je ipak navesti poneke momente iz govora koga je prorektor Ivan Zvonimir Čičak održao na spomenutoj studentskoj akademiji, i zato da se vidi, kako i najmlađa hrvatska generacija tumači povijesnu pojavu Stjepana Radića. U prvom dijelu svojeg govora, Čičak najprije predbacuje hrvatskim rukovodiocima njihovo odsustvo od proslave Radićeve. „Stjepan Radić”, kaže Čičak, „bio je političar naroda ili bolje rečeno narodni političar, t. j., pučki tribun. Stoga nas se bolno doima to da danas među nama nema naših političara. Ja se pitam: zašto u ovoj dvorani sjede danas predstavnici Matice hrvatske, a nema predstavnika naših političara ili njih samih? Da li ti političari predstavljaju ovaj narod ili nekog drugog? Ako predstavljaju narod, čini mi se da smo narod i mi — ovdje okupljeni — te prema tome smatram da je njihova obveza da budu nazočni i na ovakvim skupovima. Mi danas možemo biti sretni da se na čelu naše republike nalaze ljudi kao što su Savka Dabčević,

Miko Tripalo, Ivan Šibl, Pero Pirker, Haramija, i dr., ali ne možemo zato što njih podržavamo kazati da podržavamo redom i sve ostale koji sjede u našim vrhovnim društveno-političkim organima, nego se i prema njima trebamo kritički odnositi. Ova je misao tim aktualnija ako se prisjetimo da je u vrijeme političkog djelovanja Stjepana Radića, kada je u Hrvatskoj bilo 90% seoskog stanovništva, Hrvatski Sabor i beogradska skupština imala u sebi izravne njihove zastupnike, same seljake. Moramo se upitati, danas, kada u Hrvatskoj prema posljednjim statističkim podacima imamo 48% seoskog stanovništva i oko 35% radnika, gdje su radnici i seljaci u našim skupštinama, u Saboru, i u ostalim društveno-političkim organima! Moramo postaviti pitanje, zašto oni nisu zastupljeni svojim zastupnicima nego preko birokratiziranih, profesionaliziranih, a prečesto otuđenih predstavnika.”

Radić o jeziku

O pitanju jezika mladi Čičak kaže: „Već je Radić postavio pitanje jezika o kojem se sada raspravlja... Sam je Radić tvrdio da u isti svi mi Slaveni govorimo u neku ruku isti jezik što ne znači da smo jedna nacija već da svaki narod ima pravo na svoj posebni i samostalni jezik; jezik koji je jedinstven, ali za svaki narod i samobitno različan. Zbog toga ne možemo prihvatiti unitarističke koncepte nekakve kvazilingvistike nego smatramo da imamo pravo na svoj hrvatski jezik.” I zatim: „Tisuću godina hrvatske povijesti ovaj je narod očuvao svoj identitet. Iako prečesto pod tuđinskom vlašću, Hrvati nisu bili nikad skršeni i njihov trag nije zatrt u povijesti, što svjedoči i naša nazočnost danas, ovdje. Smatram da je naša generacija dužna vratiti dug ovom narodu, jer to ne vapije samo krv naših predaka nego još više naša budućnost.”

Kako ovaj govor nije bio dat u javnost, nego je broj studentskog glasila bio povučen, uslijed toga je i važno da se iz istog izvuče sve ono što je najvažnije, naročito ovaj stavak:

„Možda će ova jesen biti burnija od proteklih i možda će slijedeće jeseni opet biti burnije i tegobnije, ali mi moramo izdržati bez obzira na ono što nas čeka. Mi moramo vratiti dug svome narodu, dug svima onima čije su oči uprte u hrvatske sveučilištarce danas. S toga razloga hrvatski sveučilištarci kao najradikalniji dio radnog naroda iz koga većim dijelom i potječu, moraju izdržati ove kritične trenutke za svoj narod. U protivnom slučaju samoupravni socijalizam, jedini mogući put za hrvatski narod, ne će biti ostvaren.”

„Protiv svakog vraćanja na staro studenti moraju biti spremni i za demonstracije, i zatvore i štrajkove, jer su njihova mladost i njihov radikalizam jedino jamstvo njihovom narodu za bolju i svjetliju budućnost. Ni isključenja sa sveučilišta, u čemu nam ne samo svijetli lik Stjepana Radića, nego i mnogih drugih potstiče, ne smije biti brana za našu izdržljivost do kraja... Jedini put hrvatskog naroda i svih naroda u Hrvatskoj je samoupravni socijalizam... Hr-

vatska u slijedećim ustavnim promjenama mora dobiti sve značajke suverene države kao članica Federacije...”

Isključenje iz Partije Đodana i Veselice

Po svoj Hrvatskoj kao i u evropskoj štampi odjeknulo je značajno isključivanje dvojice najistaknutijih hrvatskih intelektualaca komunista dra Šime Đodana i dra Marka Veselice iz Saveza komunista. Stvar je kako sam gore iznio odlučena smjesta poslije studentskih demonstracija prilikom proslave rođendana Stjepana Radića, po svoj prilici 5. ili 6. srpnja na sastanku IK CK SKH s Titom na čelu. O tome je izvijestio D. Dragosavac na nedavnoj (19. i 20. srpnja) IV. Konferenciji SKH, što je Vjesnik prešutio, ali je to prenijela beogradska „Ekonomska Politika” od 19. srpnja. Dragosavac je rekao: „Tom je prilikom bila primljena određena kritika koju je izrekao predsjednik SKJ.” Nakon tog sastanka došlo je do harange Blaževića, u Bjelovaru i Vrginmostu¹⁴, kao i do, kako se to kaže u Zagrebu, „mućenja bistre vode” po Bakariću.

Sve to pokazuje tek jedno: da je likvidacija Đodana i Veselice tražena s najvišeg mjesta. Uslijed čega? Poznato je naime da se studentski pokret pod utjecajem Đodana i Veselice radikalizirao ne samo na nacionalnom pitanju nego i na pitanju samoupravljanja i u tome krenuo mnogo dalje od službene birokratske linije Partije. To je u stvari sukob najmlađe generacije i starih „koritaša” koji stoje protiv svake evolucije jer se boje da izgube vlast. Voda je uistinu prekipjela kada je 14. srpnja Predsjedništvo Saveza studenata Zagreba izglasalo saopćenje u kojem je rečeno: „Napadati danas nekoga drugoga — a neprijatelja izmjena u našem društvenom sustavu — posebno napadati tobožnje nacionaliste, značilo bi ustuk pred pravim neprijateljem u devalviranje progresivnih načela X. sjednice. Nitko ne može biti žrtvovan jer je ‘konstelacija’ političkih snaga takova, a ponajmanje mogu biti ljudi koji su u svom političkom radu radi beskompromisnosti i radikalizma stekli nepodijeljenu podršku ljudi iz svojih radnih sredina i javnosti.”

Iz ovoga se jasno vidi da Savez studenata Hrvatske stoji izrazito i odlučno u obrani Đodana i Veselice, tih dvaju najuvjerljivijih i najkompetentnijih zagovaratelja nacionalnog samoupravljanja. Što se tiče Đodana treba posebno istaknuti, da je on nedavno nagrađen od Matice hrvatske za svoju knjigu *Zakon vrijednosti i odnos tržišta i plana*.

Zbog te knjige, Đodan je bio optužen od Dragosavca, da je u istoj pokušao dokazati da svaka ekonomija zasnovana po Marxu vodi izravno u — staljinizam. Međutim, istina je u tome da Đodan odbacuje kapitalizam kao sustav i brani samoupravni socijalizam. Ali ono što unitariste Dragosavca i Blaževića postavlja protiv Đodana i Veselice, to je njihovo istrajanje na liniji samouprav-

¹⁴ Gradić na Kordunu, podno Petrove gore; od 1996. Gvozd.

ljanja koje je jedino u stanju konačno likvidirati unitarizam i riješiti hrvatsko pitanje u okviru konfederacije. U stvari odluka donesena s najvišeg mjesta pokazuje tek jedno, da se ništa nije izmijenilo niti će se mijenjati u beogradskom birokratizmu i u velikosrpskoj opoziciji protiv svakog nastojanja hrvatskih komunista da ograniče ekonomski kolonijalizam kome je podvrgnuta Hrvatska. Kad se uzme u obzir da se na čelu Genexa i dalje nalazi Rankovićev čovjek Višnjica, kad se k tome doda da u samoj Hrvatskoj postoji 90 posto kadrovskih i komercijalnih direktora Srba, sve to najbolje dokazuje kako i sam Tito nije u stanju ili ne će da sruši ili barem ograniči beogradski birokratizam, iako se u razgovoru sa Moraviom trudi da uvjeri neobaviještene kako se njegova vlada nalazi na putu likvidacije birokracije.

Međutim, izbacivanje Đodana i Veselice nije tek udarac njima samima. To je u prvome redu udarac Miki Tripalu, koji se u svojim napadajima na beogradski neokapitalizam uglavnom služio Đodanovim argumentima, i koji će odsada sjediti u predsjedništvu vrhuške sa dva unitarista — Blaževićem i Kladarinom. Udarac je to i Savki Dabčević, Ivanu Šiblu, Peri Pirkeru i glavnini hrvatskih rukovodilaca koji već mjesecima najavljuju ekonomsko i političko oslobođenje suverene hrvatske državnosti. Konačno, to je ogroman udarac Savezu studenata Hrvatske koji broji oko 40.000 studenata koji će, prije ili poslije, morati zauzeti stajalište konkretnije od protesta i manifesta. Zagrebom kolaju letaci studenata u obranu Đodana i Veselice, ali konkretnih učinaka još nema. Nije zato isključeno da na jesen stanje u Hrvatskoj postane uistinu kritično. Tripalo, koga kao i uostalom Čička zovu „novim Radićem” ili „malim Radićem”, pozvan je svakako da učini i djelom ono što je do sada činio riječima razbudiš hrvatska mnoštva svih slojeva. On ne može pod nikakvu cijenu žrtvovati Đodana i Veselicu i zbog toga što su oni svakako predstavljali i najsolidnije intelektualne snage Partije u Hrvatskoj, jer Hrvatska ne može dopustiti da ju vode nesposobni Blaževići ili Kladarini ili Bijelići¹⁵, koljači Stepinca i slično.

Kako se u Hrvatskoj gleda na međunarodno stanje?

Iz razgovora koje sam u blizini granice imao s dobro obaviještenim ljudima, u Hrvatskoj se najnegativnije gleda na nekakvu prosovjetsku politiku za koju smatraju da bi bila teža od sadašnjega stanja. Naprotiv neobično se pozitivno gleda na Nixonovo približenje Kini, za koje se smatra da bi moglo doprinijeti otklanjanju sovjetskog pritiska na naš dio svijeta. S tim se mišljenjem slažu uglavnom ne samo službeni rukovodioci nego i nezavisna javnost koja jedno-

¹⁵ Vjerojatno se radi o tiskarskoj pogrešci. Pretpostavljamo da je autor mislio na Juru Bilića, a ne Srećka Bijelića. Drugih protagonista *Hrvatskog proljeća* sa sličnim prezimenom nije bilo.

dušno stoji na gledištu da bi Hrvatska pod sovjetskom vlašću izgubila svaku mogućnost opstanka i razvoja.

Općenito govoreći reaktiviranje omladine koja će ostati na načelima svojih učitelja Đodana i Veselice svakako je jedna od najkonstruktivnijih garancija da Tito pod utjecajem Beograda ne može natrag, jer bi to značilo još dublje zakrvariti odnose između Srba i Hrvata. Kriza dakle nije nikako riješena. Ona se i dalje razvija teškim tempom i nepredvidljivim mogućnostima.

* * *

Nakon kritike i pritiska te odlaska dijela hrvatskog državno-partijskog rukovodstva sa političke scene, u prosincu 1971, Radica još češće piše o uzrocima i posljedicama toga poraza. Od tih smo tekstova izabrali naredna tri.

Vraćanje na staljinizam¹⁶

Ne samo hrvatska nego i sveukupna evropska javnost koja se neobično živo i intenzivno bavila štrajkom hrvatskih sveučilištaraca duboko je iznenađena Titovom izjavom. Ne ulazeći u razloge općenitog hrvatskog nezadovoljstva s politikom monopolističke eksploatacije Hrvatske, Tito je, i ne razmišljajući što čini, osudio ne samo štrajk nego i opće narodno neraspoloženje svih slojeva, i nazvao ga „kontrarevolucionarnom akcijom”. On je išao toliko daleko da je čak za najstariju hrvatsku kulturnu ustanovu, koja se decenijama više od jednog stoljeća odupirala svima kulturnim tiranijama, kazao, da je ona Matica hrvatska „žarište” kontrarevolucionarne djelatnosti u Hrvatskoj. On je čak išao još i dalje pa je izjavio da Matica hrvatska „radi legalno i ilegalno”, i da se u njoj nalazi i neki „revolucionarni komitet od 50-riče”, koga je on nazvao „kontrarevolucionarnim”, za koga je ustvrdio da rukovodi svima akcijama, pa i onih studenata.

Od jedne sasvim narodne politike koja nema nikakve veze ni sa kakvim kontrarevolucionarnim i klasnim sukobima Tito želi sada da duboku i opravdanu težnju hrvatskog naroda za ekonomskom ravnopravnošću i političkom federativnom autonomijom pretvori u djelatnost klasnog neprijatelja. I on ide čak toliko daleko da osuđuje sve one koji traže šire mogućnosti nacionalne i ekonomske ekspanzije u okviru svoje državnosti, da im prijete progonima, hapšenjem i oduzimanjem ustavom zagarantiranih prava, dok i sebe sama Tito označuje i zove za unitaristu.

Da Tito nije nikada shvatio probleme nacionalnog razvoja u Jugoslaviji bilo je svakome jasno. On je od prvog dana primjenjivao kod postavljanja i rješavanja jugoslavenskog multinacionalnog sklopa pitanja poznate staljinističke

¹⁶ *Hrvatski glas*, 5. siječanj 1972, str. 1 i 3.

formule: u suštini socijalistički, a u obliku nacionalni mora biti karakter svake pojedine republike. A sve njih mora povezivati tzv. demokratski centralizam monopolističke i monolitske Komunističke Partije, na čijoj vrhuški stoji on, i nitko drugi. I kad su dva decenija razvoja nacionalnih osjećanja svakog pojedinog naroda išla svojim prirodnim putem u oblikovanje širokih jedinica, Tito se odjedanput vraća u preživjeli tzv. demokratski centralizam. Na samo da isti ne može funkcionirati nego je svima jasno da se i zajednički organ koji bi trebao da ga izvršuje slomio iz jadne monolitske Komunističke Partije u nekoliko narodnih partija. Vraćati stvari na staro moguće je, ali to isključivo i samo silom, što bi izložilo zemlju nezapamćenoj krizi.

Zar Tito, ako nije primitivni Staljinov aparatčik nego uistinu politički čovjek, ne uviđa da je marksizam naučio hrvatske rukovodioce i naročito sveučilišnu mladost da u jednoj socijalističkoj zajednici ne može biti eksploatacije jednog naroda od drugog? Kako to može socijalistički kadar i sveučilišna omladina dozvoliti da se kapital i vanjska deviza koja se stvara u Republici Hrvatskoj grabi i odnosi u Beograd, a da kod toga hrvatsko rukovodstvo nema nikakve vlasti da taj kapital, stečen i razvijen u Hrvatskoj, zadrži kod sebe, da bi razvijao svoju vlastitu državu? Zar može mladost gledati mirne duše da se Hrvatska i dalje strašnije zlorabljuje i iskorištava nego što je to bilo čak i onda kad je ona bila pod Bečom i pod Peštom pa i predratnim Beogradom? Djeca socijalizma ne mogu prihvatiti takve laži i takve obmane koje im Tito servira.

Mladi Budiša, koji je pošteniji i pametniji od velikog dijela Titovih rukovodilaca, dobro je kazao da Tito pada u protuslovlje kad sada odjedanput izjavljuje da u Hrvatskoj ima nacionalizma i šovinizma, dok je prije mjesec dana izjavljivao kako nigdje u Hrvatskoj nije našao ni nacionalizma ni šovinizma. Isto tako Budiša je imao potpuno pravo kad je stavio Tita u škripac zanijekajući Titove daljnje tvrdnje, prema kojima radnička klasa ne bi bila poduprla studente u štrajku. Naprotiv, najveća većina radništva stala je, ovog puta, sasvim na stranu studenata, što je najbolji dokaz da su zahtjevi studenata opće prihvaćeni od hrvatskog naroda. Čak i u tzv. unitarističkim radničkim grupama, recimo u Radi Končaru, većina je radnika donijela rezolucije u kojima se solidarizirala sa sveučilišnom omladinom.

Kako se može optuživati vodstvo jedne masovne organizacije od 40.000 studenata, da je šovinističko i nacionalističko zato što traži da se Hrvatskoj da ona ustavna pozicija na koju ona ima i po ustavu i po stvarnom svojem položaju pravo? Hrvatska koja producira u svojoj republici 42% svih deviza ima pravo da se taj kapital zadrži kod kuće, kako bi se ona ojačala, u odnosu na svoje snage. Tito i dalje traži da se nastavlja pljačkanjem Hrvatske; i on to zove ispravnom pa čak i žankovski unitarističkom politikom. Tako se i on stavio u položaj Rankovića, koji je svaku pravednu težnju Hrvata da raspolažu svojim kapitalom, koga oni sami stvaraju kod kuće i u vanjskom svijetu na pečalbi, označavao za nacionalističku i šovinističku, i sada kontrarevolucionarnu.

Tko je čitao jedan ili dva od naših dopisa prošlog ljeta, taj je mogao vidjeti, da smo predvidjeli, da će jesen biti „vruća jesen”. Jesen koja se sada pretvara i u tešku zimu. Sve što je Hrvatskoj ostalo to je ova omladina, rođena i odgojena u znaku Titove petokrake zvijezde, koja nije napustila očinska ognjišta nego se i dalje bori protivu ugnjetavanja majke Hrvatske. Omladina, kako čujem, i kako čitam iz njihovih članaka i izjava, razumna, realna, sazrela kroz iskustva komunističkog sistema. Nema kod te omladine nacionalističke retorike, nema čak ni preživjele titovske retorike. To je misao jedne nove generacije politički sazrele s kojom mi stariji imamo tako malo veze, da je smiješno od Tita, da njihova stanovišta povezuje a našima. Pozicija te omladine je povijesno i politički i ekonomski opravdala dva decenija iskustava. Hrvatska može biti ponosna s takvom omladinom, koja je i samog Tita i sve njegove zastarjele postavke načinila smiješnim i neozbiljnim. Skrajnje je vrijeme da to Tito uvidi, i da prizna stanje kakvo je, da Hrvatskoj omogući onaj politički i ekonomski položaj na koji ona ima pravo. S policijskim mjerama i prijetnjama ne da se više ništa učiniti. Mora se prihvatiti ono što mladost traži jer to iziskuje stvarnost. Inače Jugoslavije prije ili poslije više biti ne će!

Hrvatska tragedija¹⁷

Još jedna tragedija u nizu nekoliko takvih tragedija koje je vidjela i doživjela i moja generacija. Jedna od onih tipičnih hrvatskih tragedija koje se obično pojavljuju na kraju naših rapsodija. I kad se one pojave onda se hrvatski čovjek najprije povuče u sebe, stisne mu se srce, zagleda se u prazan prostor ispred sebe, u tuđoj zemlji, prelistava stoljeća hrvatske povijesti i svugdje sebi postavlja tek jedino vječno pitanje: — Kad ćemo biti svoji? Kad ćemo biti gospodari u svojem domu na našoj grudi? Kad će hrvatski čovjek moći konačno sebi kroititi zakone i sam svojim snagama odlučivati o svojoj sudbini?

Koliko patnja, muka, stradanja i žrtava? A ipak narod smo rođen da živimo u miru i u sreći! Zemlja nam je lijepa. To osjeća najsnažnije hrvatski čovjek koji živi izvan nje i nije mu suđeno da je gleda i živi u njoj. Nego tek o njoj neprekidno sluša kad se sastane sa svojim prijateljima u tuđini koji nisu i naši, kad vam ono uskliknu: Kako je lijepa vaša zemlja? I smjesta nas povrijedi kad rekne Jugoslavija ili čak i Dalmacija i nikako Hrvatska. I onda se, naročito u zadnje vrijeme, prene, pa doda: — Jest, Hrvatska, Croatia, Croazia. Croatie! Nemojte vi koje je tuđin istjerao iz zemlje dozvoliti sada kad je službena propaganda kod kuće i u inozemstvu nastala da nas zбриše sa geografske karte!

Stradali smo i stradamo! Ubili su nam u naše vrijeme Stjepana Radića koga su upravo ove godine slavili milijuni. Oduzeli su nam Stepinca i prisilili ga

¹⁷ *Hrvatski glas*, 12. siječnja 1972, str. 5. Kao moto svome članku Radica je naveo cijeli sonet A. G. Matoša pod naslovom „*Hrvatska 1909*”, iako je autentični naslov „*1909*”. Pjesmu ovdje izostavljamo zbog skućena prostora.

da se izgubi u nepovrat. Ali oni se neprestano vraćaju. Življi su nego li ikada prije i ranije. Po Bleiburgu su sijali naše kosti ali one se i dalje kreću. Iz krvlju natopljene grude rastu crveni božuri: nade koje nikada ne nestaju.

Kod kuće i opet tragedija! Inžiniri smrti na čelu s nekim Titom koji već godinama obećaju svima narodima one teške stradije slobodu i ravnopravnost razvijaju odnosno dovršavaju zadnji čin te tragedije. I pomislite samo kakvog li paradoksa? Gdje li? Nisu mogli pronaći nikakvo drugo ni bolje ni značajnije mjesto nego Karađorđevo! Imanje pokojnog kralja Aleksandra, s kojim danas upravljaju velikosrpski generali narodne armije. I tu dovode Tita iz Kumrova da Hrvatskoj očita lekciju srama, stida, mraka i tiranije! Dakle i dalje nam se naređuje i diktira iz Karađorđeva. Kao i jučer s Avale, iz Bijelog Dvora, i prekjučer iz Beča i Pešte, da ne spominjemo Veneciju nego tek ono čega se sjeća moja generacija!

Nemaju ni toliko stida ni toliko smisla za "propagandu" pa da izaberu neko drugo ime nego Karađorđevo. I tu dovode kako se to kaže, po čaršijskim, matorog Tita okruženog sve sa srpskim generalima na čelu s Nikolom Ljubičićem i naređuju mu što ima kazati, odnosno pročitati, jer njegove govore, u odsustvu Đilasa, pišu neki manje talentirani Đilasi. I dok mladost po Zagrebu i po cijeloj Hrvatskoj traži pravdu i ravnopravnost za Hrvatsku koju grabe, svlače i šibaju, Tito smjenjuje sve one od svojih koji ipak nisu mogli zatajiti glas naroda, jer glas naroda je glas Boga, i postavlja Hrvatskoj neku Milku Planinc, nekog Josipa Vrhovca i mnoštvo sasvim nepoznatih i beznačajnih drugova, mahom Srba, tek nekoliko Hrvata. Kako i kod komunista tragedija prelazi u komediju, čovjek se pita, uslijed čega je Savku trebala naslijediti i opet jedna žena, kao da u komunističkoj Hrvatskoj samo žene imaju privilegiju da nad njom vladaju. Ta mi nismo narod ni Ane Pauker ni Rose Luxemburg! Ali tako to traže beogradske gazde, da se narugaju Hrvatima! Jer ta Milka nije nitko i ništa. Tek ono što se za nju zna to je da je odana unitaristi Žanku, dok se za Vrhovca veli, da je oduvijek bio Rankovićev čovjek. Priliv Srba na vlast je ogroman. Dostatno je spomenuti Đura Kladarina, Dušana Rakovca, Čedu Grbića i mnoge druge. Od Hrvata sve samo bivši Rankovićevci, oznaši, udbaši i, razumije se, žankovci. Jugoslavija odnosno Velika Srbija „über alles“. Bivši Habsburgovac Tito čuva Jugoslaviju, a Milka Planinc izjavljuje „samo u okvirima Titove Jugoslavije... može se razvijati Hrvatska kao samoupravna i socijalistička zajednica“.

I onda kao u Orwellovoj „Životinjskoj farmi“ redaju se sve životinje iz svih krajeva Hrvatske da osuđuju Savku i Miku, kojima su do jučer lizali skutove, i klanjaju se do koljena najnovijim krmcima i slonovima. Među svima prevladava, razumije se, mađžaronska figura Vladimira Bakarića, čuvara titovsko-beogradske vlasti u Hrvatskoj. Jedini u toj orwellovskoj komediji koji ima osjećaj stida i uvjerenja je Miko Tripalo čija je ispovijed sačuvala snagu savjesti. Hrvatska mu je preča od Partije. Farsa je dovedena po managerima

mrtvih duša do vrhunca. Titov autoritet je spašen. Njegov je položaj jači no ikada prije. Tako, razumije se, govore slugani i neobaviješteni *vanjski* svijet. Oni koji znaju — shvaćaju da Titovo nacionalno pitanje nije nikako riješeno i da je zemlja ubačena u strašniji jaz nego je ikada bila.

Po Hrvatskoj po kazamatima leže stotine mladih studenata: uzdanice hrvatskoga naroda. Ne zaboravimo ni one poznate ni one nepoznate. Ne zaboravimo Čička, Budišu, Dodiga i Paradžika. Njihova imena zapisati će hrvatska povijest koja ne zaboravlja svoje graditelje, junake i mučenike. Odbor Matice hrvatske raspušten je. I Matica je zapečaćena. Kad se otvori vodit će je Bakarićevi škribi i kupljena pera žankovštine. Tako je bilo u vrijeme Cuvaja, Khuen Hedervarija, ali vele, da se to nije zbivalo ni za vrijeme Pere Živkovića. Dakle Tito ga je nadmašio! Ne zaboravite: Tito iz Karađorđeva!

Tek jedno je jasno! Hrvatska krvari! U uzama je! Nju Hrvatsku nitko sada ne predstavlja. Oni koji vladaju u Beogradu ne mogu govoriti u njeno ime! Oduzmimo im mi slobodni Hrvati svako pravo da govore u njeno ime. Recimo glasno cijelom svijetu da Hrvatske ne će biti ni slobodne ni sretno ni zadovoljne nego samo onda kad bude živjela i postojala u svojoj državi.

Što sada?¹⁸

Kad se otvore novine iz Zagreba čovjek osjeti da se nalazimo u erama najstrašnijih progona hrvatske inteligencije. Ispred naših uspomena pojavljuje se strašna „Obznana” i zatim vremena u kojima su se po ulicama Zagreba zatvarali i ubijali intelektualci značaja jednog dra Šuflaja. Stvar je kod toga još strašnija što se radi o još jednoj generaciji jugoslavenski orijentiranih Hrvata, koji su posred svojeg života osjetili da im je preča sudbina Hrvatske od Jugoslavije, važnija sudbina naroda od ideologije. Ovo je treća generacija Hrvata koji su vjerovali u Jugoslaviju, koji su naime vjerovali da će hrvatski narod moći da se razvija svojim punim snagama u zajedničkoj državi raznovrsnih južno-slavenskih naroda, i koja sada dolazi do onog značajnog zaključka, da Hrvatima ne samo da nije dobro u Jugoslaviji nego da im i ne može biti ni sreće ni blagostanja ni napretka u zajednici podvrgnutoj jugo-kraciji Beograda.

Prva je bila generacija Ante Trumbića, Frana Supila i Ivana Meštrovića i „jugoslavenske omladine”, za njima je došla i generacija Stjepana Radića i konačno i ova treća marksistička koja je vjerovala, da se putem marksizma može nadživjeti i preživjeti nacionalizam i partikularizam kroz jedan širi pojam. Svi su ti hrvatski intelektualci i političari išli za tim da u okviru jedne šire državne zajednice ostvare jednu novu državu u kojoj bi Hrvati bili ravnopravni Srbima, u kojoj ne bi bilo zapostavljanja jednog naroda nad drugim i gdje ne bi bilo jednoga naroda koji se nameće za gospodara svima drugim narodima.

18 *Hrvatski glas*, 16. veljače 1972, str. 1 i 2.

Komunistička Partija na čelu a Titom objavila je svijetu da ja riješila sva nacionalna pitanja — kontradikcije građanske buržoazije — i da je Tito svojim „magičnim štapom” ili bolje batinom i korbačem sve te narode sjedinio, smirio odnosno podjarmio pod igom velikosrpskog Beograda.

Međutim od svega toga nema ničega! Tito umire promatrajući kako se njegova zgrada od papira, podignuta na pijesku, ruši, mrvi i nestaje. Njegov Beograd kao i onaj jučerašnji doživljava katastrofu koja je danas vidljiva čak i Sulzbergerima. Partija koja je neprestano pričala kako se nacionalni sukobi ne mogu riješiti policijskim mjerama, zatvorima i nasiljem, morala je sada strpati u tamnice stotine i stotine svojih najistaknutijih članova iz jučerašnje i današnje generacije, svoju najinteligentniju vrhušku zamijeniti s nepismenim kreaturama treće i četvrte garniture i, konačno, zavesti najstrašniji teror nad cijelom Hrvatskom. Umjesto da probleme krize nacionalizma rješava putovima ideologije, Partija pronalazi „krivične postupke” protivu tzv. šovinizma i svaku najraznovrsniju vrstu „gonjenja nacionalista”. Sve to pišu v. d. odnosno „vršioци dužnosti” jučerašnjih poznatih pisaca i novinara, odnosno pera kontrolirana po velikosrpskoj UDB-i. Najistaknutiji javni radnici, čak i narodni heroji poput jednog Bačea ili Haramije ili Rukavine davaju ostavke, bježe iz partijske vlasti, i solidariziraju se s onima koje je Tito svrgao s vlasti ili bacio u tamnice. Znači, Komunističke Partije u Hrvatskoj više nema, jer su u njoj samo ostali žbiri, policijski agenti i inženjeri smrti i sličnih operacija.

Pogledajmo malo uslijed čega je Partija bacila u zatvor jedanaesticu i zaprijetila im istragama, što znači torturama! Uzmimo npr. slučaj dra Franje Tuđmana. Uslijed čega se njega goni? Optužnica kaže za svu jedanaesticu da su zatvoreni „zbog osnovane sumnje da su silom i drugim protuustavnim metodama pokušali oboriti postojeći društveni sistem”. Mi smo uglavnom pročitali sve ono što je dr. Tuđman napisao i u svojim knjigama i u svojim esejima po „Kritici”, „Kolu”, „Forumu” i „Hrvatskom tjedniku”. Nigdje nema ni traga o tome da bi on bio zagovarao rušenje sistema.

Njegova je teza bila jedna jedina: pokazati kako je hrvatski narod u svojim stoljetnim naporima i naročito u bivšoj Jugoslaviji išao kroz svoja vodstva za tim, da zadobije ravnopravan položaj velikosrpskoj monopolističkoj jugo-kraciji. Nije li to ono što je Tito obećao svima narodima, a nije im ne samo dao nego kroz Beograd i pod Beogradom zarobio ih još strašnije i teže nego se to prakticiralo u bivšoj Jugoslaviji.

Dr. Tuđman je u svom klasičnom djelu „Velike ideje i mali narodi” dao jednu objektivnu analizu o tome uslijed čega su Hrvati morali između dva rata i u toku samog rata zauzimati stavove koje su uzimali, jer su bili zapostavljeni od velikosrpske predominacije. Konačno u svojem „Živom Radiću”¹⁹ on je upozorio na smisao Radićeve borbe, koja nije išla protivu srpskog naroda nego

19 Franjo Tuđman, *Živi Radić*, Hrvatski tjednik, 11. VI. 1971; pod istim naslovom, i u istoj prigodi, a u vlastitoj nakladi, objavio je Z. Kulundžić opsežnu knjigu.

protivu beogradske čaršije i dvorske kamarile. Marksist Tuđman bio je svjestan činjenice, da komunistički ustav garantira i hrvatskom narodu mogućnost da se odcijepi od jedne zajednice u kojoj se njegova samobitnost nalazi ugroženom.

Ekonomsko ugrožavanje hrvatskog naroda opisali su s dokumentima u rukama i dr. Šime Đodan, i dr. Marko Veselica i dr. Hrvoje Šošić kao što je to prije rata uspio iznijeti dr. R. Bićanić. Kao ekonomisti, i k tome marksisti, oni su jasno upozorili na činjenicu, da socijalistička država ne može postojati ako u njoj jedan narod ne samo iskorištava nego i zloupotrebljava drugi narod, naročito u slučaju hrvatskog naroda, kad ga se orobljuje namjerno da mu se onemogućí ekonomski razvoj.

Sva ta trojica ekonomista zatvorena su zato, što su kazala istinu i hrvatskoj javnosti otvorili oči. Tito i njegovi trećerazredni agenti u Zagrebu mogu pjevati što hoće, ali istinu koju su hrvatskom narodu otkrili Veselica, Đodan i Šošić upravo kroz pozitivnu ulogu Matice hrvatske nitko više ne će biti u stanju ni sakriti ni prekriti.

Kocka je pala! Zna se kako se krade i tko odnosi hrvatski novac krvavo zarađen znojem i trudom hrvatskog naroda! Zna to sada i vanjski svijet, koji iz dana u dan pokazuje sve to više razumijevanja za Hrvate i njihova stradanja u kolonijalnoj satrapiji Beograda.

Usljed čega se smjesta strpalo u zatvor mladog Bušića? Zato, što je utvrdio da su u Pridragi i u Karinu srpski milicionari tukli hrvatsku djecu. Ali i ponajviše zbog toga, što je s dokazima u ruci utvrdio, da je za vrijeme prošlog rata poginulo više Hrvata nego li Srba; i da konačnu dokumentaciju o tome mora dati velikosrpski generalštab tzv. „jugoslavenske armije”.

Zar to nije i gola istina? Zar to mi svi u emigraciji ne znamo? Nismo li to mnogo puta podvukli u našim člancima? Sve te istine zna hrvatski narod nad kojim se i dalje Titovom politikom provodi genocid, bilo da ga se sili na eksodus bilo da mu se sada progoni inteligenciju koja ga je osvijestila! Ali ideje inteligencije se ne daju uništiti!

Ne može se uništiti duboka i ljudska misao jednog Vlade Gotovca, kojega su uvodnici iz „Hrvatskog tjednika” dokumenti koji tuku u mozak komunističko velikosrpstvo Titova režima!

Tito mora biti svjestan činjenice, da uništavanjem tih ljudi, zatim Matice hrvatske i Školske knjige, koje su tek osvijestile hrvatsku mladost i upozorile ju na slavne trenutke hrvatske povijesti, ne može niti silom i nasiljem, baciti tu mladost u onaj mrak u kome je živjela od rata na ovamo.

Kakva je to jednakopravnost u kojoj mogu postojati i Matica srpska i Srpska književna zadruga i Prosvjeta, koje već decenijima tiskaju velikosrpski materijal s tendencijom da i danas kao i ranije uvijekveče načelo, da samo Srbin može biti lojalan Jugoslaviji, dok je svaki Hrvat i ustaša i separatista i neprijatelj države. Na tom načelu Jugoslavija ne može ni opstojati ni razvijati se.

Ali Tito zna zašto je to tako. On je pokojnom Ivanu Meštroviću na Brionima 1959. priznao da je svaki drugi član Srbin Komunističke Partije u stvari četnik! Dakle četnik se biti može, a ustaša je zločin!

Poslije ovog iskustva, kad i marksistička inteligencija zato što je hrvatska i zato što se smatra hrvatskom, svršava sudbinom predratne hrvatske inteligencije Šufflaja i drugih, hrvatskoj inteligenciji ne preostaje više ništa drugo da svoj narod i sebe očuva u stvaranju svojeg državnog suvereniteta. Treba prestati, lutanjima, i zaustaviti se na jednom jedinom načelu, da u ostvarenju države hrvatski narod može ostvariti svoje ciljeve, za kojima teži svaki narod dostojan tog imena.

Dijagnoze i prognoze dr. Ante Cilige²⁰

Trajne nevolje emigrantskih glasila – financijska oskudica, pomanjkanje urednika/suradnika i slaba profesionalna novinarsko-tiskarska izvedba, uz stalni strah od napada obavještajnih službi (jugoslavenske UDB-e, ali i drugih) – zadesile su i dr. Antu Ciligu i njegov *Bilten Hrvatske demokratske i socijalne akcije*. *Bilten* nije izlazio od listopada 1970. do svibnja 1972, dakle u razdoblju kada su se zbivali presudni događaji *Hrvatskoga proljeća*. Kako dr. Ciligu nisu uspjeli spriječiti u iznošenju u javnost vlastitih stavova ni krupniji problemi, on je u narednom, 65. broju, u svibnju 1972, dao opširnu prognozu i analizu zbivanja vezanih uz *Hrvatsko proljeće*. Na žalost, zbog nedovoljnoga prostora, nije moguće navesti ni veće dijelove Ciligine povijesne analize tri razdoblja – haesesevskog, ustaškog i komunističkog po njegovoj periodizaciji – koji su svakako djelovali svojim odjecima i prežicima na sudionike i zbivanja u *Hrvatskom proljeću*.

20 Ante Ciliga (Šegotići kod Vodnjana, 20. II. 1898 – Zagreb, 21. X. 1992). U danima sloma Austrougarske monarhije član je Narodnog vijeća u Križevcima. Pri rascjepu Socijaldemokratske stranke priklanja se ljevici, te na proljeće 1919. sudjeluje u revoluciji u Mađarskoj Sovjetskoj Republici. Kao komunističkom agitatoru policija mu je stalno na tragu pa se sklanja u Prag, gdje upisuje studij filozofije na Filozofskom fakultetu Karlova sveučilišta, koji završava 1922. u Zagrebu. God. 1924. doktorirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu obranivši prvi doktorat iz marksističke filozofije *O socijalno-filozofskom aktivizmu Rudolfa Goldscheida: Kritika i obrana marksizma na području filozofije*. Kao visoki dužnosnik KPJ dobiva 1925. izgon iz Kraljevine SHS. Odlazi najprije u Beč a potom u SSSR, gdje predaje političku ekonomiju, povijest Zapada i povijest SKP(b). U sukobu Staljin-Trocki pridružuje se onima koji Trockome daju podršku. God. 1929. uhićen i deportiran u logor Vjehnje Uraljsk. Pušten 1936. nakon sporazuma Staljin-Mussolini 1936., budući je imao talijansku putovnicu. Dolazi u Jugoslaviju, ali je ponovo izgnan pa odlazi u Pariz. Moskovska *Pravda* ga napada kao trockista, a on 1936-40. u zagrebačkoj *Novoj Evropi* objavljuje niz članaka vrlo snažna antikomunističkog naboja. Po povratku u domovinu uhićuju ga i zatvaraju koncem 1941. u Jasenovac, no sredinom studenoga 1942. pušten je i nešto kasnije imenovan urednikom *Spremnosti*. U suradnji s T. Mortidijom i M. Kus-Nikolajevim izrađuje priručnik *Komunistička stranka. Nacrt razvoja i ustrojstva* (1944). Odlazi potom u Berlin, a u proljeće 1945. prelazi u Švicarsku. Poslije rata najprije surađuje a od sredine sedamdesetih i uređuje antijugoslavenski i antikomunistički *Bilten Hrvatske demokratske socijalne akcije*. Vratio se u Hrvatsku 1990.

U tekstu koji nosi naslov bojovne, programske i mobilizacijske naravi (kao kakav letak!), *Izgradimo, ostvarimo opći hrvatski konfederalistički front kao temelj zajedničke borbe konfederalista svih naroda Jugoslavije za Konfederaciju osam Republika i sa novom prijestolnicom, a ako Srbija odbije, onda bez nje, Konfederaciju ostalih koji to hoće, u odgovor na centralističku i militarističku velikosrpsku Titovu kontrarevoluciju, od početu 1. prosinca 1971. u Karađorđevu, Ciliga između ostaloga piše:*

„Hrvatski narod i hrvatska politika trebaju program i taktiku pobjede, pobjedu borbe za nacionalnu slobodu i suverenu hrvatsku državu. U načelu, sva sredstva i svi putovi koji vode k pobjedi, k ostvarenju tog nacionalnog cilja, dobri su i trebaju se prihvatiti.

Konkretni izbor ovog ili onog puta i sredstva mora zavisiti samo od njegove stvarne svrshodnosti i praktične efikasnosti.

Hrvatskom narodu i hrvatskoj politici nisu potrebne lijepe riječi, izrečene na skupštini ili tiskane na papiru, nije dovoljan ni neki pojedinačni junački gest, nije dovoljan ni neki, makar i veliki, momentalni i privremeni uspjeh. Hrvatskom narodu i hrvatskoj politici potrebna je pobjeda, konačna pobjeda i trajno osiguranje hrvatske slobode i svoje suverene države.

S ovog stanovišta i s ovim kriterijumom moramo i mi, hrvatski emigranti, prosuđivati situaciju u domovini i izradbu novog programa i nove taktike za hrvatsku nacionalnu borbu nakon iskustva posljednje borbe vođene u domovini pod vodstvom hrvatskih komunista, na čelu sa Savkom Dabčević, Mikom Tripalom, Haramijom, Đodanom, Veselicom, Tuđmanom, generalom Bobetkom, studentima Budišom, Čičkom i ostalima, borbe koja se završila pravim „šestim januarom” Titovim, u Karađorđevu, 1. prosinca (decembra) 1971., stavljanjem van zakona zakonitog vodstva hrvatskih komunista i čitave ove nacionalne hrvatske borbe.

Ali ova Titova pobjeda nad hrvatskim komunistima više je prividna nego stvarna. Ovaj šestojanuarski državni udar Titov protiv hrvatskog naroda, protiv njegove borbe za slobodom i vlastitom državnošću, zbio je redove hrvatskog naroda oko ‘svrgnutog’ vodstva u takvoj kompaktnosti i odlučnosti, da se ovaj prividni poraz pretvara u stvarnu unutarnju pobjedu hrvatsku.

Poluporaz-polupobjeda hrvatskih komunista

Sa posljednjim udarom i tekućim progonima, borba hrvatskih komunista i hrvatskog naroda pod ovim ‘svrgnutim’ vodstvom nije dovršena. Ona je ušla samo u novu fazu.

Borba se dakle nalazi u jednom prelaznom stadiju. Sljedeći stadij, kojemu idemo u susret, bit će kraj Titovog režima i njegove države, sa povratkom na čelo Hrvatske vlade svrgnute ekipe Savke Dabčević, Tripala i ostalih.

Tad će nastupiti definitivni ispit za hrvatske komuniste i sadašnje njihovo vodstvo, jesu li oni sposobni dovesti do kraja hrvatsku nacionalnu borbu, ili će oni zatajiti u toj posljednjoj i odlučnoj kušnji.

Tito je ponovio Aleksandrov državni udar protiv hrvatskog naroda i zakonitog hrvatskog vodstva. Aleksandar, u ono vrijeme, dao je ubiti Stjepana Radića i uveo vojnu diktaturu sa generalom Perom Živkovićem na čelu. Tito, u duhu austro-ugarskih 'blagih metoda', samo je zbacio s vodstva zakonito sadašnje hrvatsko vodstvo, stavio to vodstvo i cijeli hrvatski narod van zakona...

Ne bi li bilo bolje i pravilnije, umjesto konfederacije zahtijevati odcjepljenje Hrvatske od Srbije?

Nije malen broj Hrvata, osobito u emigraciji, koji upravo tako misle. Iskustvo posljednjih pedeset pa i posljednjih stotinu godina je pokazalo da su jednako štetne za konačni i potpuni uspjeh hrvatske stvari kako program odnosno taktika 'pošto poto' odcjepljenja Hrvatske od Srbije. Poslije tog iskustva mogu se prebrojiti danas na prste jedne ruke Hrvati koji su još za zajednicu 'pošto poto' sa Srbijom i u okviru Jugoslavije. Ali usprkos ne manje negativnog iskustva sa programom-taktikom odcjepljenja 'pošto poto' od Srbije, koje su provodili ustaše u NDH i koje je završilo našim strašnim porazom i podvr-gavanjem okrutnom srpskom gospodstvu, ostalo je mnogo Hrvata koji ipak misle da i u sadašnjoj državnoj krizi Jugoslavije treba istaći i igrati na kartu zahtjeva odcjepljenja od Srbije.

Treba dakle, vodeći računa o raspoloženjima velikog broja Hrvata, i demokratski respektirajući volju naroda, ozbiljno ispitati ovaj problem.

Kad bi se 'hrvatsko pitanje', pitanje slobode i države hrvatskog naroda moglo riješiti u granicama današnje Republike Hrvatske, stare 'trojednice' kako se nekad govorilo kad su postojale tri ujedinjene kraljevine: Hrvatska, Dalmacija i Slavonija, koje su sve tri sačinjavale jednu jedinstvenu hrvatsku državu, onda bi se pitanje odcjepljenja Hrvatske od Srbije moglo, poslije negativnog iskustva dviju Jugoslavija, postaviti sa barem onoliko opravdanja koliko i pitanje konfederacije Hrvatske sa Srbijom i ostalim južnoslavenskim narodima.

Međutim, istina, stvarnost je takova, da se hrvatsko pitanje ne može riješiti bez pitanja Bosne-Hercegovine. I to ne samo bez rješenja pitanja bosansko-hercegovačkih katolika nego i b-h muslimana, dakle ne diobom Bosne, 'kao da muslimana nema', kao što je to počinio Maček i kao što to prihvaćaju, uz manju ili veću griznju savjesti, svi 'katolički ustaše', u ime 'mirnog razlaza sa Srbijom'.

Bilo mirna, čisto politička, bilo ratno-politička borba vođena pod zahtjevom *odcjepljenja* Hrvatske od Srbije završava, baš zbog posebne, specifičke situacije u Bosni-Hercegovini, neizbježno hrvatskim porazom, ponavljanjem

tragičnog iskustva iz NDH. Nasuprot tome, borba, bilo mirna bilo ratna, vođena pod parolom-zahtjevom *konfederacije* pruža Hrvatima sve izgleda na pobjedu. Pobjedu ne samo u granicama današnje Republike Hrvatske nego i u granicama cjelovite i cjelokupne Bosne-Hercegovine...

*Teška borba kojoj se u zemlji ide u susret bit će između
zahtjeva prave konfederacije i pokušaja velikosrpski falsificirane
nazovi konfederacije*

Imajući od starine svoju nacionalnu Crkvu, a preko sto i pedeset godina svoju vlastitu državu, Srbi se kroz cijelo ovo naše stoljeće (XX. st. – op. N. M.) snalaze skoro uvijek prije i realističnije od Hrvata, a kad zaglibe – a znadu i oni duboko zaglibiti – i opet se brže od nas Hrvata snalaze i popravljaju učinjene pogreške i avanture koje su ih koštale momentalne katastrofe. Tako su Srbi uspjeli, usprkos ne malo svojih avantura i katastrofa tokom stoljeća, uvijek isplivati i – što je zlo – sjesti na grbaču Hrvatima. Pod Khuenom, pa sa Pribičevićem u koaliciji, pa onda 1918. načinom kako se stvarala i uz koje uvjete prva Jugoslavija. Nedavno, kad je ona prva propala i zatim se vidjelo da se na četničkom programu ne može uspjeti, četnici su masovno ušli u partizane a ovi ih objeručke primili i tako, zajedničkim snagama bila na velikosrpskim načelima stvorena i druga Jugoslavija.

A Hrvati? HSS cijeli rat kunja u zapečku kao prestarjeli djed, a mladi i čili ustaše pustili da Pavelić pohapsi i skine glave onim nekim ustašama koji su pokušali spasiti Hrvatsku Državu prelazom na stranu zapadnih saveznika, jedinu stazu spasa koja je za NDH postojala. Na sreću, narod u domovini (1971. – op. N. M.), blagodareći inicijativi poštenog dijela hrvatskih komunista, snašao se realistički i hrvatsku uspješno u suvremenoj krizi Titove države i pošao putem borbe za konfederativnu Hrvatsku i za konfederalizaciju cijele Jugoslavije, na temelju saveza svih nesrpskih naroda pa i poštenih i demokratskih Srba koji uviđaju, da je i za Srbe i za sve ostale siguran izlaz iz današnjeg kaosa i pakla samo u istinskoj ravnopravnosti i slobodi svih, uz opću orijentaciju na Ujedinjenu Evropu i neopredjeljivanje blokova i ujedinjenje svijeta.

U polumilijunskoj, točnije, skoro milijunskoj hrvatskoj emigraciji nema nikakvog odjeka na ovu stvarnost. U jednom ili drugom obliku tko otvorenije a tko manje, ali svijest ogromne većine politički aktivnih vidi dolazak suverene hrvatske države na putu kako je bilo došlo do NDH... Da ne postoje danas uvjeti koji su omogućili NDH, o tome se ne vodi stvarno računa makar ako se na riječima to i prizna. A da i pri onim uvjetima, NDH se nije mogla održati, bez temeljne dopune i popravka početne taktike i politike, o tom se u emigraciji ni ne misli ni ne govori ni ne piše. Kao da je slom NDH i ustaštva bio samo vojnički, a ne i politički... A Jelić, koji tobož vrši ovako potrebnu

reviziju, otišao je da obnovi NDH pod komandom Moskve i u suradnji sa Rankovićem, pod kontrolom Rankovićevih agenata, prihvaćenih i superkontroliranih od Moskve... Baš smo dobro: preko Rankovića Moskva vodi Jelića k 'drugoj' NDH...

Treba konstatirati i to, da i hrvatski komunisti, i narod u zemlji sa njima, nisu *dosad* otišli konkretno dalje od programa konfederacije za Hrvatsku. Ni za Bosnu to još nije glasno postavljeno, a kamo li dalje, za narode i republike ostale Jugoslavije. Ima još vremena za ovo proširenje, sad je baš najpogodniji čas, no dosad toga još nema. A Srbi su već izradili dva konkretna programa i sabrali oko njih potrebne snage u znatnoj mjeri, dvije velikosrpske varijante da naslijede sagnjili Titov režim, čiji neizbježni i nedaleki slom Srbi već dobro vide...

* * *

Tokom zime 1970-71. i prve polovice 1971., Beograd nije uspio pokopati prvi Titov prijedlog (od 21. rujna 1970.) o sastavu 'kolektivnog Predsjedništva', ali tom prilikom Beogradu, u suradnji sa Momkovom i Jelićem preko rankovićevskih agenata, nije uspjelo jednim potezom svrgnuti hrvatsko komunističko vodstvo i gurnuti Tita u zapećak. Sredinom 1971. Tito je proveo protiv volje Beograda i Srbije dvosmislenu reformu Ustava ('amandmane') a zatim, u prosincu, otvorio pravi politički rat protiv hrvatskih komunista i hrvatskog naroda u cjelini. Nije stekao simpatije Beograda i Srbije, koji ga i dalje mrze iz dna duše (samo dio prečanskih Srba plješeće još Titu), a hrvatski narod ga od prosinca 1971. prokleo i proklinje jednodušno kao nikad prije. Pokušaj Tita da kupi Kumrovcane i neke zagrebačke intelektualce ostaje njegovim vapajem u pustinji. Kao nekad kralj Aleksandar i pučisti '27. marta' i Tito se obraća sad vojnoj diktaturi, generalu Ljubičiću kao svom nasljedniku. Ali Beograd, vidjevši da Rusija zbog Kine se miri sa status quo na Balkanu, spremaju sad, na čelu sa Đilasom, pokušaj mirnog i legalnog ostvarenja Velike Srbije, koja bi uz prijašnje Kosovo i Vojvodinu progutala sad još i Crnu Goru i Bosnu-Hercegovinu, a preostale tri 'Republičice' Makedoniju, Hrvatsku i Sloveniju, pretvorene u tri male sjene Velike Srbije, uzela u 'konfederaciju' ili im dapače 'demokratski i blagodarno' dopustila da se i odcijepi, biva 'pravo samoodređenja' do krajnosti... I Tito tolerira pripremu ove solucije kao drugu varijantu ako prvi plan vojne diktature sa Ljubičićem ne bi uspio... Neće, može se predviđati sa sigurnošću, uspjeti ni ovaj drugi plan. Poslije Tita u Beogradu će vjerojatno kao srbijanski Ali Bhuto²¹ (vjerojatno uz neku gužvu, možda i koju mrtvu glavu) doći na čelo vlasti Đilas, u bloku sa partijskom grupom sadašnjeg Nikezićevog srbijanskog vodstva i sa generalom Ljubičićem

21 *Zulfikar Ali Bhutto* (1928-79), pakistanski političar; od 1971. predsjednik pakistanske republike, kao prvi civil. Srušen vojnim udarom 1978, osuđen na smrt i 1979. pogubljen.

ćem, odbivši pokušaj prosovjetske vojne i civilne struje. Istovremeno u ostalih sedam jedinica vlast će preuzeti – u većoj ili manjoj mjeri – lokalne snage, osobito će to biti u Hrvatskoj, pravom ‘Bangladešu’²² nasuprot srbijanskog ‘Pakistana’, na čelu sa svrgnutim hrvatskim komunističkim vodstvom, koje je sad postalo pravo nacionalno hrvatsko vodstvo. Bit će sudbonosno, hoće li tada Hrvati, komunisti i ne-komunisti ponoviti pogreške polovičnosti iz 1939. i izolacionizam i zastranjenja poslije 10. travnja 1941., i tako upropastiti novu historijsku i povoljnu situaciju, ili će ju znati pozitivno, konstruktivno i odlučno iskoristiti, suprotstaviti lažnoj ‘konfederaciji’ triju vazalnih republika-sjena oko Velike Srbije, pravu demokratsku i nacionalnu soluciju: ravnopravnu i suverenu konfederaciju osam republika, osam sadašnjih jedinica Jugoslavije, uz novu prijestolnicu.”.

Kako je bilo, što bi kazao g. Jakša Kušan, „dobro je poznato”!

²² *Bangladeš*, nezavisna republika, nastala odcjepljenjem od Pakistana, na području Istočnog Pakistana, 17. IV. 1971., nakon krvavog indijsko-pakistanskog rata.

Ljerka Car Matutinović

Astrologinja Pauperkula i njeni vitezovi

U ovoj srednjovjekovnoj priči pojavljuju se i neka nebeska tijela o kojima su i onda vodili računa, ne bi li pomoću njih otkrili budućnost. To što jedan planet stane drugome na put i ne miče se poput ovna na brvnu, dok ne dodje njegovo vrijeme za micanje, što neki od njih kao po nekom tajanstvenom ritualu nestanu kao da ih nema, pa se opet retrogradno vrate, zanimalo je ondašnje meštre koji su o tome pisali knjižurine, ali su se, izbezumljujući dobre, lakovjerne dušice, domogli i blaga. Jedna takva dobra dušica bila je i Pauperkula, dok se nisu na nju okomile zvijezde. Uostalom, čitajte i uvjerite se sami!

Pauperkula bila je siromašna plemenitašica u dvorcu koji je bio napučen djecom, njenom braćom i sestrama, zakonitim i fačukima, kako je govorila plemenita supruga, znajući za izvanbračne izlete svoga supružnika. Pred drugima, naravno, ne bi to priznala, već bi ponavljala poput papagajke: „On je najbolji čovjek na svijetu!” a kad bi se nakon amoroznih putovanja taj „najbolji čovjek na svijetu” vratio, ona bi ga osula pogrdama, vitlajući mu pred nosom mačem u ruci, iz nekog tamo križarskog rata, prijeteći mu da će ga nagrđiti pa se više neće vraćati svojim prilježnicama.

Kaže neka uzrečica: gdje puno grmi, malo daždi. Tako je bilo i ovdje: daždjela je sirotica majka, to jest, rasplakala bi se ko da se češkala lukom, a mač bi hitnula za najboljim čovjekom na svijetu koji je već zamaknuo u svoj muški budoar, gdje ga je čekao njegov vjerni pas i siromašak sluga, naviknut na ove prizore.

Starija djeca, to jest dečki i cure, uživali su u ovim prizorima. Zapravo su nekako učili od starijih kako valja živjeti, a pogotovo muškići kojima je plemenitaški otac bio – uzor. I kad bi se nakon nekoliko mjeseci na vratima dvorca pojavila jedna od prilježnica s djetetom u rukama, pustili bi je unutra očekujući žuđeni okršaj. Međutim, plemenitaški pater familias primio bi dijete predavši

ga dalje služavki, prilježnicu bi otpremio dukatima, sve u stilu „najboljeg čovjeka na svijetu”, kako je govorila njegova supruga. I tako bi dobili još jednog brata ili seku. Eto, takva jedna seka bila je i naša Pauperkula. Fačukica. Odjevena siromaški krpicama što bi preostale zakonitima, a sva ustrašena i uvučena u se, ne usuđujući se glasno izreći svoje potrebe. Samo bi šaptala i šuljala se hodnicima dvorca kao tat. „I jesi tatica!”, vikao bi na nju njen polubrat Anđelo „uzimaš nam iz usta, pijesh našu vodu, a imaš i krevet za spavanje...”

I tako je to išlo sve do tako zvanih djevojačkih godina, kad su je htjeli skinuti s vrata i udati je za nekog siromaška, jer nisu željeli odvojiti određenu sumu obiteljskih novaca da je opreme za samostan. „Najbolji čovjek na svijetu” prepustio je rješavanje toga delikatnog problema svojoj zakonitoj boljoj polovici, a ona je, naravno, to jedva dočekala. I tako Pauperkulu obećaju nekom zanatliji u zaseoku koji je zapravo bio sušičav i baš zato trebala mu je snažna mlada ženska da ga dvori, da se vrti oko njega, da mu pomaže u radionici i da mu je sveudilj na oku, zlu ne trebalo, jer je on već bio zašao u godine.

Pauperkula ne dočeka svadbu, već upravo uz pomoć onog polubrata Anđela koji ju je kinjio gdje god bi stigao, pobjegne iz dvorca s malim žavežljajem najnužnijih stvari. Još ne bijaše ni zora svanula, a ona je, birajući stramputice, stigla do nekog kućerka na rubu šume. Nije ušla, jer je bila obuzeta strahom, ali kad proviri unutra kroz zaprljani prozor, vidje samo neku stariju ženu i na slamarici ispruženog momka koji je očito još spavao. Pauperkula pokuca i suoči se sa ženom koja joj otvori vrata. Nije joj se učinila zlom, a nije bila ni ružna. Štoviše, možda je ranije bila seoska ljepotica. I tako dopustiše siroti plemenitašici da ostane u njihovoj siromaškoj izbi. Naravno, radila je i pomagala svojski. Bio je tu i neki vrt i komad obrađene zemlje. I po drva u šumu trebalo je ići. Zapravo, bio je to posao onog momka koji je, kako se ispostavilo, bio sin te žene.

Pauperkula je bila radina i ponizna, ničemu nije prigovarala, samo se klonila mladića koji ju je nekako čeznutljivo gledao, kad bi se sudarili očima, ali nije navaljivao i ona se prestane bojati. Vidjevši da se njegova majka bavi svekolikim travama, da ih iskuhava i slaže u neke posude, a neke opet suši i stavlja u platnene vrećice, Pauperkula, koju su zbog lakšeg izgovora prozvali Kula, ponudi svoju pomoć i tako je malo pomalo ušla u tajne liječenja travama, što je bilo za ono nesigurno srednjovjekovno vrijeme prilično unosan posao. Istina, ako bi netko od trava promijenio svijetom ili skončao, travarka je mogla završiti na lomači, ako bi se to pročulo. Ali tko je mario za mali, običan svijet?!

Međutim, kao što je poznato, sve kad-tad dođe na vidjelo. Toj travarki koju su neki u potaji zvali Lučiferina, a neki Vražica, dolazio je svijet koji je imao čime platiti njene usluge. Za ono ingeniozno srednjovjekovno doba bila je infamno poznata kao da je imala svoju web stranicu, svoj portal, jednom riječju, ta srednjovjekovna „bloggerica” znala je lijek za sve boljke. Na primjer, ako je

neki muški sumnjičavac htio doznati, je li mu supružnica vjerna, to jest, spava li još s nekim osim s mužem, smiješala bi neke dubiozne trave poput čudesnih kapi belladonne, akonituma, drevne Apolonove mješavine koje su sve odreda, kako zapisuju neki stari libri, bile halucinogene. Kad bi se određeni subjekti napojili tim luciferskim miksom, strah i tuga bi nestali kao rukom odneseni, nezaljubljene individue bi se zaljubljuivale kao sumanute, a ruka koja je dragala ljubljenu, planula bi poput vatre.

Da zauvijek prestanu supružinske laži i izmotavanja i ostvari se žuđeni amen na sve svađe (ne ponovile se!), Luciferina bi tome pridodala neki čudesni kamen zvan Kalčidonia po kojem bi se izbušile rupe (da svađe brže ispare) i to se moralo nositi oko vrata. Uz to, za bolji učinak, trebalo je nabaviti kamen zvan Balerites iz Libije, čime su se bavili pouzdani križarski bojovnici – dileri koji su u toj egzotičnoj zemlji bili kao doma zbog učestalih vojevanja. Kad bi se taj dragocjeni kamen oprao u onoj halucinogenoj mješavini i dao osumnjičenoj, tobože nevjernoj ženi, i ako se ona stavivši ga na sebe, na licu mjesta popiški (oprostite!), znači, nevjerna je i treba je adekvatno kazniti. Ako je žena čedna i čista, neće zbog jednog kamena, ma kako bio dragocjen, piškiti (oprostite!) i muž će je zadržati zauvijek, umjesto da je strpa u samostan ili pošalje na lomaču.

Ali, kao što rekoh, sve ima svoj kraj, naime, sve je zapisano u zvijezdama. I tako našoj vražici – čarobnici dođe jedna mlađahna dama, dobro stojeća plemenitašica, od koje je muž bio stariji dvadesetak godina i koja je bila već trostruka udovica. Muževi su joj, naime, umirali na misteriozan način i tako ona – sprovod na sprovod, posta najbogatija udavača u regiji i uokolo. Ali bila je još i dobro držeća i zavodnički osviještena dama te poželi još jednom okušati sreću. Izabranik je bio bogati veleposjednik kojemu je imponiralo to što mu je buduća – markiza. Nakon što je napisao i potpisao testament u korist svoje plemenitaške ženice, počeo se osjećati loše, naočigled je mršavio, ispadali su mu nokti i kosa. I onda najednom, sveuništavajuće otkriće: domaćica kuće, odana mu otprije, pronade u mladenkinjoj škrinji za dotu, lubanju koja je služila kao vaza za neku odvratnu kašu od halucinantnih trava, crva, nokata, kose i dronjaka od rubaca djece umrle bez krštenja. Bio je to, kako bi danas rekli, škandal nad škandalima!

Dežurni inkvizitori, koji su u ono izopačeno i nemilosrdno srednjovjekovno razdoblje krojili pravdu, osudivši na lomaču tisuće i tisuće ljudi, žena, čak i djece (muškiće od dvanaest godina, a curice od deset, jer su bile nepodobnog spola!), trljali su od zadovoljstva ruke, jer to je bio proces stoljeća! Odmah su podignuli optužnicu koja se sastojala od nekoliko flagrantnih točaka:

1. Očiti pakt s Luciferom, 2. U olujnim noćima (!) rečena dama palila bi oko svojih nemoćnih muževa svijeće, od glave do pete, urlajući pritom: Fuj! Fuj! Fuj!, nakon čega bi ih gasila, zazivajući samog Satanu s kojim bi onda orgijala. 3. Sve one smrdeće trave, crve, nokte i kosu kuhala bi do vrenja u

lubanji nekog razbojnika kojega su lišili glave, a na uzdarje svome dijaboličnom ljubavniku koji bi joj dolazio u liku crnog psa podvita repa (takvu je moć imala nad njim!).

Naravno, našoj dami koja se, usput govoreći, zvala Alica (iz onog čudesnoga i nepredvidljivog srednjeg vijeka), nije bilo ni na kraj pameti da se javi na raport rečenim inkvizitorima. Naime, i onda je bio na snazi tako zvani nepotizam, a korupcija je cvala sve u šesnaest. Osim toga, lijepa dama računala je i na pomoć svojih moćnih ljubavnika. A tih je bilo. I tako je kao po dogovoru skloniše u neku prekomorsku državu. Jednostavno, kao da je propala u crnu zemlju. Izgubio joj se svaki trag.

I što je drugo preostalo inkvizitorima da spase svoje sudačko dostojanstvo, nego da okrive onu travarku, Lučiferinu, koja je tobože sve to započela kuhanjem svojih halucinantnih travurina. Uostalom, inkvizitorski žbiri pronašli su u njenoj izbi te smrdeće posude, a kozje su papke zacrnili govoreći da su vražji. Lučiferinu su stavili na takve muke da je ona priznala sve, što su oni željeli čuti od nje. I tako se, eto, taj nemili škandal slomio na toj sirotici travarki koju živu spališe jedne subotnje večeri. Bio je to gorući vikend za običnu čeljad koja je tjedne provodila grbeći se nad poslom: Pucketanje vatre i raspojasani plamen u nebo. Pravi vatromet!

Pauperkula i travarkin sin odmaglili su na vrijeme. Siromaška kuća je i onako bila spaljena da se zatre svaki đavolji trag.

Pauperkula, zvana Kula, njen pratilac, fačuk, kao i ona, pridružili su se omanjoj četi templara-odmetnika, nudeći svoje kulinarske i ine vještine. Ta četica templara, bivših vitezova, pobunila se protiv strogog reda kojem su se bezuvjetno morali pokoravati, protiv učestalih pohoda u nepoznate i daleke zemlje iz kojih su jedva izvukli živu glavu. Bilo im je dosta vojevanja za tuđu korist. I tako oni zauzeše napušteni dvorac i pretvore se u zaštitnike siromaha koji su u svojim selima bili izloženi svakojakim surovostima i bijedi.

Kula i Dolčino, tako se, naime, zvao mladić, travarkin sin, lijepo su se snašli u toj maloj zajednici templara-odmetnika. Bili su navikli na svakovrsne poslove, osobito Kula, kao što se to može i pretpostaviti. I kako im je život svakidašnji bio ugodniji, počeli su razmišljati i o nekim drugim, još ugodnijim stvarima. Na primjer, o ljubavi. U tome je osobito prednjačio Dolčino koji je bio nekoliko godina mlađi od Kule, moglo bi se reći da je rastao pored nje. A ona je stasala. Bila je lijepa, punašna djevojka i njegove su oči stalno bježale za njom i bilo je jasno da mu je ta ljubav bila potrebna kao kruh, kao disanje, kao sunce. Kao sve!!!

I Pauperkula, dobra srca, smiluje mu se i jedne noći pozove ga k sebi u krevet. Ali, bila je uzalud njena dobrota, Dolčino je bio kao začaran, nije se mogao pokrenuti kao da je ono nešto u njemu zaspalo. „Ništa od mene”, reče on drhtavim glasom. „Previše sam ispio majčinih napitaka. Možda su me oni onemoćali.” Zario je glavu u Kulina punašna prsa i zaplakao kao dijete. Ona ga je neko vrijeme tješila, a onda su oboje zaspali.

I tako se to ponavljalo, ta nemoć i posvemašnja nesigurnost pokreta. A onda jedne noći ona uze ljubiti njegov vrat, dječaćke mu ruke sve do prstiju pa onda tijelo do pupka i niže, poigravajući se njegovim spolovilom i ljubeći ga. On je samo tiho uzdisao i disao sve brže i brže... I tada je pokušala obljubiti. Trudio se trudio, ali uzalud. Pauperkula ga uzme u naručje kao majka svoje dijete: „Događa se to”, šaptala mu je na uho, „događa. Moraš se opustiti, ne misliti na to da se od tebe nešto očekuje. Ništa ja ne tražim od tebe, samo se umiri i spavaj, spavaj.” Tako mu je šaputala u uho pretvarajući polako svoj šapat u nježnu melodiju koju je znao još iz djetinjstva.

Pred zoru, još pun slatkog sna, Dolčino se razbudi i osjetivši kraj sebe toplo Kulino tijelo, punašno, meko i podatno, krene ga ljubiti od bradavica na doj-kama do pupka na oblom trbuhu. A onda se usnama dotakne onoga mekoga baršunastog trokuta. Bio je Dolčino nježan kao svila, kao paperje i ona mu se još opijena snom otvori te on pun neke neopisive radosti uđe kroz te njene dveri sve dublje, sve snažnije. Bio je pijan od sreće što, eto, i on može, što je i on poput drugih koji mogu. „Rekla sam ti da će te proći”, zagrlila ga ona nježno, gotovo materinski, već sasvim budna i spokojna. „Ti si sada moj muškarac”, šapne mu ona na uho i zagnjuri mu glavu u prsa, pod pazuhu kao da je ušla u svoj dom, u sigurnost. On je za uzvrat lahorasto poljubi u čelo. I tako združeni ostali su do jutarnjeg sunca koje ih je raskošno darivalo toplinom.

Život im je postao podnošljiviji... I sva ona strka oko nabavljanja i pripremanja hrane, svi oni fizički poslovi koji su tražili trud i znoj, bili su čas posla pri pomisli da ih nakon svekolikih napora čeka njihov krevet u kojem će njihova topla, mlada tijela naći uzajamni užitak i poslije zasluženi smiraj.

Templari-odmetnici štitili su siromašan puk od pohlepnih plemića i njihovih daća pa su, ako je trebalo, i uzimali od njih, podijelivši to potrebitima. Brinuli su se oni na svoj način i o Kuli i Dolčinu pa su ih, kad im se rodila djevojčica, vjenčali i nadarili i sve je bilo kao u „najboljem od svih svjetova”, kako je govorio templar, Meštar nad meštrima, iako su oko njih bijesnile borbe, sukobi, a smrt je kosila ponajviše one koji se nisu mogli sami obraniti. A ta „boleština” nije bila samo srednjovjekovni „specijalitet”, o čemu nam govori i vrijeme u kojem živimo.

Ipak, sve ono lijepo i smisleno brzo nestaje i sve se izokrene i izopači kao da je nad svim tim prohujao vražji, Luciferov plašt koji je, eto, malo pomalo poharao i pomeo sve ono čemu su se radovali. Djevojčica Dolčina, tako je prozvaše po ocu, nekako nije rasla kako treba. Kao da je zastala u razvoju, jer bi satima gledala preda se kao da nešto uporno promatra, ali oči joj nisu oдавale živost, a i riječi si iz nje trebao izvlačiti. Kula i Dolčino nisu baš pratili ta događanja, jer su bili vječito zauzeti poslom. Mislili su da će s vremenom sve doći na svoje mjesto. Ali nije došlo.

Kad je navršila osam godina Dolčina se još više zatvori u sebe, a kad bi je ispitivali zašto se tako duri, počela bi vikati i mlatarati rukama i nogama kao da

je u nju ušao sam Belzebub. Stvar se pročula, i templari poslaše mlađeg brata templara da izvidi što se to događa. Templar im ispriča što je vidio i oni, da pomognu mladim roditeljima, odluče poslati djevojčicu u obližnji samostan. Tamo je živio neki pustinjač, čudotvorac koji je navodno svemu znao lijeka. Napojiše djevojčicu travama, molitvama su tjerali iz nje Sotonu, ali od toga joj je bivalo sve gore. Urlikala je i bjesomučno trčala hodnicima samostana kao da je goni četa malih demona. I Dolčinu vratiše roditeljima.

Jedan od templara u želji da pomogne, pozove Pauperkulu i pokaza joj neke astrološke knjižurine u kojima je prema micanjima planeta i datumu rođenja bilo očigledno da se mala rodila u vrijeme, „kad je nebom vladao Saturn u sazvežđu Škorpiona, a Mars zasjenio sve redom, krećući se retrogradno. „I tako djevojčici nema spasa”, zaključio svoje astrološko istraživanje templar. „Jednostavno, rodila se pod nesretnom zvijezdom.” Pauperkula je buljila u one crteže, krivulje, trokute i četverokute i ništa joj nije bilo jasno, ali je zaboli ono da „djevojčici nema spasa” te zamoli templara da joj da barem jednu od tih knjižurina, kako bi pokazala Dolčinu, kakvo je zlo snašlo njihovu kćer. A u sebi je već smišljala nešto sasvim drugo.

Došavši u svoju izbu Pauperkula se prihvati posla. Dugo je proučavala one tajnovite crteže koji su prikazivali kretanje planeta i oko joj zapne za planet Saturn ispod kojega je bilo naznačeno i njegovo drevno ime: Rufijan. „I jest hulja i nitkov”, pomisli ona u sebi, „kad je mogao ovako nauditi mojoj kćeri. Sigurno je nastanjen demonima. A Marsovo ime je Grubijan i tako su se udružili protiv moje male djevojčice. Ali ona, Pauperkula, doći će im glave. Sigurno ima netko, tko je nad njima, tko njima vlada i tko ih pomiče po svojoj volji. Ako su nastanjeni demonima i zlim dusima, onda je tu negdje i Vrhovni Demon. I njega bi trebalo dozvati i zatražiti da s Dolčine skinu ta astrološka muljanja, da rastjera te male zlurade demone koji pustoše u njoj, nanoseći joj zlo. A zvijezde su tako lijepe i svjetlucave, i ti planeti u visini, zašto bi baš nad njenom Dolčinom iskušavali svoju moć?!”

Našavši u rečenoj knjižurini jedan provjereni zapis o tome, kako je u vrijeme mladog Mjeseca – novilunijuma, kad se oko njega savije aureola poput bijele krune, najbolje zatražiti od vražjeg Vrhovnika pomoć, jer to je znak i tajanstveno znamenje kojemu ni on ne može odoljeti (a da ne spominjemo obične smrtnike), pa se onda prepusti čaroliji mjesečevih zraka. Tada ga treba zaskočiti – molbama.

I tako je naša novopečena astrologinja Pauperkula strpljivo čekala da se na nebu pojavi taj Mlađak s aureolom. Da preduhitri njegovo pojavljivanje, kako bi se našla u pravo vrijeme na pravom mjestu, a povodeći se za nebeskim znacima, krene dan prije, uzevši sa sobom svoju Dolčinu i u pratnji dvojice mladih, tek primljenih templara-vitezova, uputi se prema brdima, odakle će moći najbolje sazvati Vrhovnika, to jest – vraga.

Pješačili su oni tako i penjali se sve više, a mala se treskala u košari na margarcu. Kad su stigli na vrh brda, odakle se pružao čudesan pogled na mračnu dolinu utonulu u noć, Mjeseca još nije bilo. A onda ga ugledaše, a svijetla kruna mu je obasjavala okruglo lice prošarano nekim čudnim mrljama – provalijama i sve je bilo nekako staklasto i sablasno. Onda Pauperkula poviče najglasnije što je mogla:

„Vrhovniče, dični! Vrhovni Demone! Jedini Satano! Preuzvišeni Belzebube!!!”

A tko bi mogao odoljeti takvoj lijeporječivoj bujici komplimentata? Ni Vrhovnik s papcima, s rozima i s repom, a poglavito u onom izopačenom srednjem vijeku, nije bio imun na to. I tako se on pojavi u svom svojem luciferskom sjaju da se zatreslo brdo, a okolno kamenje se zacrvnilo i zapjenilo kao od sumpornih para. Valjda je, spustivši se s visina na svome vulkanskom meteoru kao na letjelici, donio sa sobom i dio pakla.

Kula i njena pratnja ponikoše nikom, a onda začuju hrapav, promukao, divljački glas: „Hajde, govorite! Zašto ste me zvali?” – I tad rečeni vražji Vrhovnik žudno pokupi snop mjesečevih zraka i počne se njima hladiti kao s lepezom.

Pauperkula istupi, i ne gledajući u njega, već zvjerkajući očima u stranu, te istrese pred njim sve što već znamo i na kraju, spustivši se na koljena pred Vragom, promuca: „Samo Vi, nenadmašni Sotono, možete pomoći mojoj djevojčici i vratiti je u život.”

Hladeći se još uvijek mjesečevim zrakama, Lucifer pomisli nostalgично, gdje je ono vrijeme, kad je on u punom luciferskom sjaju i na sjajnoj mjesečini pohotljivo ugađao svojoj Vražici. A zatim reče: „Što si mi spremna dati za uzvrat?” „Dušu svoju”, progovori iz Pauperkule majka, „dušu, samo mi kćer ne dirajte”.

„Malo daješ”, prodere se Vrag, „premalom”. “A što je s ovom dvojicom? Njihova bi mi duša bila slađa, jer su bili zaređeni.” „Ne dirajte njih, Preuzvišeni,” reče Pauperkula, „oni su se buntovnički odrekli visokih templarskih uzora, ne služe više svome redu. Pustite ih neka još griješe...”

Belzebub, tronut mjesečevim zrakama i vražjim uspomjenama, reče pomirljivo: „Neka ti bude, ali mi moraš obećati i kćerinu dušu. Dat ću joj da živi kako si htjela, ali kad dođe njen trenutak, ona će biti moja!”

Pauperkula ne stigne ni odgovoriti, a već je Dolčina iskočila iz košare, udarila nogom magarca da se zaletio u stijene, strgnula ogrtače s templara i ogrnuvši se njima poput kraljice, zajahala majku vičući: „Hajde, stara, vozi! Trkom!”

Vrhovnik odbaci mjesečeve zrake i zabljuje se u Dolčinu. „Znači, još ima u njemu snage luciferske i kako samo djeluje! Eto, male demonice, dolazi mi kao naručena. Zašto bih čekao tako dugo na naplatu? Uzet ću sada ono, što bi mi i onako pripalo. Bit će odlična zamjena za moju već ispucanu Vražicu.”

I strгнуvši Dolčinu s majčinih leđa i odbacivši s nje templarsku odjeću, zgrabi je u svoj sotonski naručaj i nestane s njom u zagušljivom i smrdećem oblaku sumporske pare. Meteor-letjelica samo je prodorno zašištao i jurnuo prema – Saturnu.

A Pauperkula i njena dva viteza-templara, samo su s nevjericom zurili prema zvijezdama. One su onamo gore svjetlucale mirno i spokojno kao da se ništa nije dogodilo.

Kako u onom mračnom i misterioznom srednjem vijeku, tako i danas, u ovom našem globalnom vrtuljku. Samo svjetlucaju...

Toma Podrug

Pjesme

PEKARNICA

Nemoj usnuti nego otiđi
Usred noći u pekarnicu
Gledati kako brašnjavi pekar
Bijel i budan snuje iz tijesta
Kao da vodi ljubav ili piše pjesme
Razne oblike kruščića tvoriti
Poput vođe ropskog naroda u peć stavljati
Da ispečeno mogu svaki zubi
Siromaštvom svoje gladi jesti

U takvoj te pekarnici izbacuju
Iz snovite zemlje u peć
Jasnu nek se pečeš usred noći
U narav svega onoga
Što ti ne će dati usnuti
Takvome kakvi jesi
Ni onakvome kakvi želiš biti

TVOJA SAMOĆA

Neosvojiva je jer je tvoja
Iako te je prognala u tebe
Nisi rob jer možeš biti sam

Uništi njome ono što iskazuješ
Načelom umnožavanja
Svega što ti padne na pamet

Nisi rođen samo u sebi gnijezditi
Samoći vjernost
Izvedi je iz sebe

U šetnju vidjet ćeš je izvana
I skidat ćeš joj šešir i dobar dan
Govoriti joj kad snoća laku noć

Troši je pozdravima
I ne pitaj se
Zašto taj trošak

MOJE NOĆI

„Samo još uzdah između noći i noći”
N. Sachs

Je li to odbitak svjetlosti
Gasi dnevno
Da se ne pomiješa
Buka dana i tišina noći

Gleda li me noć
Kao nešto blisko što ne pristaje biti
Zajedno sa mnom
Pa se od mene odvaja

Nek u vjeđama
U čistome mraku iza trepavica
Nađem moje boravište u snu
Da se ne izgubim u tuđemu boravištu

PREMJEŠTANJE BRDÂ

Iz kamenog brda Kozjaka
Rasla je Salona
U brdo kuća
Nisu se pitale
Buduće ruševine
Dokle će se jedno brdo
Premještati u drugo
I dokazivati sadašnjemu Solinu
Kako se sagradio
Premještanjem brdâ
Viđenih drukčijim očima

LJETOVANJE NA MORU

„Otvara se ljeto koje živi od mora”
S. J. Perse

Želja mi je pod sjenovitom odrinom
Uz pomoć svjetlećeg lišća pronaći
Ono svjetlo koje mi je zimi izostajalo na kopnu
Iako nisam bio ni u kakvoj službi sjenâ
Koje bi mi zastirale čudesnost postojanja

Tražim od mora otvori mi misli
Mijenjati uzbuđenja i maštom smišljati
Svakim valom što mi kvase tabane
Tvoriti s društvom kruha i vina
Ono što volim vidjeti u istini

PUTOPIŠČE

Ono što vidiš tajna je
Na pragu tajne
Šumova bez naslijeđivanja
Toga što si ti vidio
Naginjući se kroz prozor

Nitko više kao ti
Ne će vidjeti
Jer jedna pojava
Premrežuje drugu
Da dosada ne obuzme čuđenje

PUTOVATI MI JE

Ima li me tamo gdje još nisam bio
Kao što me nema ovdje gdje jesam
A plaćam dug onome što gledam
Novcem ovoga što vidim

Stoga mi je putovati tamo
Gdje mi neobično ne će postati obično
A dosada me ne će učiniti dužnikom
Nepoznatih putova koji me zovu

Putuj svugdje postoje neke radosti
Iako ti je sreća tamo gdje nisi
Ipak joj se približavaš
Sanjajući je ovdje

Gdje stječeš zasluge
Čas u ovome čas u onome
Zapažaju koji ti guta
Sanjarenje putovanja

ODRASTANJE MOJE DJECE

Nedovršeni im je krajolik
Krojio patnju koja ih je činila
Vidovitim vidjeti one koji već pate

I tako su poprimali sposobnosti
Zamišljati druge u sebi
U čemu i oni već jesu

Dokazujući kako nikada
Ne će uspjeti prijeći teškoću
Patnje kad je očute

Kao vlastitu stvarnost
S kojom moraju živjeti
Sa svakim novim svitanjem

ZLO MI NE DA USNUTI

Neučinjeni moji grijesi
Veći su mi od učinjenih
Pa mi je njihova punina
Kovčeg kojega ne mogu zatvoriti

Hoće li mi se stoga
Moje što se nije moglo
Do dna Dobrim uspavati
U zlo pretvoriti

I mene zaokupljana zlom
Najprije unajmiti
Onda oporučno koje me ne zaboravlja
U zlo udomiti

SLUŠAJUĆI SONATU CÉSARA FRANCKA

Glazbeno mi spominje sve što ne mogu razumjeti
Ali ni izgovoriti ovo što me rasterećuje
Bosonoga dok trčim livadom uhvatiti
U budnome vremenu leptira zbog kojeg skačem
Uvis doseći nemir violine što stalno raste
Želeći se odhrvati glasoviru i odletjeti gore
U nedostižno kamo leti sve iz mene
Dok slušam ono što je prodrlo u dno moje duše

MOJE IZDAJSTVO

Nije samo od jučer
Zgotovljena hrana s kojom se šopam
Da bi me pustošila
Kruhom svagdašnjim

Tko to s mojim izdajstvima
Neki svoj cilj gađa
Stvara li svoju povijest
Natkriljenu mojim prezirom

TRAGAČ

Otvaram prozor gledati
Sebe kako tragam za sobom
Dolazećeg i odlazećeg
Danas jasnog kao da postojim u snovima
A izgubljen u stvarnosti

Gledam sebe kako grlim
Suznim očima stablo
Ne bih li se prešao u lišće
Da mi pomogne gledati
Svjetlo koje se u njima njiše

S tolikim mislima
Svakoga lista koje vjetar pokreće
Svojim malim tajnama
Da čuvaju veliku tajnu krošnje
U koju se želim svojim ljudskim mislima udomiti

ŠUMSKI ZAKONI

U mračnim zakonima šume
Gdje bujaju rasteenje i šumovi
Pilom usmrćuju stabla
Zatim im osakaćuju grane

Da bi ih ogoljele
Konji poput mrtvaca
Izvukli iz zelene tame
U pilanama umnažali u daske
A iz dasaka stol tebi
A sjedalice meni da možemo
Sjesti i zamisliti uz čašu vina
Kako je zapravo smrt početak
Novog života za kojim sjedimo
Kao nijemi promatrači

MOJI MRTVI

Jesu li u slobodnome zraku
Dahu mi pisanja
Mraku dokazu da živim
Nekom oblaku što će ploviti sutra

Jesu li u svjetlu munje
U glasu groma u svemu
Kapljicama kiše stvarne
Kako bi me rastužili još više

Jesu li u vjetru trenutačni
Plavičasti u nebu vječni
Neuhvatni u spavanju bez snova
Nepojavno prisutni za mojim stolom

Dok jedem kruh
Jesu li gladni
Žedni dok pijem vino
Jasni mi u snu

OPORUKA

Hoće li nada mnom rasti trava
Pitam grobara koji me grli
I smionošću mi nudi poljupcem
Najljepši grob kraj reklama

Hoću travu nada mnom izraz života
Nek se zeleni moja smrt
A on mi zapovijedno kao da postoji
Grob je tvoj već betoniran

Zar u betonu slušati kako mi živi smrt
U crvima koji me već od rođenja
Čekaju veleučeni grobaru sada sam jasan
Spusti me pod zelenu travu

Nek me janjci na grobnome humku
Pasu na radost ražnju kad živjeti znači
Ne misliti dok se jede pečenka na blagdanu
Male Gospe u rodnome mi Solinu

SUMRAK

Zagledan u svijet kao u samoga sebe
Gledam se kako jurim u oba smjera
Sve većom brzinom stizati u sve gušću prazninu

Iako je vjera u meni ono nešto
Što ne treba učitelja
Ipak je ključ što zaključava
Besmrtno u meni smrtnika
Prednost kojoj ne odgovara
Da je razumijem
Kako bih sačuvao svoj ljudski trenutak

Nikola Ivanišin

Zbornici *O Vatroslavu Jagiću* i *O Albertu Haleru* i u vezi s njima

I.

Kada sam prije nekoliko godina dobio poziv da sudjelujem u radu Međunarodnoga znanstvenog skupa o Vatroslavu Jagiću (Beč, 1. X. 2005. i Varaždin, 13.-15. X. 2005.) nisam taj poziv prihvatio i nisam sudjelovao u znanstvenim skupovima o kojima je ovdje riječ*.

Učinio sam to stoga što sam u pozivu da sudjelujem u Skupu koji mi je tada uputio njegov voditelj Tihomil Maštrović ubilježen kao dvadeseti ili trideset treći po redu (ne sjećam se točno), iako po svojim tekstovima o V. Jagiću u zadnjih pedeset godina spadam u najuži krug poznavatelja Jagićeva života i djela.

Za moga radnog boravka u onodobnom dubrovačkom Akademijinom „Historijskom institutu” u Sorkočevičevoj vili na početku Lapada od godine 1951. do 1956. i u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu početkom pedesetih godina prošloga stoljeća dogotovio sam opsežan tekst pod naslovom „Jagićeva pisma Valtazaru Bogišiću”. Ta korespondencija obuhvaća razdoblje od 1866. do 1906., i nakon višegodišnjeg „ležanja” u zagrebačkom Akademijinom Institutu za književnost objavljena je u Stulijevu također zagrebačkom *Arhivskom vjesniku* (1961./62., br. 4-5, str. 9-97.). (Tada sam – nakon što od god. 1956. do 1959. bijah asistent akademika Iva Frangeša – već drugu godinu djelovao kao docent na onodobnom zadarskom Fakultetu.)

* Redakcija “Republike” ne može prešutjeti da tekst Nikole Ivanišina objavljuje s nelagodom. Nije nam svejedno što se u našem književno znanstvenom radu znaju dogoditi i ovakvi nesporazumi, a kad se već dogode, mislimo da nemamo pravo stati na put upozorenju na njih.

Tekst o kome je ovdje riječ sadrži Predgovor (9.-12. str.), popis imena i sažetke njihovih sadržaja (12.-18. str.), te 104 pisma popraćena s devedesetčetiri bilješke u kojima je ponovno upozoreno na Jagićeve *Spomene njegova života 1-2*, (Beograd, 1930.), te na tekstove koje su o Jagiću pisali nekadašnji moji profesori: Petar Skok i Josip Hamm i još neki naši učenjaci. U bilješkama su nadalje predočene sažete informacije o zaista brojnim ondašnjim europskim znanstvenicima s kojima je Jagić djelujući u Zagrebu, Petrogradu, Odesi, Berlinu i Beču dolazio u doticaj.

Dopisivanje između Jagića i Bogišića bilo je tako dugotrajno i radi njihovih zajedničkih životnih i znanstvenih interesa koji su uvjetovali srdačno prijateljstvo i uzajamna potpomaganja. Bogišićeva pomoć Jagiću po stručnoj liniji iz Dvorske biblioteke u Beču (1866.-68.), zatim pri Jagićevu odlasku u Rusiju (1870.-1871.). Jagićeva susretljivost pri objavljivanju Bogišićevih radova u *Književniku* i prvim Akademijinim publikacijama 1866.-1874., zatim pri Bogišićevoj suradnji u *Archivu für slavische Philologie*, itd., itd. (Vidjeti spomenuti *Predgovor* o kojem je maločas bilo riječi.)

Cijeli posao u kojem je upravo riječ dogotovio sam u listopadu 1954., a po Akademijinoj liniji vodio ga je akademik Petar Skok, koga sam u nekoliko navrata u svrhe konzultacija posjećivao u onodobnoj zagrebačkoj Akademiji.

Kada je tekst bio dogotovljen u listopadu 1954. htio sam ga nasloviti „Jagićeva pisma Baldu Bogišiću”, jer su ga tada tako nazivale ostarjele Cavtajke kada sam ja kao tridesetogodišnjak u razgođu 1952.-1954. u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu radio posao o kome je ovdje riječ. One su ga se tada redovito sjećale kao „dragoga gospara Balda”, a ja sam kao onodobni mladić ponekad razmišljao i o tome da je Bogišić s ponekom od ondašnjih cavtajskih djevojaka – u spomenutoj 1954. godini „ostarjelih dama” – mogao po prirodi stvari imati i prirodne tj. normalne erotske odnose!

Ime „Baltazar” nije dolazilo u obzir jer se sam Bogišić u poznatoj svojoj autobiografiji (*Spomenica Valtazara Bogišića*, Dubrovnik, 1938.) mnogostruko ponovljeno i po njemu obrazloženo naziva „Valtazarom”!

Pri jednom od spomenutih susreta posavjetovao sam se o tome s akademikom Skokom i on mi rezolutno reče: „Pa nećemo ga valjda prekrštavati!” I tako je tekst o kome je ovdje riječ naslovljen „Jagićeva pisma Valtazaru Bogišiću”.

U godinama 1953. i 1954., kada sam u Cavtatu radio na spomenutoj korespondenciji, objavio sam nekoliko njome uvjetovanih tekstova.

Evo ih!

„Vatroslav Jagić u tuđini” – *Republika*, 9/1953., br. 9, str. 789-793. (U bilješci br. 2 svoje rasprave „Jagić i Pipin o međuslavenskim odnosima prije stotinu godina” Josip Badalić spominje taj tekst u *Jagićevu zborniku* 21. 6. 1986., str. 9); „Vatroslav Jagić i Dubrovnik” – *Dubrovački vjesnik* 4/1953., br. 151., 14. VIII., str. 2; „Upornost glavnoga urednika” – *Republika*, 10/1954., br. 2-3, str. 736-738.

A više od jednoga desetljeća kasnije, u povodu stogodišnjice Jugoslaven-
ske akademije u *Zadarskoj reviji* 15/1966., br. 5, str. 420-424., publicirao
sam prigodni sastav „Neka djelo nastavi Akademija”.

Dvanaest godina nakon toga u mojoj knjizi *Ljudi – djela – uspomene*
(Split, 1978.), u njezinu poglavlju „Fragmenti o Vatroslavu Jagiću” (str. 67-
96) nanovo sam objavio netom spomenute tekstove, samo sam naslov „Va-
troslav Jagić i Dubrovnik” izmijenio u „Studijski boravak u Dubrovniku”.
Na taj se tekst poziva Miroslav Kvapil u svojoj raspravi „Vatroslav Jagić kao
književni historičar” u *Jagićeve zborniku*, Zagreb, 1986., str. 142.

Na veoma dakle širokom temeljno humanističkom planu – uključujući
tu i etnologiju, sociologiju, filologiju, povijest, povijest književnosti, itd.
– čini se da je ovdje aktualna korespondencija Jagić – Bogišić *najznačajnija*
koju imamo, i ona kao takva u širem slavističkom smislu može imati i upe-
čatljivo svjetsko značenje, jer su autori o kojima je ovdje riječ u neuobičaje-
nom dobnom rasponu od 1866. do 1906. bili poznati i visoko cijenjeni ne
samo u Zagrebu i Beogradu, nego i u najširem i onodobno pa i dandanas
najznačajnijem „kulturnom svijetu” – u Beču, Berlinu, Petrogradu pa i Pa-
rizu!

Autoru pak *Zbornika o V. Jagiću* iz 2007. godine Tihomilu Maštrovi-
ću kao da sve to nije bilo poznato, on kao da nije ni čitao ni proučavao
ni korespondenciju o kojoj je riječ, a ni njome uvjetovane davno tiskane
„Fragmente o Vatroslavu Jagiću” iz spomenute moje knjige *Ljudi – djela*
– uspomene, str. 67-96. Nije valjda čitao ni proučavao, ali je ipak mogao (pa
i morao!) znati za njih, jer se u njegovu tekstu „V. Jagić i pjesnici hrvatskog
romantizma” iz *Jagićeve zbornika I.* (2007.) na str. 72., u bilješci br. 4 na-
vodi studija akademika Rafa Bogišića „V. Jagić kao priređivač u seriji *Stari*
pisci hrvatski” iz *Jagićeve zbornika* (Zgb., 1986.), u kojoj se u bilješci br. 2 na
str. 77. citira sedam, a u tekstu na str. 82. i 85. po šest redaka iz ponovljeno
spomenute moje knjige *Ljudi – djela – uspomene* (poglavlje „Fragmenti o
V. Jagiću”).

Uostalom T. Maštrović sigurno je znao da postoji moj tekst „Jagićeve
pisma Valtazaru Bogišiću”, jer sam par mjeseci prije održavanja Međunarod-
nog znanstvenog skupa o V. Jagiću pismeno najavio da ću pod tim nslovom
na tome skupu održati predavanje, koje nisam održao iz *razloga* koji je na-
veden pri početku ovih ovdje *Zapisa!*

A budući da je rad na ovdje aktualnoj „Korespondenciji” otpočeo još
1952. kada se T. Maštrović rodio, a okončan je god. 1954. kada je imao
dvije godine, *razlog* o kome je maločas bilo riječi sugerira novokvalitetnu
bezobzirnost prema autoru ovih *Zapisa*, i prema zadarskom Fakultetu gdje
je Maštrović studirao i na kojem je i dandanas zaposlen! To više što je au-
tor o kome je riječ svojedobno bio član Komisije za ocjenu Maštrovićeve
doktorske radnje, a na Fakultetu je aktivno djelovao od godine 1959. do

1994., nedavno je postao professor emeritus, a i dandanas, još 2008. godine s Fakultetom je radno povezan!

*

Maštrovićeva najblaže rečeno bezobzirnost prema autoru ovih Zapisa uočljiva je i u *Zborniku o Albertu Haleru* (Zgb., 2000.), u kojem je u redosljed u objavljenih rasprava tekst netom spomenutog autora „Kriteriji A. Halera pri ocjenjivanju nacionalnih i lokalnih književnih veličina” umjesto na drugo smjestio na treće po redu mjesto. Učinio je to Maštrović stoga što je autor druge po redu rasprave akademik. Postupio je on tako bez obzira što se u „Kazalu imena” Halerova zbornika na str. 352. akademikovo ime spominje na četiri stranice, a ime trećeg po redu autora tj. moje ime na trideset i dvije stranice Zbornika o kojemu je riječ (vidjeti 354. str. *Zbornika*).

Smiješan – reklo bi se postupak, ma nikako, jer to je u ovom slučaju uobičajeno „najnormalniji” Maštrovićev postupak!

A mogao je Maštrović da nije to što jest, tj. Maštrović, moj tekst o kome je maločas bilo riječi smjestiti i na prvo po redu mjesto Halerova *Zbornika*. To je on mogao učiniti iz tzv. *organskih* tj. životnih razloga koji su, kada je riječ o ljudskom životu pa i o „životu” znanosti o književnosti, trajno najvažniji!

Pa potkraj tridesetih i početkom četrdesetih godina 20. stoljeća u ondašnjoj dubrovačkoj gimnaziji bio sam zapaženi učenik Alberta Halera!

U takve tj. *najvažnije razloge* može se smjestiti i činjenica što sam *jedini* od svijui autora Halerova *Zbornika* javno govorio i pisao o njemu početkom godine 1957., kada je on kod ondašnjih vlasti bio u političkoj nemilosti. Tada sam naime *desetoga travnja* u ondašnjoj „sekciji za teoriju književnosti i metodologiju književne povijesti” *Hrvatskoga filološkog društva* održao predavanje „Metoda i rezultati književne kritike A. Halera”. Svi pak ostali autori postojeći u *Zborniku* pisali su o Haleru tek nakon što se njegovo ime uz Kombolovo, Gavellino i Marakovićevo pojavilo u zaista blagotvornoj ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zgb, 1971.

U spomenutom predavanju održanom kako rekoH 10. travnja 1957. godine predočeno je i objašnjeno da tzv. metoda interpretacije književnih djela koju su potkraj 50-ih i početkom 60-ih godina prošlog stoljeća ondašnji ugledni zagrebački autori preporučivali kao najprikladniju pri tumačenju književnih djela nije nikakvo novokvalitetno dostignuće, jer je mnogo godina ranije kod nas tj. tijekom dvadesetih godina 20. stoljeća A. Haler uz pomoć *Estetike* Benedetta Crocea neuobičajeno originalno interpretirao *Osmana* Điva Gundulića, liriku Petra Preradovića i pjesništvo S. S. Kranjčevića, a početkom 40-ih godina istoga stoljeća Antun Barac u dvjema jedinstveno značajnim knjigama za vječnost je afirmirao liriku V. Vidrića i književno stvaralaštvo Ivana Mažuranića.

Nakon predavanja o kojima je bilo riječi prišao mi je i čestitao Aleksandar Flaker, onodobno valjda najbolji znalac književnopovijesne i književnoteorij-

ske problematike u nas, a odmah iza njega prišao mi je ostarjeli profesor poznat mi iz dubrovačke gimnazije (C. J.) i dostatno glasno „prišapnuo“: „Nismo očekivali od Vas da ćete na ovaj način obilježiti jubilej NDH!”

Potkraj god. 1957., neposredno prije moga odlaska na studijski boravak u Njemačku, ponudio sam rukopis predavanja da se tiska u časopisu *Umjetnost riječi*, ali ondašnje uredništvo časopisa to nije prihvatilo!

Pripomenuo bih još da je tema moga nastupnog predavanja na Filozofskom fakultetu u Zadru 21. IV. 1959. godine bila „Metoda i rezultati književne kritike Alberta Halera”.

Konačno je to predavanje-rasprava tiskano u *Radovima Filozofskoga fakulteta u Zadru* 1/1959.-60., str. 122-141.

*

I za neke najuobičajnije, jedva spomena vrijedne sitnice iz moje životne povezanosti s A. Halerom, moglo bi se reći da u ovome tekstu mogu imati već spomenuto najvažnije tj. organski-životno zancenje!

Bilo je to valjda god. 1939. kada sam pohađao nezaboravni mi V.b razred spomenute gimnazije, kada me Haler prozvao i ispitivao riječi iz jednoga njemačkog školskog teksta u kome je bila riječ o općeljudskom značenju „zavičaja” – „domovine”!

Na njegova pitanja što znače riječi: „Heim”, „Heimat”, „Heimatland”, „Heimatlich”, „Heimatstaat”, itd., itd. „kao iz topa” ispucao sam odgovor!

Tada je uslijedilo pitanje što to znači „Heimweh”!

„Tuga za zavičajem (domovinom)” smjesta odgovorih! Kako se to jednom riječju može reći – nastavlja s pitanjima tada i sada dragi mi Haler!

Ja kolutajući valjda očima zanijemih! Znaš li što znači riječ „*nostalgija*” – slijedilo je pitanje!

Ne znam, spontano odgovorih! Haler se tada okreće prema „začudenom” razredu i nanovo zapita „Znade li itko od vas što znači riječ *nostalgija*”.

Odgovor razreda bio je totalni „muk”!

Haler tada – očito neugodno iznenađen – u razredni dnevnik zabilježi:

„...Nikoli Ivanišinu i cijelom petome b razredu nije poznato značenje riječi *nostalgija*!!!”

Pa nanovo „dragi moj Haler” – i tko to nakon toliko desetljeća ne bi zapamtio!

Kada sam bio učenik nižih razreda redovito sam pri mnogim susretima na Stradunu Halera pozdravljao skidajući nezaboravnu onodobnu gimnazijsku kapu, a on mi je redovito odvrćao naklonom i skidanjem šešira. Tako je to bilo i kada potkraj 30-tih godina onog stoljeća pozdravih Halera koji je Stradunom šetao s Miroslavom Krležom.

A kada sam u osmom b razredu kao razredni redar dolazio u Halerov kabinet – bio je tada direktor gimnazije – on bi se digao sa stolice, srdačno me pozdravio i nakon „izvolite sjednite” otpočeo sa mnom razgovor!

Od Halera sam dakle naučio ono najbolje što je u „formalnom” smislu sadržavao moj budući život tijekom nekoliko desetljeća rada na zadarskom i pulskom Filozofskom fakultetu. Prema ondašnjim mojim studentima ponašao sam se onako kako od Halera naučih dok bijah njegov učenik na spomenutoj dubrovačkoj gimnaziji!

Spomenuti zadarski studenti – od kojih su neki poodavno umirovljenici – lijepo, pažljivo i nezaboravno izrazili su mi zahvalnost prilikom obilježavanja 80. godišnjice moga života. (Vidjeti *Zadarsku reviju* 1-3/2003., str. 11-22.)

Ponovljeno spominjanje „organski život i značenje” – moglo bi se u ovdje aktualnom razgovoru nazvati „organskom” sljubljenošću s temom, koja je – čini mi se – osebujno prisutna u oba moja teksta o Haleru, o kojima je u ovim *Zapisima* bilo riječi!

A kada je riječ o Halerovoj također organskoj vezi s B. Croceom, onda je jedino aktualna Croceova *Estetika* (1907.), a ne i kasniji tj. cjelovitiji Croce, gdje se na crti „letteratura” (kvantiteta) i „poesia” (kvaliteta) mogu uočiti pa prihvatiti i primijeniti elastičniji pristupi te isto takva tumačenja umjetnosti, umjetničkih pa i književnoumjetničkih djela.

Ali vratimo se Maštroviću – „glavnom junaku” ovih *Zapisa*!

On u svome tekstu „Halerova prosudba Preradovićeve pjesništva” (*Halerov Zbornik*, 71.-78. str.) po svome običaju ni ne spominje moju raspravu „Metoda i rezultati književne kritike A. Halera”, u kojoj se na nekoliko stranica raspravlja na crti „Haler – Preradović – Barac...”, i ja taj postupak nazvah „filološkom nekorektnošću”.

Ali kako da nazovem „to” što on u svome sastavu „V. Jagić i pjesnici hrvatskoga romantizma” (*Jagićev Zbornik*, Zgb., 2007., str. 70-79.) ne spominje najznačajnije djelo o tome „romantizmu”, Barčevu knjigu *Književnost ilirizma* (Zgb., 1954.) i u njoj u svjetskim slavističkim razmjerima značajno poglavlje „Europska romantika” (str. 37-35)!!!

Potkraj prvoga dijela ovih *Zapisa* zahvalio bih kolegi Ivanu Pederinu, koji u oba svoja teksta *Jagićeva Zbornika* na str. 333. u bilješci br. 21 i na str. 431. u bilješci br. 61 spominje ovdje aktualna „Jagićeva pisma Valtazaru Bogišiću”.

A o tipu javnoga djelatnika kakav je u ovim zapisima predstavljen T. Maštrović „pisao” sam mnogo godina ranije i to objavio u mojoj nedavno objavljenoj knjizi *Profesorovi književni zapisi* (Split, 2006.) u njezinu poglavlju „Naša posla” – u tekstu „O beamteriji” (str. 189.-196.). U tome će se tekstu T. M. prepoznati kada ga potaknut ovim zapisima bude čitao!

II.

Sada bi se moglo postaviti pitanje: Što bi bilo s kvalitetom *Jagićeva Zbornika* da je još netko od autora koji su u njemu objavili svoje tekstove – poput

Ivana Pederina – čitao ili proučavao ovdje aktualnu *Korespondenciju* između V. Jagića i V. Bogišića.

Ili da sam ja nakon profesionalno pristojnoga poziva o toj korespondenciji objavio u *Zborniku* najavljenju raspravu!

U oba slučaja mislim da bi *Zbornik* bio kvalitetniji.

Akademik – primjerice – M. Šicel solidno je u *Zborniku* (I) prikazao „Književnopovijesni doprinos V. Jagića u časopisu *Književnik*” (57-70 str.), ali očito mu pritom nije bilo poznato da taj časopis Jagić otpočinjući svoje dopisivanje s V. Bogišićem u godini 1866. na različite načine spominje u dvanaest nedatiranih pisama iz te godine (vidjeti: *Jagićeva pisma V. Bogišiću*, str. 19-26). Da je ta pisma čitao, Šicel bi bio uočio da je Jagić pri radu u i oko *Književnika* nailazio na trajno ozbiljne probleme!

Evo samo jedne Jagićeve „sinteze” o ne samo književnoj nego i o „životvornoj” aktualnosti tih problema:

„Ja sam bivši tri godine redaktorom toga časopisa (tj. *Književnika*, N. I.) *iskusio toliko gorkih časova*, ali sada dobro znam što će reći bavljenje uređivanjem lista kada mora čovjek još za sto mnogijeh poslova skrb nositi, a najposlije ne zna gdje će ovo, gdje ono smoći” (pismo 17, str. 28).

Treba li reći da bi ovaj jedan-jedini i kratki odlomak iz Jagićeva životopisa novokvalitetno *oživio* spomenuti Šicelov tekst.

*

Već dugi niz godina pratim i uvažavam rezultate rada zadarske sveučilišne profesorice Vande Babić, koja je u *Jagićevu Zborniku* objavila raspravu „Jagićevi pogledi u kontekstu rasprava o bokokotorskim bugaršticama” (str. 301-314).

Taj sam njezin tekst pažljivo pročitao i radi „bugarštica” – načelno, a i radi Boke Kotorske koja je nedaleko trajno mi dragoga Dubrovnika, a pogotovo radi u naslovu spomenutoga *konteksta* rasprava o bokokotorskim bugaršticama.

Da li naime u cjelini toga *konteksta* postoji i knjiga V. Bogišića o *Bugaršticama*, o kojoj po svome običaju veoma ozbiljno raspravlja V. Jagić u svome pismu iz Berlina 18. VI. 1879. (pismo 92, str. 90.)? Evo početka toga pisma:

„Napokon dođe red i na Vašu knjigu, od nekoliko dana studiram je vrlo ozbiljno. Pročitav veći dio, ne još sve, samih pjesama, dadoh se iznova na uvod, koji sam već jednom čitao, te sve više vidim da ste tolikom vještinom i tako dubokim poznavanjem predmeta istakli gotovo sve što bih i ja mogao reći...” (str. 90).

Mislim da bi lijepo bilo da i Vanda Babić prouči Bogišićevu knjigu o *Bugaršticama*, kako bi još više pridonijela postojećoj kvaliteti svoga dosadašnjeg proučavanja narodne poezije i bugarštica.

Jagićeva pisma V. Bogišiću u razgođu 1866. – 1906. godine u prvom redu svjedoče o jedinstvenom, neuobičajeno opširnom, vrhunski kvalitetnom tj. najvažnijem dijelu biografije V. Jagića, a djelomično i V. Bogišića, pa su tim pismima najrodniji oni – istina – rijetki tekstovi iz *Jagićeva Zbornika* (I, II, 2007.) u kojima su na ovaj-onaj način obrađeni fragmenti iz spomenute biografije.

Najzanimljiviji tekst u tome smislu u obje knjige zbornika jest rasprava Nevenke Košutić-Brozović, tiskana pod ovakvim – zaista relativno „biografičkim” naslovom „Vatroslav Jagić i problemi književnoga prevođenja” (395-415 str.) u kome se u znatnom dijelu predočenih stranica profesionalno svjedoči o životnom i profesionalnom razvitku V. Jagića.

Iz te rasprave saznajemo o Jagićevim roditeljima, njegovoj supruzi te o djedu od kojih mu je prama autorici „svatko ucijepio ponajbolji dio svoje osobnosti” (395). Nadalje saznajemo o prekrasnom „gradiću” Varaždinu, o međimurskom njegovu kajkavskom jeziku, o važnosti razgođa 1860.-1870. koje je bilo presudno za tzv. zagrebačko razdoblje Jagićeva života. Upozorava autorica na „čudan” Jagićev odnos prema Zagrebu u koji – rijetko dolazeći u domovinu iz inozemstva – „nikad” nije navraćao, na njegov u „slavističkom svijetu” najznačajniji časopis „Archiv für slavische Philologie”, na specifiku „Spomena moga života”, na Jagićevo izvrsno poznavanje ruskoga i njemačkog jezika, itd.

Sve je to „po prirodi stvari” opširnije i plastičnije prikazano u korespondenciji o kojoj je ovdje riječ, pa bih nužno i sažeto upozorio kako u njoj „figurira” Jagićeva supruga – po I. I. Sreznjevskom *Sidonija* Petrovna, za čije lijepo ime saznah iz teksta Nevenke Košutić-Brozović.

Od pisma br. 34 iz Zagreba 1870. pa do nedatiranoga pisma iz Petrograda br. 95 (1880.-1886.) Jagić veoma često potkraj pisama pozdravljaajući Bogišića navodi da ga je pozdravila „moja žena” ili „moja gospođa”.

I inače u nizu pisama Jagić spominje „svoju gospođu”.

U pismu iz Odese (na treći dan Božića 1873., str. 59) Jagić izvješćuje da kćerka mu Jela „tri nedjelje bolovaše i najposlije umrije” pa zaključuje: „Moja žena plače i kuka tako da se za njezin život počinjem bojati.”

Iz pak nedatiranoga pisma iz Berlina 1876., str. 78., izvješćuje i o obiteljskoj sreći „njegove žene”.

„Inače sam zdravo – a i *sva moja kuća*. Moj sin izišao kao „belokuzij” (plavokosi – bjelokosi, N. I.) Nemeč”, te ga mi zato zovemo Švabom. Stanočka (kćerka – buduća supruga Milana Rešetara, N. I.) se bori u školi sa Švabicama čak u njemačkom jeziku. U nje se pokazuje lijepa darovitost za jezike.

I u ležernijem tonu okončavaju neka pisma u kojima „glavnu ulogu igra” Sidonija Petrovna, pa kratko nedatirano pismo iz Petrograda (1850.-1886.) ovako završava:

„Dakle – nadamo se da ćete doći, objedovaćemo oko 5½ poslije, po do-
maću...

Moja žena umije pripremiti Vam ako ustreba ‘eine Wassersupe’ koju Ber-
linci davaju za lijek” (str. 92.).

Životopis V. Jagića zanimljivo je predložen i u tekstu Ernesta Fišera „V. Jagić
i Varaždin” (379-392).

Iz toga se teksta osjeća da autor ne samo poznaje nego i proosjećava proble-
matiku o kojoj piše. S poštovanjem se prisjeća knjige varaždinskoga profesora
Krešimira Filića (*Lik V. Jagića*, Varaždin, 1963.). Informira o pismima Jagićeve
majke svome sinu, kćerci Stanki, Milanu Rešetaru. Upoznaje nas kako je Jagić
volio Varaždin, Varaždince, a Varaždin i Varaždinci njega, pa kada već u vezi s
Jagićem spomenutih Varaždin poentirao bih ovaj odlomak s osebujno Varaždi-
nom obilježenim početkom Jagićeva pisma pisanoga 27. VIII. 1878.

Evo toga početka:

„Na Vaše pismo odgovaram istom iz Varaždina – mojega kekavskoga gnjez-
dašca” (str. 89.) pa to „kekavsko gnjezdašće” podsjeća i na ponekad pjesnički
raspoloženoga V. Jagića.

Nakon tekstova N. Košutić-Brozović i E. Fišera zanimljiv je članak Marti-
ne Čavar „Nacrt za životopis V. Jagića” (447.-451.), u kojem autorica suvlasno
referira o životu V. Jagića od njegova rođenja u Varaždinu 6. VII. 1838. do
njegove smrti u Beču 5. VII. 1923.

*

Posebno je zanimljiv jezik Jagićevih pisama pisanih u razgođu od 1866. do
1906., kada hrvatski književni jezik nije bio dostatno izgrađen.

Jezik tih pisama svjedoči o jedinstvenoj jezičnoj zrelosti njihova autora
– većinom su to dulja pisma uobličena nerijetko dugim, tada neuobičajenim
rečenicama, kojima autor lagano i tečno svjedoči o veoma složenim stručno-
znanstvenim i životnim problemima, a kada naiđe na poteškoće onda koristi
pojedine riječi, „uzrečice”, pa ponekad i rečenice iz onodobno svakojako, pa i
književno razvijenijih jezika – uglavnom ruskoga i njemačkog, koje je savršeno
poznavao.

Rusi, Rusija, ruski jezik bitan su dio ovdje aktualne korespondencije... i to
ne iznimni, nego i najobičniji Rusi – Rusija i njihov jezik.

Evo odlomka iz pisma pisanoga 22. XI. 1879. iz Berlina.

„Ali ne vjerujem da ću moći dugo izdržati ovakav osamljenički život. Okru-
žajućaja sreda nam užasno *ne ravitsja* (ne sviđa, N. I.). Meni je ruski *izvoščik*
(kočijaš, N. I.) hiljadu puta miliji od njemačkoga Droschkera, *širokaja natura*
našeg brata ruskoga to je po momemu rođena aristokracija *naravstvenom* otno-
šeniji naspram ove civilizovane prostoti i gluposti” (68-69).

Pišući svoje pismo – bez obzira na jezik kojim se služi Jagić nerijetko „nije
imao dlake na jeziku”!

Njegov profesionalni kolega iz Petrograda s kojim je u sukobu je „luda” pa „durak” (glupan, N. I.), Pero Budmani iz Dubrovnika „ona lijenčina”, neki Zagrepčani s kojima se u mnogo čemu nije slagao ponovljeno su „one svinje”. „Neka ih đavo nosi” odbrusio je Nijemcima kojima je preči „kitajski, japanski, arapski, perzijski i ex ex jezici” od slavenskih jezika (75). Uspoređujući svoj *Archiv für slavische Philologie* s odgovarajućim njemačkim časopisima piše: „Ja sam tek dužan ovijem njemačkim bestijama dokazati da umijem njihovim mizernim žurnalčićima pari držati” (75).

Voljeni, trajno hvaljeni Rusi nisu bili pošteđeni:

„Ja nisam mislio dok se ne uvjerih u to da su Rusi i njihovi književni radnici sasvim apatični naspram Slavenima južnim i zapadnim” (55).

O Hrvatima je znao pisati ovako:

„U Hrvatskoj koliko sam do sele vidio mnogo se jede, a još više pije, inače ne rade gotovo ništa... Nijemština cvate kao i prije” (88).

A o Srbima slično: „...jer ne rade ništa ni u literaturi ni u nauci, a htjeli bi da je sav svijet njihov” (96).

*

Intenzivna, trajno prisutna Jagićeva znanstvena znatiželja bitna je oznaka najznačajnijega dijela ovdje aktualne korespondencije!

O tome doslovno svjedoči i završetak pisma br. 83 iz Berlina 1877.

„Mene ovaj čas zanimaju ‘Čari i vrazi’, ‘Grabancijaši i vrzino kolo’, itd. Vi ste Dubrovčanin, pak ćete mi umrijeti odgovoriti na pitanje: Znade li se onuda u dubrovačkoj okolici, što god o Vrzinom kolu? O grabancijašima mislim da neće ništa znati. Ali kako bi narod rekao onome, koji je sredovječnim imenom nazvan bio Negromant?” (86).

Autor ovih redaka nije u stanju pozitivno odgovoriti na ova pitanja, a čini mi se ni Jagić, koji se godinu dana ranije od ovoga pisma našao u pravom „vrzinom kolu” kada je u pismu br. 79 iz Berlina 29. IX. 1876. spoznao da struka kojom se cijeloga svog radnoga vijeka po općem priznanju veoma uspješno bavio ne zadovoljava njegovu trajnu živu znanstvenu znatiželju!

U najduljem pismu ove korespondencije (103 sitno tiskana redka) on na str. 81. bilježi da... „filologija umije tek vanjski oblik riječi podvrgavati svojoj kontroli, ali zakona *o unutarnjem obliku* (innere Sprachform)... mi nemamo. To čini kovanje riječi toli mučnim.” (Riječ je tu – kako Jagić na drugom mjestu piše o – „novokovanijem” tj. o novostvorenim riječima N. I.).

„Zavitan” u „vrzinom kolu” spomenutog „unutarnjeg oblika *novokovanijeh* riječi Jagić u pismu br. 99 (Beč, 9. VI. 1895.) ponovljeno moli Bogišića da ga što brže izvijesti o tome „koliko kod dijalektoloških istraživanja u Parizu Francuzima služi *Fonograf* (str. 94), jer po njegovu mišljenju *Phonographen Depot* u Beču je najniže sorte „pa u naučne svrhe nije upotrebljiv” (94).

Iz ovakva nastavka toga pisma: „Vi biste me puno obvezali, kad biste htjeli obaznati, gdje u Parizu ima agent Edisonov (T. A. Edison pored ostalog „izmislio je” i fonograf, N. I.) ... i može li on (i po koju cijenu) dati nama za naučne svrhe zgodni aparat” ...poprilično je jasno da se Jagić ‘zavitan’ u spomenutom ‘vrzinom kolu’ nije ‘odvitlao!’”

*

Jagić je u ponekom svome pismu ponekad djelovao i kao pjesnik!
Prisjetimo se rodnog mu Varaždina kao „mojega kekavskoga gnjezdašca”.
Pjesnički – zapravo i likovno i pjesnički – može se doživjeti i završetak njegova pisma iz Beča 16. VIII. 1888.

Evo toga moguće takva završetka!

„Kao Sommerforschner (ljetni istraživač, N. I.) živim u obližnjem selu do Gmunden u lijepoj vili na jezeru „Traunskom” preko puta s onu stranu jezera *ponosito diže u vis glavu gola Traunstein*. Pod velikim i vitkim javorom čitam korekture...

...Takve radnje nije taj moj ‘javor’ zacijelo još nigda vidio pod svojim granama”(92).

U oba netom spomenuta Jagićeva moguće pjesnička „slučaja” osjećam se njegovim budućim, moguće i pjesničkim *suradnikom!*

U Varaždinu nisam prebivao – samo sam kroz njega autobusom projurio i pritom ga – neka momentalno, ali i trajno doživjeh kao prelijepo ljudsko naselje. A kao „A. von Humboldtov” stipendist na zaključnom nezaboravnom putovanju kroz Njemačku od 5. do 25. svibnja 1969. godine najupečatljivije doživjeh male upravo „čarobne” njemačke gradiće (Wetzlar, Goslar, Constanz, Trier, Gmunden itd.) i nezaboravno „najzelenije” zelenilo njemačkih planina.

A pri pisanju ovih redaka obnovih sjećanja da sam nakon što projurismo kroz Jagićev Gmunden trajno zagledao i zapamtio bistrinu jezera i zelenim javorom obraslu predivnu planinu Traunstein!

A i u trajno zagonetnoj životnoj zbilji, ja i jesam bio i ostao stvarni budući Jagićev suradnik, i to spontano spoznah tek pri završetku ovih mojih *Zapisa!*

Obojica smo se naime – svak u svome vremenu bavili dubrovačkim časopisom koji se zvao *Slovinac* i koji je u Dubrovniku izlazio od god. 1878. do 1884.

U pismu iz Berlina 5. XII. 1878. Jagić piše Bogišiću:

„Iz *Slovinca* vidim, da je Vaš uvod u pjesme veoma zanimljiv i znamenit” (str. 89), a u bilješci br. 83 pri dnu toga pisma na str. 89, bilježi:

„Vidi *Slovinac* 1878. (br. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16)”.

Ovdje aktualni Baldo Bogišić i još aktualniji Vatroslav Jagić u *Slovincu* su objavili i ove svoje veoma zanimljive tekstove: Bogišić „O svezi među bugar-

šticama i narodnim pjesništvom Primorja” (*Slovinac*, br. 10-16, 1878.), a Jagić „Marko Kraljević u narodnim umotvorinama” (*Slovinac*, br. 24 i 25, 1882.)

U mojoj doktorskoj radnji „Časopis *Slovinac* i slovinstvo u Dubrovniku 1878.-1884.” koju obranih u Zagrebu godine 1957., a koje varijantu publicirah i u mojim *Dubrovačkim književnim studijama* (Dubrovnik, 1966.), pod naslovom „Dubrovački Slovinci” na str. 76. o ovdje aktualnoj Bogišićevoj i Jagićevoj raspravi, zabilježih:

„I Bogišićeva i Jagićeva studija pisane su znanstveno – na najvišem nivou svoga vremena, ali i književno – pravim, odmjerenim stilom – bez ‘slovinških fraza’, bez uobičajenoga patosa i bez suvišnih citiranja i pozivanja na strance.

Dva valjda najveća *Slovinca* onoga vremena, živeći i radeći u europskim središtima i na europskoj razini bili su iznad grozničavog i nestrpljivog dubrovačkog *slovinstva*, koje je iz malog Dubrovnika izgledalo jedino i spasonosno, a koje se iz Bogišićevih i Jagićevih europskih perspektiva moglo sagledati i na trezveniji, realniji način.

Zbog svoje vrijednosti, a i samog pojavljivanja u časopisu Bogišićeva i Jagićeva rasprava značile su za *Slovinac* veliku moralnu podršku!

Pa kada se – po običaju – nanovo prisjetim ovdje najbitnijih *Jagićevih pisama Valtazaru Bogišiću* 1866.-1906. i njima uvjetovanim *Fragmentima o Vatroslavu Jagiću* iz moje knjige *Ljudi – djela – uspomene* (Split, 1978.) te također njima nadahnutim prvim i drugim dijelom ovih *Zapisa* potkraj ovoga teksta zaključujem da sam na najvažnijem povijesno-životnom tj. duhovnom planu međuljudskih odnosa bio i ostao autentičan *suradnik* slavnoga Vatroslava Jagića!

Polihistor, poligraf, kulturolog Srećko Lipovčan

Prof. dr. Srećko Lipovčan, rođen u Zagrebu 1942., bio je znanstveni savjetnik u Institutu društvenih znanosti *Ivo Pilar*, sveučilišni profesor, urednik i nakladnik, prevoditelj i publicist. U Zagrebu je maturirao na Klasičnoj gimnaziji, studirao na Pravnom i potom na Filozofskom fakultetu, gdje je 1969. diplomirao na Odsjeku za povijest. U Kölnu i Zapadnom Berlinu studirao je njemački jezik, slavistiku, povijest Jugoistočne Europe i bizantinistiku. Poslijediplomski i doktorski studij (područje: humanističke znanosti, polje: filologija) polazio je na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, na kojemu je doktorirao tezom o mladom Ujeviću i njegovoj prozi. Dr. Lipovčan u Institutu društvenih znanosti *Ivo Pilar* isprva djeluje kao viši asistent, a u zvanje znanstvenog suradnika, potom savjetnika, bio je izabran 2003. odnosno 2006. upravo od Vijeća Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Na fakultetu *Hrvatski studiji* Sveučilišta u Zagrebu predavao je kolegije „Mediji i hrvatska kultura“ (na studiju kroatologije), „Publicistika“ i „Nakladništvo“ (na studiju novinarstva/komunikologije). Istraživao kulturnu i političku problematiku 19. i 20. stoljeća, povijest medija, a navlastito hrvatskog novinarstva i publicistike. Objavio je preko 60 znanstvenih i stručnih radova, i sudjelovao na četrdesetak znanstvenih i stručnih skupova u Hrvatskoj i inozemstvu. Priredio je odnosno stručno uredio više od stotinu i pedeset knjiga. God. 1992. utemeljio je ERASMUS Nakladu u Zagrebu (djela iz područja znanosti i umjet-

nosti, na hrvatskim i svjetskim jezicima). Autor je idejnog projekta i suorganizator velikih kulturoloških izložbi „Otkrivanje glagoljice“ (Dublin, 2000./01.) i „Tri pisma – tri jezika“ (Berlin 2002., Bruxelles, Stuttgart i Karlsruhe, 2004.). Kao profesionalni novinar i publicist (kazališni i književni kritičar) od 1962. godine (*Studentski list*, *Polet*, *Telegram*, *Prolog*, *Kolo*, *Vijenac* i dr.), novinar i urednik na Radio-Zagrebu (1964.-1972.), te kao novinar i urednik (od 1972. do 1990.) na radio-postajama u Kölnu i Zapadnom Berlinu (*Deutsche Welle*, *Westdeutscher Rundfunk*, *Sender Freies Berlin*), objavio je više od tisuću tekstova, poglavito kulturološke naravi.

Bio je član *Hrvatskoga novinarskog društva* (od 1968.; od 1997. član Izvršnog odbora), *Društva hrvatskih književnika* (dopredsjednik od 2003. do 2008.) i član-utemeljitelj *Hrvatskoga društva kazališnih kritičara i teatrologa*. Bio je glavni urednik časopisa DHK za međunarodne književne veze *Most/The Bridge* i Časopisa za društvene i humanističke studije *Pilar*, u nakladi Instituta društvenih znanosti *Ivo Pilar*. Bio je član Vijeća *Zajednice nakladnika i knjižara Hrvatske*, *Kulturnog vijeća* za međunarodnu kulturnu suradnju i europske integracije, te *Povjerenstva* za dodjelu nagrade za književno prevođenje „Iso Velikanović“ (oboje pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske).

Znatan broj Lipovčanovih radova razasut je u periodici, a ovdje nam se valja posebno osvrnuti na četiri knjige objavljene tijekom zadnjeg desetljeća autorova života:

MLADI UJEVIĆ. POLITIČKI ANGAŽMAN I RANA PROZA (1909.-1919.). Knjiga opsega cca 300 stranica, objavljena 2002. u nakladi Književnog kruga Split, sjedi-

njuje dvije temeljne Lipovčanove kompetencije: povjesničarsku i književnoznanstveničku. S obzirom na prvu bavi se Ujevićevim političkim djelovanjem, koje u tadanjim okolnostima slijedi put od pravaštva do integralnog jugoslavenstva. S obzirom pak na drugu kompetenciju, dr. Lipovčan analizira Ujevićev prozni opus (sve njegove komentatorske, kritičke, polemičke i esejističke tekstove), te obje problematike spaja u jedinstven znanstveni projekt. Prezentirajući mahom sva dotadašnja pojedinačna istraživanja o kasnijemu najznamenitijem hrvatskom pjesniku, Lipovčan „hvata konce” njegova političkog angažmana (dotadašnja neriješena zagonetka!) neposredno pred Prvi svjetski rat i za njegova tijeka. Za razliku od rijetkih *povjesničarskih analiza* (npr. Gross, Šepić), za razliku, nadalje, od povjesničarski obrazovanih *književnoznanstvenih analiza* (Vaupotić, Pavletić, Jelčić), Lipovčan je *sjedanio* obje sastavnice problema, tj. koliko Ujevićeve biografski čitljive postaje krivudava puta toliko i književno ostvarene tekstove što su bili izviral iz jednoga dinamična a egotičkog jastva.

Prvi dio knjige nosi naslov *Politički angažman*. U njemu se rekonstruiraju postaje puta, ali i opće političke prilike tijekom zadnjih godina „dugog izleta” hrvatskih zemalja u Habsburgovim lenskim dominionima. Dakle, raspad Austrije i „novi svijet”, a to je imala biti Srbijom vođena Jugoslavija. Ujevićeva je zbilja stvarni kontekst njegova pisanja. Srećko Lipovčan objektivnošću povjesničara rekonstruira podatcima provjerljive Ujevićeve postupke. A oni su se odvijali na mrežnom polju tadašnjih velikosrpskih agitatora u Hrvatskoj (Dimitrije Mitrinović, Velimir Rajić, Milan Pribičević) i kriptoorjunaških mladih hrvatskih intelektualaca (Čerina, Ivo Vojnović, Meštrović), dok je konce – Lipovčan to dokazuje dokumentima pronađenima svojedobno u Arhivu Srbije – vukla tajna srpska diplomacija. U takvoj mreži zbivanja Ujević djeluje kao savršeno organiziran djelatnik: odlazi po konspirativnim zadacima na određena mjesta, održava kontakte, boravi u zatvoru, postupi po tajnim naputcima svojih nadodavaca, na kraju emigrira *s posve određenim ciljevima i zadacima, a u službi isprva ne jasno uočene garašaninovske zamisli buduće države*. Kad je mladi agitator, više anarhist no aktivist

vođen sredenom strategijom, uvidio da hrvatska zamisao o budućoj federativnoj tvorevini „ne prolazi” (tzv. Supilov sindrom), njegov je politički angažman završio, jalovo i tužno. Završio je rat, stvorena je SHS, a od Ujevića mladića, fanatično odana jugoslavenstvu, 1919. ostale su krhotine. Autor znanstvenom preciznošću bilježi sve postaje toga „puta u nebiće”, iznenadivši stručnu javnost mnogim dotad nepoznatim dokumentima iz spomenutih izvora. No književnom će znanstveniku biti od jednake, ako ne i od veće važnosti Lipovčanovo književnoznanstveno analiziranje „unutrašnjega” Ujevićeva izraza, njegova proznog i pjesničkog djela dakle. Autor je snimio Ujevićevo jezično zrcalo, autorov vlastiti izraz, te ga podvrgnuo raščlambi moderne tekstne (diskurzne) morfologije, točnije problematici „uporabnih oblika”, kako ih je kao teorijski nacrt i model bio razradio njemački teoretik proze Horst Belke. Lipovčan polazi od njegove nomenklature i teorijske profilacije uporabnih oblika, donosi točan popis svih Ujevićevih mahom publicističkih tekstova, razvrstava ih prema usvojenim uzorcima, da bi došao do svoje temeljne trodiobe. Ujević je naime, tvrdi i dokazuje Lipovčan, pisao: I. tekstove s informativno-apelativnom funkcijom (izvještaj, komentirani izvještaj, komentar, raspravu, traktat, smrtopis, govor, polemiku), II. tekstove s funkcijom vrjednovanja (esej, podlistak, kritiku), III. tekstove s autobiografskom funkcijom (dnevnički zapis, autobiografiju, ispovjedne uspomene). Svrstavani dosad u raspravama i edicijama o Ujeviću uglavnom „u isti koš”, Ujevićevi se tekstovi po prvi put u hrvatskoj teoriji i povijesti književnosti zatječu u kontekstu raznovrsnih tipova diskurza u temeljnom semiotičkom rasporedu. Time su „izručeni” daljnjim književnoteorijskim promišljanjima. Ujević je, prema Lipovčanu, po naravi svoga književnog ustrojstva a „društvenog” angažmana potražio vlastito rješenje *temeljnog prijepora hrvatskog prostora toga doba: kultura vs. politika*. Taj je prijepor autor imao stalno na umu. Napisao je knjigu visoke znanstvene vrijednosti, uostalom dotad najkompetentnije znanstveno djelo o Tinu Ujeviću.

MEDIJI – DRUGA ZBILJA? (Rasprave, ogledi i interpretacije, izd. Hrvatska sveučiliš-

na naklada, Zagreb 2006., 306 str.) Naslov providen upitnikom ne nagoviješta, kako bi se očekivalo, moguću „fenomenološku redukciju” na „bit problema”, nego se odnosi na passim komentirani i problematizirani odnos između tiskovnih i elektroničkih medija prema društvenoj zbilji. Ukratko, „druga zbilja” (mediji) kadšto olako preskaču, modificiraju ili posve izokreću „prvu zbilju” (sam život), pa takav odnos promatraču i teoretiku nudi „zamjenu njihova statusa” kao zapravo (ne)prirodnu činjenicu.

Knjiga se sastoji od triju dijelova: I. Teorijski aspekti, II. Praktički aspekti (modeli interpretacija) i III. Prilozi. Zanimljivo li za ovo izvješće manje važnu treću skupinu (u njoj su naime iscrpni biografski i bibliografski podatci vezani uz autora), opsežne dvije skupine suodnose se, otprilike, onako kao književnoteorijski i kritički diskurz u znanosti o književnosti.

Teorijski aspekti izlažu se u četirima poglavljima: *Medijske industrije na početku novog tisućljeća: umjetno stvaranje istog, Prinos analizi temeljnih odnosa medija i kulture u hrvatskom društvu, Literarni uporabni oblici medijskog izražavanja i Hrvatska publicistika, nacrt za jednu samostalnu filološku disciplinu*. Autor polazi, zakonito, od uloge „medijske industrije” u suvremenom hrvatskom društvu, potom nudi okvire analize i metodološki pristup. Taj se pristup, u hrvatskoj mediologiji dosad posve nepoznat i atipičan, temelji na zasadama funkcionalne lingvistike (Bühler, osobito Jakobson, Mukačovský), pa se uporabni oblici novinstva, analogno i uporabnim književnim oblicima (cf. Horst Belke), izlažu poglavito s obzirom na dvije temeljne dominantne funkcije: funkcija informiranja (izvješće, prikaz, rasprava, traktat, znanstveno-popularno djelo, dijalog, interview, razgovor, panel-rasprava, reportaža i vijest) i funkcija vrednovanja (osvrt/recenzija, komentirani izvještaj, komentar, uvodnik, kritika, ogled ili esej, podlistak ili feuilleton, polemika). Potom slijedi povijesni slijed smjenjivanja analiziranih oblika u povijesti hrvatskog novinstva (dakle, reći će Lipovčan, „hrvatskog moderniteta”), u kojemu je petnaest ponajboljih publicističkih djela (autor ih, svaki posebice, izlaže u slijedu od Marka Marulića preko Janka Draškovića,

Ante Starčevića itd. do Franje Tuđmana) odigralo presudnu ulogu u stvaranju povijesne energije odnosnih razdoblja, koja se, energija, kasnije i ostvarila kao aktualni ergon s povijesnozbijskim učincima.

Praktični aspekti autorove knjige tiču se povijesnih realizacija publicističkog izraza u hrvatskoj književnosti i „čistoj” publicistici. Uvodne studije analiziraju s obzirom na izložene teorijske aspekte djelo Tina Ujevića, Ljudevita Farkaša Vukotinića (zakladnika hrvatskog feljtona) i Antuna Gustava Matoša. Slijedi poglavlje *Udruge*, u kojemu Lipovčan nudi preciznu (kronikalnu i analitičku) povijest Hrvatskoga novinarskog društva od njegova osnutka 1910. do raspuštanja odnosno „samoutapanja” 1921. Rasprava nudi posebno važne aspekte djelovanja utemeljitelja, dužnosnika i marna djelatnika Milana Grlovića, čija osobnost očito poprima puno važnije značajke od dosad poznatih. Potom se u dvama zaključnim poglavljima iznosi povijest zadarske „Zore dalmatinske” u vezi s onodobnim povijesnim zbivanjima u Zadru, Dalmaciji i cijeloj Hrvatskoj, te prikaz ponajboljih recentnih teorijskih i povijesnih djela o hrvatskoj publicistici (Vlasta Švoger, Josip Brleković, Božidar Novak i Stjepan Malović).

Knjiga *Mediji – druga zbilja* svojom strukturom predstavlja – prvi u nas! – pokušaj da se mediologija izloži u skladu s teorijskim zasadama jezikoslovlja i znanosti o književnosti, te da se u stanovitom povijesnom osvrtu istaknu one važne osobnosti, udruge i djela koja su publicistici kao posebnoj djelatnosti pribavile status autentičnog kulturnog očitovanja na danom povijesnom razmeđu hrvatskog društva. Koliko nam je poznato, knjiga je obvezatan udžbenik za studente novinarstva.

STOLJEĆE POVJESTICA (Ogledi i studije, zapisi s povodom, polemičke rasprave, Naklada Ljevak, 2006.). Naslovom i podnaslovom točno se obilježuje metodološka i kritička nakana izabranih spisa uglednog stručnjaka za književnost i povjesničara. Preuzet iz fundamentalne poetike – gdje *povjestica* (npr. u rodonačelnika Šenoa) označuje otprilike „priču u stihovima o kakvoj povijesnoj zgodi”, odnosno, modernije i neprozirnije, „historijsku poemu” – naziv naslova „pokri-

va” *via negationis* dva implicirana sadržaja: 1. poimanje povijesti na nekakav „pjesnički” način (prikazivanje onoga što se tek *bilo moglo* dogoditi – autor se na jednom mjestu i laća slavne Aristotelove definicije tragedije) i 2. kritičku odredbu prema zetečenoj historiografiji, kao nekakvom „jedinstvu razrožnosti” u spoju mitologije i ideološke pragmatike.

Metodološki, Lipovčan kani „unijeti svjetla” u stanje historiografije na koje je, svojedobno mladi upućenik, bio naišao. Kritički, on nesmiljeno polemizira s radovima koji se, vođeni upravo mitologijom odnosno ideologijom, volens nolens udaljuju od temeljnih povijesnoznanstvenih i historiografskih zadataka: rekonstruirati prošlosna zbivanja sine ira et studio, zacrtati im smjerove silnica, te pretrasti dotadašnja stajališta o istom predmetu.

Posrijedi je niz od dvadeset i tri znanstvena i publicistička teksta, što ih je auktor sam rasporedio u tri skupine: I. *Ogledi i studije*, II. *Zapisi s povodom*, III. *Polemiske rasprave*. Zapravo je to (auto)kritički i antologijski izbor iz doista golemog mnoštva Lipovčanovih kraćih i duljih tekstova – u vrstnom rasponu od novinskih članaka do šezdesetak znanstvenih ogleđa i studija – a svojedobno su bili objavljivani u časopisima, almanasima, zbornicima i listovima tijekom skoro četrdeset godina – točnije: od 1967. do 2005. U tom smislu ovaj izbor valja držati dajdžestom iz Lipovčanove plodne publicističke djelatnosti, koja se nije odvijala samo u domovini, nego i u okrilju uglednih njemačkih znanstvenih institucija (sveučilišta, znanstvenih zavoda, radiopostaja). Stoga se iz tekstova može odčitati ne samo širina njegovih interesa glede hrvatske povijesti i njezine historiografije, kako to sugerira i izloženi plan knjige, nego i potpuno sazrijevanje od mlada zauzeta novinara preko znanstvenog kandidata do današnjeg uglednog sveučilišnog predavača povijesti i književno-teoretika.

U središtu zanimanja Lipovčanovih ogleđa, rasprava, prikaza i polemika hrvatska je povijest tijekom devetnaestog i dvadesetog stoljeća, dakle u doba „modernizacije” (Lipovčanov naziv!) hrvatskoga javnog života, ali, posebice, i njezini tumači. Među auktorovim će se komentarima naći i oni o osobnim pogledima neposrednih aktera (I. Meštrović,

S. Pribičević, A. Trumbić, F. Supilo, M. Tripalo), živa a „potmula” povijesna zbiljnost (npr. „hrvatski narodni preporod” okružen nazivima i pojmovima „ilirizam”, „slavenstvo”, „kroatizam”, „jugoslavizam”); posebice pak stanoviti tumači vođeni mitološkim odn. ideološkim slikama hrvatske povijesti (npr. Viktor Novak, Vasa Čubrilović), odnosno oni drugi, vođeni težnjom pronikuća u bit zbiljskih povijesnih silnica (npr. Franjo Tuđman, Ivo Perić, Aloys Mock, Dragutin Pavličević).

Lipovčan kao pisac sažima u sebi tri savstavice, presudno važne za svaki ozbiljan duhovnopovijesni rad: suvereno poznavanje svoga predmeta i njemu primjereno označavanje stvari, logičnost koja ga štiti od (nerijetko nužnog) zapadanja u prostuslovnosti, te lakoću pisanja, koja se ipak kloni „književne” metaforike, trseći se, to više, oko znanstvenostilske tj. strogo diskurzivne organizacije teksta. Ta obilježja omogućuju razmjerno lako čitanje rasprava o zapletenijim sadržajima hrvatske povijesti, o njezinim ne lako razlučivim društvenim i akterskim odnošajima, posebice tuđim zabludama, ili pak, kadšto, sluđenim krivotvorinama. Lipovčanov diskurz međutim omogućuje i uvid u stanovito „napredovanje” hrvatskoga nadindividualnog publicističkog stila: od (mladenačke ali i „hegelovske”) smušenosti šezdesetih godina do kristalne jezgrovitosti i razvidnosti naših dana. Prilog je to i povijesti sintakse hrvatskoga jezika!

VRIJEME NEVREMENA (naklada Društva hrvatskih književnika, Zagreb 2006., 602 str.), knjiga je „sabranih ogleđa, kritičkih zapisa i polemika o kazalištu i književnosti”. Opsežna „retrospektiva” Lipovčanova kritičarskog i publicističkog djelovanja tijekom četrdesetak godina, sadrži oglede o kazalištvu, oglede o književnosti, „kroniku kazališta”, te mahom filološki precizne „zapise o književnosti”.

Baš kao što se Lipovčan u dosad prikazanim knjigama iskazao kao vrstan književnoznanstveni stručnjak, teoretik medijske kulture odnosno povjesničar, u knjizi *Vrijeme nevremena* on se retrospektivnim nizanjem mahom kazališnokritičkih i književnokritičkih tekstova iskazuje kao vrstan teatrolog, o čemu svjedoči iznimno dobra recepcija knjige

u teatrološkim krugovima te, kao logična posljedica, Nagrada DHK i MH „Julije Benešić” za najbolju književnokritičku knjigu godine 2006. Lipovčanov kritički diskurs podrazumijeva cjelinu funkcionalnih odnosa kazališne odn. književne pojave, a to će reći da mu se komentar usredotočuje poglavito na predstavi ili tekst kao takav, potom na neminovne povijesne (za)danosti njegova nastanka, i konačno na aktualni društveni kontekst u kojemu je kazališno djelo bilo izvedeno odnosno objavljeno. Tiče se to dakako i književnih/književnokritičkih djela koja su mu bila polazištem i predmetom.

Za razliku od mnogih sličnih knjiga, zapravo boljih ili lošijih zbirki kraćih pa „skupsloženih” kritičkih tekstova, Lipovčanovu knjigu odlikuje zamisao, po kojoj svaka umjetnička (kazališna odn. književna) manifestacija biva, rečeno u terminima filozofije egzistencije, svojim vlastitim vremenom kao pripadnim egzistencijalom (među inim i) svoga tvorca, a zbiva se, to vrijeme, u kontekstu povijesnog tj. društvenog (ne)vremena. Ta je zamisao uostalom i eksplicitni naslov knjige, on objedinjuje svekoliko razasuto teatrološko gradivo, sve ako je ono i nastajalo kao komentiranje i kritičko valoriziranje umjetničke prakse tijekom četrdesetak godina. Knjiga *Vrijeme nevremena* vrhunska je knjiga u svojoj (opisanoj) vrsti.

.Srećko Lipovčan tijekom više od četrdesetljeća bio je vrlo marljiv i javno zapažen (isprva) publicist, potom (sve bliže našim danima) znanstveni radnik izrazito interdisciplinarnog profila. U njemu se kreativno susreću književni znanstvenik, povjesničar, kazališni i književni kritičar te kulturolog. Suvremena bi ga znanstvena nomenklatura vjerojatno svrstala u zastupnike i djelatnike „cultural studies”, kakve se, „studies”, danas šire diljem svijeta, posebice angloameričkog. U našim europskim pojmovima pokojni bi sveznadar Lipovčan, glede svoje ukupne djelatnosti, jamačno najbolje bio obilježen nazivima: polihistor, poligraf, kulturolog.

Ante STAMAC

Uz Bošnjakovu nagradu *Goranov vijenac za 2009.*

Od prve svoje zbirke pjesama (*Sve što nam prilazi*, 1969.) do najnovije (*Svrhe malih stvari*, 2008.), od prve knjige eseja (*Pisanje i moć*, 1977.) do najnovije (*Žanrovske prakse hrvatske proze*, 2007.), Branimir Bošnjak je u istinskom smislu reprezentant svoje, pitanjaške, grupacije. Ponajprije je to mjestom grupacijske sinteze u sferi teorijskoga, dakle kritičkoga, esejističkoga koji je smjerao pojašnjenju temeljne (njihove) ideje književnosti, tako i u sferi praktičnoga uma, što će reći ostvarenih poetika i pjesničke prakse koja je propitkiivala nove mogućnosti korištenja „svijeta” i „jezika”. Napomenuti je da ne treba zanemariti niti njegovu iznimnu sociokulturnu aktivnost, od uredništva u različitim časopisima do institucionalnih funkcija i zadataka, pri čemu je promicao ideje kulturne tolerancije i poetičkoga pluralizma.

Kada sam naveo ideju grupacijske, pitanjaške, sinteze pritom sam mislio na činjenicu da je, na tragu francuskog poststrukturalizma kao i čitava grupacija, protočno i esejistički razumljivo tumačio ideju svijeta i koncept književnosti, koji je uzimao kao svoju radnu hipotezu „ s v i j e t i j e z i k „ kao dvije strane istoga, dakle društvenoga i književnoga, stvarnosnoga i diskurzivnoga procesa u konstrukciji „datosti” svijeta i kulture, ideje književnosti i poetičke prakse. To je konkretno značilo, kad je riječ o pitanjaškom konceptu, gramatološki i d e k o n s t r u k c i j s k i p o s a o. Ovdje bi „stvar” trebalo pojasniti; naime, dekonstrukcija, u „čistom” metodološkom smislu, znači analitički postupak kojim se pokazuje nesklad u tekstu s tim da to podrazumijeva onu koncepciju teksta koji upućuje na *nesklad* uobičajenih, zapadnjačkih metafizičkih, samorazumljivih i neproblematičnih stajališta o odnosu jezika i mišljenja. Derrida, naime, a potom na njegovom tragu Paul de Man, John Hillis Miller, Harold Bloom i Geoffrey Hartman, poststrukturalisti dakle, samo su, „kasnim Heideggerom”, radikalizirali strukturalističko stajalište, te doveli u pitanje samorazumljivu simetriju označeno/označi-

telj, dovodeći u pitanje upravo pojmove na temelju kojih se „naknadno” izvodila njihova suprotnost. Dakako da je Kolibaš bio najradikalniji mislitelj pitanjaškoga koncepta, kako sam to i elaborirao. Ako je itko bio na tragu Derridaove diseminacije, bio je to upravo on, diseminacije koja je ukazivala na „beskonačno” kretanje jezika, pa mu se ne mogu utvrditi „konačna” značenja, nego posložiti naznačenu pukotinu. Kao što nije Derrida, tako nije ni Kolibaš dostigao idealno „čistu” tekstualističku metodu koja bi potpuno bila oslobođena svijeta kao transcendentalnog označenog, bar djelomice, ili sferom freudovskog nesvjesnog kao rada psihičkih aktivnosti.

Bošnjak nije bio tako radikalniji kao Kolibaš, nego je on polje interesa, umjesto na „puki” tekst, prebacio na odnos jezika i svijeta, pa je, prije navedene pukotine, tražio u odnosu jezika i zbilje, govora i društva, retorike i ideologije, političkog označitelja i utopijskog označenog. Zato je dekonstrukcija, utoliko ukoliko je bila „sociološkijska”, predstavljala kritiku i demontažu različitih vrsti nadzora, a unutar onih „polja” koja su mogla izbjeći cenzuru, dakle najprije nad jezikom, a slijedom toga i nad smislom. S obzirom na „društveno tijelo” pobrinula se za sociološku evidenciju i ideološko razvlašćenje, ideološkoga (partijskoga) projekta, koji je, da bude paradoks veći, označiteljski „dovršio društvo”. Na kulturnom pak polju, pa dakle i „književnom tijelu”, uznastojavao je na rekonstrukciji i re/kontekstualizaciji „p i s a n j a i m o ć i” s namjerom da se dekonstruira okcidentalno logocentričko obnavljanje Apsoluta, kao metafizički neupitna počela U onodobnom društvenom kontekstu Apsolut nije bilo „počelo” nego „sada”. Bošnjak je to, kao i ostali pitanjaši, radio s namjerom da u središte interesa stavi, s jedne strane, tekst tijela, njegov vitalizam, otimajući biopolitički čovjekov z o e, a s druge strane, pak, tijelo teksta (njegovu označitelj), što dakako, kako je razvidno, nije puka sinonimija, čime su t i j e l o i t e k s t konačno postali s u b j e k t i, a ne puko ruho, i u okviru zapadnjačke metafizike, afirmirajući čovjekov b i o s (Agamben).

Iz navedenoga proizlazi da se „s v i j e t” nije mogao tumačiti samo „iz sebe sama”, što će reći iz „dostatnosti” zbilje ili „dostatnosti”

društvene organizacije, države, ili – što je bila „jača” argumentacija – iz samodostatnosti političko-ideološke „autolegitimacije”, u različitim totalitarizmima, lijevim, desnim ili demokratskim, jer je danas razvidno da je i demokracija jedan oblik totalizacije, pa dakle i totalitarizma. Opet, nije se mogao tumačiti niti tako da se podrazumijevalo kako je „j e z i k u”, nedostajala njegova desosirovska „tehničnost”, označitelj i psihološka percepcija, već mu je trebalo d r u š t v e n o označeno. Na taj je način „jezik” dobio svoju legitimaciju u „svijetu”, a „svijet” pak, sa svoje strane, legitimaciju u „jeziku”. U tom je smislu Bošnjak pravi tumač pitanjaške, dakle generacijske, teze o „društvenosti” književnosti; prvo, u aspektu dekonstrukcije društvene (ideološke) prisile, čime se podkopavalo političko, i njegove samorazumljive autolegitimacije; drugo, u smislu „tekstualnosti” kao tehnologijskoga modaliteta transcendiranja puke zatočenosti označenima; treće, u smislu prohodnosti komunikacije koja je operirala ne previše metaforički „zamućenim” jezikom i bila jasno upućena posve određenom recipijentu, i vodila računa o njemu, pa dakle nije sasvim odbacila ideju poruke, ne samo u jakobsonovskom smislu riječi. Dapače, moglo bi se reći kako je Bošnjaku bilo vazda stalo do takve ideje pjesništva koja je podrazumijevala, kako i sam nedavno reče u intervjuima, da je poezija važna potreba čovjeka, da je pjesništvo oblik otvaranja prostora slobode, da se njime ostvaruje poseban oblik komunikacije čovjeka i svijeta, pa bi dakle pjesništvo bilo i sasvim određen e s h a t o n, i to eshaton kao zaslužena naplata iskupljenja biopolitičkog svođenja čovjekova *biosa* na njegov *zoe*. Poezija bi dakle bila najprije „uređenje” svijeta jezikom, što znači diskurzivno konstituiranje svijeta, odnosno „rad jezik” iza kojega stoji Subjekt, dakle transcendentarno, potom uspostava odnosa bića i svijeta, što znači uljudenje horizonta egzistencije i „rješavanje” odnosa Bitka i Bića, te komunikacije s izvanjskim, što znači uspostavu intersubjektivnosti. Iz toga optimističnoga projekta izgleda da je umjetnost, to jest poezija u „post-vremenu” post-povijesti doživjela obnovu životnih mogućnosti i kulturnih primjenjivosti i nakon hegelijanske „smrti umjetnosti”.

Kao pjesnik koji je tijekom svoje pjesničke prakse realizirao određenu, sasvim konzistentnu poetiku, Bošnjak se kretao u okviru njim samim naznačena horizonta „svijeta i jezika”. I to na taj način da je od „svijeta” uzimao trošivu, sasvim prepoznatu svagdanjicu, čak njegovu „neizvornost” ili „neizdrživost”, od tehnikalija do esencijalija, od efemerija do fundamentalija, što znači od predmetnosti do značenjskoga smisla, sve do najnovijega svijeta malih stvari, odnosno povjerenja u njih, jer su one možda jedini preostali dio mogućnosti svjedočenja bitka bića i *biosa*, u životu ili smrti, svejedno. Riječ bi dakle bila o konkretnostima – što znači tijela i njegove svakodnevne opskrbe, dnevne i noćne, pojedinačne i kolektivne, „prilijepljene” uz obvezatnu potrošnost, ili „semantička gladovanja”, u smislu značenjskoga traženja i osmišljavanja kontingentnosti i trošivosti kao biološke logike života, ili drukčije kazano neotuđive investicije „kratkovječnih posjeda” tijela, disanja, erotskog, želja, narcisoidnosti – kako modaliteta biološkog, vitalističkog, tako i sfere nesvjesnog i kognitivnog; nadalje povijesti, svijeta, ideoloških stereotipa, vlašću zarobljene zbilje, hlapljenja supstancije, post-modernog konzumerizma trošiva svakodnevnja, sve do svijeta malih stvari i njegovih virtualnih modaliteta, poglavito resetiranja, pa i „resetiranja” smrti kao jedine neprovjerive evidencije.

A time je postignut telos, iako obične ljudske male anonimnosti, u kojemu je procesu ljudsko taktilno, tvorno, „dodirujući” se izvanjskosti, iskušavalo izvanjskost, s jedne strane, i punilo nutarnost, s druge strane, i na taj način opravdalo egzistenciju. Time se Bošnjak oslobađao, s jedne strane, pretjerana patosa egzistencije, bilo nigdinske ontologije ranije pjesničke generacije, bilo pozitivno-utopijskog zamišljaja filozofskog „rješenja” svijeta, ili pak, s druge strane, pretjerana označiteljskoga tekstualizma koja je konačno „ukrotila” svijet, svodeći mjeru pjesništva i na mjeru iskustvene, a ne (samo), fantazmagorijskim gestama, zamišljene egzistencije, čija bi projektivnost i dalje ostala utopijska da joj on nije podario mjeru ljudskoga i mjeru jezičnoga. Pjesništvo se Bošnjakovo namire zapravo kao rekonstrukcija konstituiranja subjekta s

njegovim životnim, prisjećajnim, osjećajnim i iskustvenim radnjama u svijetu u kojemu je dotični subjekt odabrao, ili, točnije, bio *prisiljen* živjeti. Na taj način ono (pjesništvo) nudi nadu, pruža patos bitne veličine i važnosti pjesništva u njemu ne baš najsklonijem vremenu, ne možda više iz hölderlinovskih razloga, nego neke posve drugačije tehnologije koja proizvodi ekraničnu sliku svijeta i informacionalno društvo (Castells), u kojemu se, izgleda, pjesništvo bolje snašlo negoli ljudsko biće kao takvo.

Cvjetko MILANJA

Sve po dvanaest kuna

Kraljevo –
predstava zagrebačkog HNK

„Hvala Bogu!” odahnuo je, ne baš tiho, neki mladac inteligentna lica, trećeg ožujka ove godine, nešto poslije devet navečer, kad je bilo jasno da je reprizna izvedba najnovije varijante Krležina *Kraljeva* dokaskala, pardon, dogmizala, kraju. Zahvalu te vrste odavno već nisam čula tako uvjerljivo iskreno izgovorenu; u kazalištu pak uopće nikad. Bilo bi nepristojno ne dodati da je strpljivi gledatelj stotinjak minuta svog života proveo posve civilizirano, premda ih je poklonio nečem/nekome što/tko ga je razočaralo. I za *Što je neTko* dao novac koji bi Boguzahvalan radije potrošio na... logično, na ono što ga ne bi razočaralo. Taj sirotan, bojim se, ne će skoro ponovno u hram Thalijin, u HNK ZG sigurno ne. Makar ga za rukav, pardon, za odgovornost, *nacukavali* blesavoćom „pa to nam je lektira”... a on, pretpostavimo, ne čita lektiru...

Tko ne želi čitati lektiru, naime, ono što mora, a želi napisati ono što mora, naime, zadaću, ipak mora čitati! Recimo, neke druge knjige, nekih drugih autora, koji misle da uspješno pomažu, budimo pristojni, izbjegavanje *moranja*. U tri meni dostupne iz gradskih knjižnica, ni u jednoj ništa o Krležinu *Kraljevu*. Da je mladom nesretniku kakva vila prišapnula bar dio budućnosti, recimo, „Kupi programsku knjižicu, pa trk iz teatra!” imao

bi kvalitetnu pomoć (pre)pis(iv)anju. Dobro, ne ćemo se svađati, vile ne postoje; postoji, ako već ne u vlastitoj kući, onda drugdje – internet. (Gle apsurda, i *online*, opet, moraš čitati. Zar ne bi bilo lakše, čak brže, te naravno, zbog kontakta bez posrednika, neusporedivo bolje, pročitati preporučeno djelo?) Nisam istraživala što internet ovih dana nudi o Krleži & njegovoj drami *Kraljevo*; sudim općenito, po slučajnom uzorku tijekom posljednjih nekoliko godina... ne morate provjeravati, ne gubite vrijeme/novac... sve to, jednostavno je – katastrofa.

Premjestimo snajper.

Problem pismenosti uistinu je problem. Braćo & sestre Hrvati/ce, razmislimo o pisanju! Ako ispravno pišem slova, ne znači da sam naučila ispravno pisati riječi. Ako sam naučila ispravno pisati riječi, ne znači da sam naučila ispravno pisati rečenice: možda te moje rečenice, čak ako i prividno izgledaju ispravno, ne izražavaju ono što uistinu želim napisati, pa čitatelj koji mi poklanja jedino što ima, naime, vrijeme svog života, čita ono što je napisano, ali ja nisam obavila ono što sam htjela, pa možda ni čitatelj nije obavio ono što je htio, pa... PA MU JE UKRADEN DIO JEDINOG ŠTO UISTINU IMA, VRIJEME NJEGOVA ŽIVOTA, A TA JE KRAĐA JEDINA UISTINU NENADOKNADIVA. Dodatni problem: Krleža, negdje, povjerenja, molim, ne mučite mi hipokampus pitanjem „gdje”, tvrdi da, otprilike, „ljudi ne čitaju ono što je napisano, nego ono što žele da stoji napisano”. Ali, to je već problem čitanja, ostavimo ga za poslije. Ukratko: ako je, a iskreno se nadam da nije, Krležino *Kraljevo* u režiji Ozrena Prohića na repertoar zagrebačkog HNK stiglo samo i jedino zato da bi u gledalište dotjeralo *lektiraše* – to je vrhunska lopovština. Zašto? Pardon, to pita *krmača*. Snajper pita tko je Lopov. Krenimo polako!

Idealni uvjeti: jedna vrsta Osposobljenih sastavi srednjoškolicima popis knjiga vrijednih čitanja. Druga vrsta Osposobljenih onda srednjoškolce uvjeri da su odabrane knjige uistinu vrijedne čitanja te ih tako navede na čitanje tih knjiga, pa potom razgovaraju o pročitanom, što je vrijedno. Treći pak Osposobljeni tvrde da se u poštenu kazalištu ne podvaljuje sabotaza i onim prvima i onim drugima i

samim srednjoškolicima... i sad smo tu gdje sam htjela doći: *Kraljevo* o kojem pišem NIJE kazališna predstava namijenjena prosječnom srednjoškolcu, naročito ne onom Boguzahvalnom, ako izbjegava čitati što bi morao, pa se snalazi makar i kazališnom predstavom... ali to, baš takvo *Kraljevo* –JEST kazališna predstava.

Još uvijek nisam rekla tko je Lopov.

Moja definicija termina „kazališna predstava”? Slučaj, *hic & nunc* uistinu slučajan, kad grupa na pozornici obaviješteno & uspješno (pro)govori o nečem o čemu grupa koja plaća da bi promatrala zbivanje, ima razloga uživati i razmišljati, za vrijeme, i poslije. U konkretnom slučaju, riječ je o mogućih *cca* 800 gledatelja po izvedbi, dakle, pretpostavka: razmišljat ćemo o nečem uistinu važnom, i uživati (ako je ansambel odgovoran, i ako smo ravnopravni sugovornici, pardon, sumisljoci). Ali, opet mi se bezobrazno proguralo naprijed pitanje kakvo postavlja *krmača*! Snajper pita: definicija prosječnog srednjoškolca? *Hic & nunc*, naša Budućnost, zbunjena, jer nedostaje podrška Osposobljenih.

Udugo! Zašto se ono dijete sa sjedala u redu ispred mojeg dosađivalo, razumljivo mi je. Nerazumljivo mi je, na primjer, zašto kritika koja izgleda osposobljeno (objavljena – isti tekst, uz posve iste fotografije – i u *Novom listu* i u *Glasi Istre*, 22. veljače) nosi posprdan naslov *Balada od ljubavnijeh jada*, premda je Osposobljenima posve očito, i iz Prohićeve predstave, i iz Krležina djela, da tema nije o *voli – ne voli* kao problemu ISKLJUČIVO na razini, ne znam, Nine Morić? A i kad bi bila... samo malo! Tko je, kvragu, Nina Morić, pitate?

Nina Morić je *klajderštok*. Pardon: lijepa žena, manekenka; već dugo, što znači, ne će još dugo. Bila je u ljubavi ili „ljubavi”, *anyway* ozakonjenoj, s – pristojno rečeno – fotografom; imaju i dijete, no, veza je pukla. Što također nešto znači. Šestog je siječnja ove godine Tridesetdvogodišnjakinja, u bolnom osviještenju suparničke Dvadesetčetverogodišnjakinje koju doživljava kao opasnost, progutala dvadeset tableta za spavanje. A što pak TO znači, ostavljeno je na procjenu zainteresiranima. Raznima; osposobljenima, u raznim stupnjevima, ili uopće ne. Citiram

tekst iz nekog našeg tjednika, ne znam kojeg, fini & skupi papir već mi je u smeću; ono što valja oprostiti je zalihosnost, namjerna:

„FIZIČKI I PSIHIČKI UNIŠTENJA. ‘Kad mi je Fabrizio javio da je proveo noć s argentinskom manekenkom Belen Rodriguez, osjetila sam da mi se svijet ruši i posegnula sam za tabletama’, objasnila je manekenka Nina Morić svoje predoziranje uspavljujućim sredstvima prošlog tjedna, zbog čega je završila na ispumpavanju želuca i oporavku u psihijatrijskoj klinici u Milanu. Nina i njen bivši suprug, paparazzo Fabrizio Corona, rastali su se u lipnju 2007., a on tvrdi da među njima više nema strasti. ‘Nikoga nisam izdao, moja priča s Ninom je davna prošlost i ona to zna’, kaže Fabrizio Corona, čiji je postupak psihički dotukao Ninu. Njen je izgled posljednjih godina isto tako uništen: Nina, naime, sve više nalikuje na njujoršku bogatašicu Jocelyn Wildenstein, čije je lice potpuno unakaženo brojnim estetskim operacijama.’”

Čemu toliko o tome? NEMOJMO SE ZAVARAVATI: publika zagrebačkog haenka savršeno jasno zna tko su Nina Morić i Fabrizio Corona a vjerojatno i Jocelyn Wildenstein, a znaju li, *lektiraši* i oni stariji, čak i ne posve jasno, tko je Krleža i što je sve napisao te što je s tim svim htio, veoma je upitno. Također je upitno je li, i u kojem stupnju, općinstvu jasno tko je „psihički dotukao” Ninu Morić ili što ju je „dotuklo”, i je li gospodina psiha uopće „dotučena”... jer, TA priča ima *happyend*, naš *Klajderštok* dva tjedna nakon incidenta ponovno, profesionalka, šeće pistom...

Krležino *Kraljevo* nije, naravno, priča o Janezu, Anki i Herkulesu. Ali, kad bi Krleža pričom o Janezu, Anki i Herkulesu pričao samo i jedino o Janezu, Anki i Herkulesu, to ne bi bila eskapistička priča o nekakvim „ljubavim jadima” kakve smo svi mi, premudrih li našijeh duša, prevladali, pa me *dajte najte* s „romantizmom”, pardon, eksapizmom, pardon, ropotarnicom, nego se počnimo već jednom baviti pravim problemima! Pojam spolne „vječne ljubavi” „do groba i preko groba”, raskrinkan je u Krležinoj priči kao SILOVANJE. O kojem još uvijek neki, mnogi, misle da je izraz velike, oh, kako muževne, strasti, a ne dokaz one *najpravije* impotencije.

Književnikovu završnicu *Kraljeva*, kiticu *starogradske* u izvedbi samog? mrtvog Janeza i? živih „tamburaša”, citiram: „Ančice, dušice, ti si prevarena; da tebe ljubim ja, to nije istina!”, Prohićeva režija pove ispravno ponovno *piše*, točno mijenja, u slušanje jeftine *škrabetaljke* iz koje deformirano ali prepoznatljivo čujemo istu pjesmu. Molim uočiti dva očista! S prvog, Krležin lik i Umjetnost kakvu takav konzumira, neurotično poriče prividan osjećaj & nepotrebno pati (mrtvi je Štjef već doživljen kao cinik s lijepim pogledom na kiselo grožđe) dok s drugog autor, izborom pjesme i izvodača, komentira: nema tu nikakve ljubavi, samo besmislene potrage za sobom samim izvan sebe. U očima kakvih Romea & Julčice, Smetlar je bešćutna Metla kad Janeza titulira „pijanom svinjom”; uz pomoć Obaviještenih, Metla je smjerokaz ispravnom čitanju napisanog.

Krleža je svoje rečenice napisao ispravno. I haenkaovski ansambl ih ispravno ponovno *piše*. Ni Krleža kao nečiji repertoarni izbor ni konkretna predstava nisu Lopov. Onom bi Boguzahvalnom Srednjoškolu & sličnima Obaviješteni morali objasniti da „svinjama” ne pomažu opijati za sve ono što ih muči osim lektire, i više od lektire, neizmjereno više. A muči ih. I njih, i starije. I da je kretenarija ubijati (se) zato jer te netko ne će, ma tko taj bio. Već je dovoljno kretenski nametati se takvom. Gdje su ti Obaviješteni? Tko & kako obavještava Obaviještene? Lopov se još uvijek skriva... BTW, povremeno pratim TV seriju (neprevodivo u svim slojevima naslovljenu) *Grey's Anatomy*, pa vidim da ima onih koji su davno iza sebe ostavili ne samo lektiru i srednju školu nego možda čak fakultet, a očarava & tješi ih kad mrtva Meredith ustane s operacijskog stola i ne vidi više kolege, nego davno preminulog Ljubljenog lijepe mlade kolegice koja je netom prije izjavila da je On još uvijek, neprestano, pokraj nje; osjeća ona, dakle, zna (jao, logike)... a riječ je o liječnicima! Doduše, ciljana publika sigurno nisu liječnici... da ne duljim. Hoću reći: baviti se *Kraljevom* kao ljubavnom/neljubavnom pričom, nije malo. I nije prezira vrijedan eskapizam! I, na kraju ovoga kraja: neka neupućeni čitači čitaju ono što žele da bude napisano... Eskapizam nije zakonom zabranjen. Onaj tko prezire ne-

obaviještene čitače haenkaovskoga *Kraljeva*, samim tim dokazuje da je... između ostalog, neobaviješten čitač haenkaovskoga *Kraljeva*. Eksplozivne konkretosti slijede...

Kao što Obaviještteni znaju ili bi trebali znati, ljubavno-neljubavna priča stiže tek u trećoj trećini drame. Dvotrećinska većina drame bavi se *nečim posve drugim*. (Zapravo, istim!) Opet kanim citirati. Kritika iz *Novog lista & Glasa Istre* tvrdi: „Govoriti nam je (...) o temeljnom redateljskom stavu da je velikoj sajmičnoj zabavi dvadesetog stoljeća, o čijem gustom i smrdljivom dionizijskom kuljanju piše znatno manje optimistični Krleža, stigao kraj: jest da se pojedine grupe glumaca još uvijek prepucavaju izvikivanjem stihova ‘Internacionale’, nasuprot urlanja budnice ‘Ustani bane’, ali prazne bijele plastične čaše u njihovim rukama neprestano se pretvaraju u smeće, koje stoički odsutno pometa figura ‘smrti’ u izvedbi Livia Badurine. Ovo ‘Kraljevo’ kao da je već ugledalo smrt kapitalizma, pak se ni oko čega više politički ne brine.” (...) „Problem nastaje kad shvatimo da su i ljevičarski i desničarski zborovi izvikivača pjesama tretirani kao ‘simultano’ navijačka rulja, iz čijih antagonizama navodno nema izlaza jer su obje strane ‘jednako loše.’ A, ne. Nisu „strane” loše! Uopće nije riječ o tom antagonizmu. Niti o dvadesetom stoljeću.

Premjestimo opet snajper...

Slavoj Žižek, *falabogu* me nitko valjda ne pita tko je taj, u knjizi *Pervertitov vodič kroz film (Antibarbarus, ZG 2008.)* na stranici 131. kaže: „Najrafiniraniji eskapizam sastoji se u izbjegavanju problema sadašnjosti tako što se rješavaju problemi prošlosti.” Bavi li se haenkaovsko *Kraljevo* problemima prošlosti, ili progovara o najgadnijem problemu sadašnjosti (koji je, dakako, baštinjen)? Što je Krleži značio Kraljevski sajam, i sajam kao pojam, kao metafora – za vrijeme prije Prvog svjetskog rata, a što Krležin Kraljevski sajam kao pojam i metafora znači Prohiću, dakle, nama?

Mislim da je ključno uočiti: Krležina je drama, da tako *ofucano* kažem, *jednom nogom*, pohvalno, u tada *superturbotrendy* ekspresionizmu, ali je *drugom nogom* vrlo čvrsto u realizmu, kojim likove približava, no, priču udaljuje.

Još uvijek mi po memoriji hopše ansambli *Kraljeva* iz današnjeg *DK Gavella*, u režiji nadoknadivog Radojevića. Ta je predstava s *obje noge* bila u realizmu; počinjala je *fade-in*, ispred Bourekova groteskno oslikana zastora, a tako je i (*fade-out*) završavala, Tarot-meštrinjom, Krleža je zove Planetaricom, koja izvikuje „Sreečeee! Sreečeee!” (Nisam do noćas odlučila što je to značilo. I, ne mogu. Netko nudi aleatoriku, čak šarlatanstvo, kao kompetentno anticipiranje? Ili netko posve drugi zaziva Sreću, želi sreću? Svejedno. Predstava je preminula. Pokoj duši.) Haenkaovska pak predstava počinje točno onako kako hoće Krleža: Dacarovom rečenicom „Ja sam gospon, ti si muž, ti se meni klanjal buš.” Zapravo, ne, počinje predugim mrakom & preglasnom snimkom *nečega* = *ničega*, Prohićevom radikalnom realizacijom onoga što književnikova uvodna didaskalija opisuje kao, na primjer, danas mogućem (u 1915. još nemogućem) crtanom filmu, kao „ritam boja i linija i ploha i tonova” koji „mora biti tako silno intenzivan, da se ne razabira ništa”. E, to Ništa je Prohić izvrsno pokazao. (Pitaju na kraju Brešanove *Mrduše*: „Tko je ugasio sviiću?”) Je, dosadno je, iritantno dosadno, ali se daje izdržati. I mračnu svagdašnjicu nam je izdržati... „Početkom” zovem trenutak kad ugledamo nešto na pozornici.

A na pozornici su DVIJE pozornice, na *rund-bini*. (Čime automatski stiže poruka o druge *dvije*, Centru koji se vrti plus Periferiji, koja stoji. Postoji i Treća, na kraju.) Za prvo tlo neko vrijeme mislim da je jedino. Podsjeća me na koso položen krug Turinina poda davne Međimorčeve *Zrinijade*; što nakon jed(i)nog gledanja o tome mogu reći sa sigurnošću? Nesigurno je! Druga je Pozornica Gledalište, vrlo vjerojatno, kina; redovi su stupnjevani po visini, riječ je o svojevrsnom stubištu. U tom je Gledalištu pokazan prizor s Kurvama i (*singulare tantum*) Slijepcem. Oba poda omogućuju pokazivanje visinske razlike, o kojoj govori pijani Dacar. A da je visinska razlika iznimno važna, potvrđuje citat iz, žao mi je, ne znam kojeg filma: stražnji je zid cijele pozornice ekran, na samom početku dugo traje crno-bijeli kadar, *krupnjak* dijela nekog stroja, opet, žao mi je, ne znam kojeg i kakvog, ali, dovoljno je zabilježiti, tri

cjevolika komada metalnog, neživog nečeg kreću se gore-dolje, gore-dolje, gore-dolje... TO JE TEMA PROHIĆEVA KRALJEVA. I, po prvi put bez ikakvih sumnji vidim i da je to tema Krležina *Kraljeva*. Jer je odnos Anka – Janez (pa i Herkules – Anka!) također zadan razmišljanjem po okomici, vrednovanjem po okomici. Osjećanjem vrednovanim po okomici, uz izostanak razmišljanja. Čak su i dva kretena samopromaknuta u mrtvace, Štije i Janez, tu – možda postmodernistički citatno (varaždinska predstava Borne Baletića) – određeni visinskom razlikom, pokazani u *baladnoidnoj Megli* (treća Pozornica, udružen Centar i Periferija, ali *pravom* gledalištu okrenuto je, mislim, samo Gledalište) jedan iznad drugog: Utopljenik „lebdi“, poziva svojeg na svoju stranu, dok je Objješeni još uvijek na tlu, među živima... ne zna leš otići, u skladu s tipično američkim *fuj, quitter...*

Na onoj prvoj pozornici, u prvom dijelu predstave, „prepucavaju“ se jednako uporno, *ofrlje* rečeno, Komunjare i Ognjištari. Ali, kad netko pjeva *Internacionalu* ili *Rajska Djevo* u ekstazi jednakoj onoj u kakvoj Netko Prividno Drugi pjeva *Ja volim Dinamoooo...* i k tomu još drži ne samo ruke uzdignute u pozi „milosti ne tražim niti bih je vama dao“ nego i *heavy metal* rogove... onda je jasno da ni, ajmo opet, *ofrlje* rečeno Ljevica ni Desnica a kamoli konkretne stranke u današnjoj neovinsnoj Hrvatskoj nemaju s pokazanim apsolutno nikakve veze. Tko se prepucava? Fanatici. Oni koji ni mrtvi ne znaju odustati. Sve Janez do Janeza, sve sirotan do sirotana, koji, besmisleno, sebe samog traži izvan sebe. I svijet vrednuje, bez razmišljanja, krajnje emotivno, po okomici... To već nema veze s bilo kakvom ideologijom, nego s biologijom!

Vratimo se problemu ispravnog pisanja & čitanja. Smetljak je, naravno, Smrt. Metlom uklanja smeće, zgužvanu plastiku, onu koja se, navodno, raspada milijun godina... samo mi još *fali* da se povremeno prazne čaše, ne zna se je li što u njima ikad bilo, iz *snirbodena* bacaju po bini. Ali, *party* nije zgotovljena, ni po čemu to ne vidim... i, znam li uopće kakav je to *tulum*? U programskoj knjižici, eto jedinog prigovora, obaviješteno je prikazan razlog *fešte* 16. kolovoza: slavi se sv. Stjepan, kralj. Nije netočno. Ali, nigdje ipak ne mogu

ispravno pročitati ono što je važno istaći, naime, da je riječ o TUĐEM svecu zaštitniku. Mađarskom, jer Hrvatskoj, znaju Obaviještenici, svetac zaštitnik je sv. Josip. Riječ je, dakle, o Vajku, sinu Geze – a taj je vladar započeo kristijanizaciju i zapadnu orijentaciju svoje još uvijek kneževine. Vajko je u petoj godini života kršten imenom Stjepan. Pa dalje, prema *Kronici kršćanstva* (grupa autora, prijevod s njemačkog, *Mozaik knjiga*, ZG 1998.), „na Božić 1000. Stjepan je u Esztergomu pomazan i okrunjen za prvoga ugarskoga kralja.“ I još dalje, prema *Dictionary of Saints* (Alison Jones, *Wordsworth Editions Ltd*, 1992.), sveti je Štije Mađarski „smanjio moć odličnika“, „uvodeći elemente feudalizma“, podrškom Crkve „obeshrabrio je poganstvo“ u toj mjeri da je „proglasio krivičnim djelom bogohuljenje“ kao i „brak s poganimom“... s distance gledano, promicao je omraženo *jednomye* – pa „premda mnogi od njegovih poteza slične, danas, na tiraniju“, moramo mu, kažu, oprostiti jer je, općenito (= površno?) govoreći, „vladao pravedno, mudro i velikodušno“. Tko je DANAS sveti Stjepan Mađarski kojeg Hrvati DANAS slave Krležinim Kraljevskim sajmom, odnosno, zašto je današnja Hrvatska pretvorena u sajmište, *that is the question...* Kako se i zašto *Kirch messe* pretvorila u *kermes*? Kad će, nazovimo ga tako, Isus jednim udarcem mišićave noge prevrnuti *stand* s plastičnim kronicama, ne će se valjda pritom poskliznuti na kakvu zgužvanu plastičnu čašu... i tko će taj Isus DANAS biti... progovorit će, vjerujem, netko drugi, u nekoj drugoj predstavi... možda, u istom kazalištu?

Na koncu konca, i ovo: Prohić jasno kaže, *pun mi je kufer* neprecizne metafore (prošlostoljetnog sajmišta). Usred predstave, eto prizora u kojem se scenografiji pridružuje velik zlatan okvir za slike, dakako, prazan, da bi se umjesto šarenog platna vidjeli Krležini *sajmištari* kako bulje konsternirani u, ne biste vjerovali, kazališno prekrasno Kineskog zmaja. Nostradamusova istočna opasnost? Ili, još banalnije: to nam je sve *peri-deri* roba? Sve po dvanaest kuna? Hrvatska po dvanaest kuna? Prvi put, drugi put... treći put, prodano?

Trebam li još pisati o tome koliko je Krležino & haenkaovsko *Kraljevo* pametna predstava? Je, i dosadna je, provjereno. Ali, to da

je dosadna govori o *horizontu očekivanja* publike razmažene raznim ne-kazališnim, nepametnim stimulatorima & stimulacijama, a ne o Prohiću i predstavi. A gle mene: Prohiću, pa predstavi! Opet okomica: gore redatelj, a dolje predstava? Sramim se. Nepopravljivo ukorijenjena u *frame of mind* čimpanze... Kad, naravno, prema nisam ni Slijepac ni Kurva, živim u gledalištu kina, gdje mi s crno-bijela ekrana fanatici urlaju... koju ono pjesmu? *Dušiceee... ti si prevarenaaaa... A*, ne, ne, to pak čujem negdje s leđa, iz *megle...* Da, tu sam zapela. I ne odustajem... jer, TO ne će riješiti ni snajper ni *krmača* a najmanje pištolj među zube...

(Još uvijek ne znam točno tko je Lopov. Ansambl zagrebačkog HNK uistinu mi nije dužan još i to *napisati*.)

Zvezdana TIMET

Knjiga koja treba svima

Ivo Zalar: *Književni portreti hrvatskih dječjih pisaca*, Dora Krupićeva d.d.o., Zagreb, 2008.

Najnovija knjiga umirovljenog sveučilišnog profesora dr. Ive Zalara *Književni portreti hrvatskih dječjih pisaca* stvaralačka je suma njegove znanstvene djelatnosti na području hrvatske dječje književnosti. Njoj su prethodile brojne bibliografske jedinice *Interpretacija Lovrakova romana „Družba Pere Kvržice“*, 1973., *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*, 1977., *Suvremena hrvatska dječja poezija*, 1979., *Pregled hrvatske dječje poezije*, 1991., *Hrvatski dječji pisci* u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 1991., *Halugica – ključ za razumijevanje Nazorove fantastike*, 1979., *Dječja poezija Grigora Viteza*, 1993., u kojima se Zalar sustavno bavi izučavanjem gotovo svih žanrova hrvatske dječje književnosti, ali nijedna od njegovih prethodnih knjiga nije tako semantički slojevita kao *Književni portreti hrvatskih dječjih pisaca*. Po tome je ova knjiga jedinstvena u cjelokupnom Zalarovom stvaralačkom opusu. Na stranicama ove knji-

ge Zalar se potvrđuje kao vrstan povjesničar dječje književnosti, pouzdani interpret koji književno djelo raščlanjuje na temeljnim zasadama zagrebačke lingvističke škole, estetski respektabilan antologičar i suvremeni književni kritičar, čije su prosudbe usmjerene na receptivne sposobnosti mladih čitatelja.

Iz autorovog prologa knjizi doznajemo bitne podatke o nastanku knjige *Književni portreti hrvatskih dječjih pisaca: Već sam dugo osjećao potrebu da objedinim u knjigu književne portrete – što su povremeno izlazili u časopisu Umjetnost i dijete za vrijeme mog urednikovanja u kasnim osamdesetim i početnim devedesetim godinama prošlog stoljeća. Pisao sam ih zdušno i sa srcem.* (str.5.) I zaista, Zalar je ovu knjigu pisao umom pedantnog znanstvenika i srcem esteta koji osjeća ljepotu književne umjetnine u svim njenim strukturnim segmentima.

Zalarova knjiga *Književni portreti hrvatskih dječjih pisaca* sadrži osam portreta sljedećih književnika: **Stanislava Femenića, Milana Taritaša, Zvonimira Baloga, Ivana Kušana, Miroslava Dolenca, Zvonimira Milčeca, Paje Kanižaja i Luke Paljetka.** Njihov poredak u knjizi zadan je kronološki, naime, Zalar smatra da je godina rođenja pojedinog autora najpouzdanija činjenica kojom izbjegava mogućnost pogreške.

To načelo temporalnosti Zalar ostvaruje dosljedno, pa započinje s portretom pjesnika **Stanislava Femenića** (1924.) koji je isključivo pisao za djecu. Iako liječnik po zanimanju, Femenić je pisao poeziju mališanima mlađe školske dobi. Zalar portretira Femenića **raščlambom njegovih zbirki** poezije *Puž na ljetovanju, Krijesnice, Trči, trči Trčimir i Idi pa vidi*. S posebnim obzirom Zalar raščlanjuje tematiku, motivsku građu i ekspresivnost Femenićeva jezika doživljavajući ga kao pjesnika vedrine i dječjeg smijeha. Kao drugi sloj Femenićevog portreta Zalar je kao vrstan antologičar ponudio **izbor pjesama** ovog autora. Treći segment portreta je **razgovor s pjesnikom** iz kojeg čitatelj doznaje niz pojedinosti iz njegove građanske i stvaralačke biografije. Kao četvrti sloj slijedi **Izbor iz kritika** o Femenićevoj poeziji Ante Nazora, Ivana Helina, Branka Pilaša i Nade Iveljić. Zalar je svjestan one Krležine da je kritika ... *sitnozor za prodiranje u nepoznate oblasti duševnih emocija, ona*

treba da bude poticaj, uputa ili otkriće za dubljinu književnih djela. Femeničev je portret na kraju dopunio **biografsko – bibliografskim podacima** iz kojih doznajemo ne samo elemente piščeve građanske već i stvaralačke biografije.

Drugi po redoslijedu je književni portret **Milana Taritaša** (1932.-1966.). Taj pjesnik i prozaik nevelikog pjesničkog opusa tematski posvećenog zavičaju i selu u kojem je proteklo njegovo skromno, ali duhovno bogato djetinjstvo, nepravedno je zapostavljen i nedovoljno vrjednovan. Upravo je Zalarova zasluga što je ovog matičara iz 1971. reafirmirao, estetski potvrdio kao književnog stvaraoča čija djela ostaju trajno u korpusu hrvatske dječje poezije zbirkama dječje poezije *Pauk i frulica* (1972.), *Medaljoni* (1976.), *Dvanaest* (1977.), *Odbljesci* (1980.), *Kolaž* (1986.), i *Moje kockice* (1988.). Zalar u Taritašu prepoznaje zaljubljenika u prirodu i seoski način života a njegovu zbirku *Moje kockice* smatra Taritaševim *najuspjelijim ostvarenjem u stihovima*. Budući da je Taritaš kao mladi profesor radio u Lovrakovom Velikom Grđevcu, bio je uspješan voditelj literarne skupine *Goran*, u kojoj je poticao i razvijao učeničko kreativno stvaralaštvo. Na kraju književnog Taritaševog portreta Zalar se osvrće i na prozni dio opusa ovog autora (*Velika trka*, *Smjelica i druge priče*) ali smatra da je Taritaš prvenstveno pjesnik, a potom pripovjedač koji živi u sjeni onog prvog. Prema utvrđenoj metodologiji Zalar čitatelju nudi izbor iz Taritaševog opusa, razgovor s književnikom, izbor iz kritike o njegovu djelu. Tu su odlomci kritike Murisa Idrizovića, dr. Zvonimira Bartolića i Stjepana Godića, te biografsko-bibliografski podaci.

U trećem književnom portretu Zalar interpretira opus Taritaševa vršnjaka **Zvonimira Baloga** (1932.), *...jedno od prvih imena hrvatske dječje književnosti* koji u dječjoj igri otkriva svoje pjesničke svjetove. Balog se kao zreo pjesnik afirmirao zbirkom *Nevidljiva Iva* (1970.). Kao plodan dječji pjesnik objavio je brojne zbirke: *Male priče o velikim slovima* (1970.), *365 braće* (1972.), *Pjesme sa šlagom ili šumar ima šumu na dlanu* (1975.), *Šašavi* (1975.), *Zlatna nit* (1978.), *Kako sam došao na svijet* (1981.), *Jednodžeki Ok* (1989.), *Bijesne gliste* (1989.). Osim pjesama Balog

je pisao crtice, animalističke pripovijetke i dječji roman *Bosonogi general* (1988.). Zalar s posebnim obzirom raščlanjuje Balogov pjesnički opus ukazujući na ekspresivnost njegovih poetskih stilema i neposrednost nonsensne dječje igrarije riječima. Balogov portret Zalar je dosljedno ostvario metodom književne interpretacije koja je dala zadivljujuće rezultate. Zato je Balogov portret ne samo po opsegu, nego i po Zalarovoj vještini portretiranja najizražajniji doseg ove vrijedne knjige. Kao i prethodni portreti, i Balogov je dopunjen Zalarovim *Izborom iz dječje poezije i proze* Zvonimira Baloga, razgovorom s piscem, izborom kritike o njegovom opusu, te biografsko-bibliografskim podacima.

Poslije Baloga slijedi književni portret **Ivana Kušana** (1933.), autora dječjih romana *Uzbuna na Zelenom Vrh*u, *Koko i duhovi*, *Domaća zadaća*, *Zagonetni dječak*, *Lažeš*, *Melita*, *Koko u Parizu*, *Ljubav ili smrt*. U raščlanjivanju proznog opusa Ivana Kušana Zalar izvrsno zapaža inovacije koje Kušan primjenjuje ne samo u tehnici pripovijedanja, kompozicijskom ustroju djela, već i u tipovima karakterizacije svojih književnih junaka. Od *Uzbune na Zelenom Vrh*u, gdje se Kušan usredotočio na tipove urbanih dječaka karakterizirajući ih jezikom njihove sredine, preko drugog romana *Koko i duhovi*, koji je stekao reputaciju pravog dječjeg kriminalističkog romana uzbudljive i zanimljive fabule, pa do najkraćeg Kušanova romana *Lažeš*, *Melita*, kojega književna kritika smatra *najčišće komponiranim romanom*, Zalar književnoznanstvenim instrumentarijem utvrđuje ne samo estetsku zrelost ovih književnih djela, nego i njihove pojedinačne stilske značajke. Ističući strukturne posebnosti romana *Domaća zadaća* i *Ljubav ili smrt*, Zalar potcrtava Kušanovu imaginativnu stvaralačku komponentu sklonu neobičnostima i prevarenim očekivanjima. Izbor iz Kušanove dječje proze Zalar je ilustrirao odlomcima iz romana *Uzbuna na Zelenom Vrh*u, *Koko i duhovi*, *Domaća zadaća*, te odlomkom priče *Strašni kauboj* iz istoimene zbirke.

Iz dijela razgovora s Kušanom čitatelj će saznati zašto se ovaj inventivni prozaik odlučio pisati romane, otkuda crpi inspiraciju za svoja djela i kako vidi sadašnji trenutak dječje književnosti u Hrvatskoj.

Iz kritičke literature o Kušanovim romanima Zalar je odabrao one najrelevantnije poznavatelje Kušanova književnog opusa: Duška Cara, Vladimira Milarića i Milana Crnkovića. Teze ovih kritičara snažna su potpora Zalarovim interpretativnim stranicama Kušanovog romansijerskog opusa. Dosljedan svom metodološkom postupku Zalar i Kušanov portret završava iscrpnim biografsko-bibliografskim podacima.

S puno osobnih simpatija Zalar oblikuje portret **Miroslava Dolenca Dravskog** (1937.-1995.). Taj Podravec ostao je kao trajna estetska vrijednost u korpusu hrvatske dječje književnosti po poeziji pisanoj na zavičajnoj podravskoj kajkavštini. Te njegove pjesme po Zalarovoj prosudbi imaju *antologijsku vrijednost*. Zalar s pravom najdetaljnije intepretira njegovu zbirku *Svatko ima svoju zvijezdu*, koja je dijelom pisana hrvatskim književnim jezikom a dijelom u kajkavskom podravskom dijalektu. Zbirku je ocijenila književna kritika kao najzrelije Dolenčevo djelo, a i autor je smatra svojim najdražim djelom. Mišljenju kritike priklonio se i Zalar, pa ciklus od dvadesetak pjesama iz te zbirke *Glasi iz ravnice* smatra najboljim *ostvarenjem dječje dijalektalne kritike*. Dolenčeve pjesničke slike smatra Zalar impresivnim i snažnim, a ritmotvorne elemente njegova stiha inovativnim i melodijski besprijevnim. Sklonost humoru Miroslava Dolenca Dravskog zapazili su mnogi kritičari njegova književnog opusa, a Zalar u svojim interpretacijama pojedinih pjesama veoma uspješno otkriva humorističke elemente koji se u podravskoj kajkavštini ostvaruju kao pjesnička izvornost.

Posebnu pozornost Zalar poklanja Dolenčevoj kajkavskoj pjesmi *Ivanjska iskrica*, koju je i autor smatrao svojim najdražom pjesmom. U drugom dijelu portreta Zalar je dao prigodu pjesniku da progovori svojim djelom, pa je ponudio reprezentativni izbor iz dječje poezije Miroslava Dolenca. Iz razgovora s pjesnikom čitatelj će doznati bitne odrednice pjesnikove poetike, a u izboru iz kritike zastupljeni su odlomci kritika Jože Skoka, Predraga Jirsaka i Ante Matijaševića. Dolenčev portret Zalar je dopunio bibliografskim podacima.

Nakon Miroslava Dravskog Zalar portretira istaknutog romanopisca **Zvonimira Mil-**

čeca (1938.). Zalara Milčec interesira kao pisac za djecu, pa njegovu književnu djelatnost za odrasle spominje na razini informacije. U žarištu Zalarove interpretacije nalaze se Milčecovi romani za djecu *Zvižduk s Bukovca* i *Posljednji zvižduk*. Zalar izvrsno locira *Zvižduk s Bukovca* u razvojnu liniju hrvatskog dječjeg romana svrstavajući ga u tip lovrakovsko-kušanovskog romana koji je svoje zvjezdane trenutke dosegao u djelima ovih autora. Milčecovi likovi iz romana *Zvižduk s Bukovca* od Gize kao glavnog lika pa do Trulog, Dugog, Bimbe, Kante, članovi su *klape*, a ne družine kao u Lovrakovom romanu *Družba Pere Kvržice*. To su urbana djeca, karakterno individualizirana i djeluju životno uvjerljivo. Zalar se detaljno bavi analizom Gizinog lika, koji u svojoj *klapi* funkcionira kao demokratski vođa. Drugi Milčecov roman *Posljednji zvižduk* tematski i strukturno nastavlja prethodni roman. Likovi su u drugom romanu isti, ali su nešto odrasliji. Kada uspoređuje ova dva Milčecova romana, Zalar smatra da je prvi *pisan s više inspiracije* a drugi dio je *možda zaokruženiji i dramaturški razrađeniji*. Prema Zalaru Milčecova *Priča o novinama* (1987.) ostala je ispod estetske razine njegovih romana za djecu. Ipak, on cijeni Milčeca kao dječjeg pisca, novinara i velikog Zagrepčanina, koji je Zagrebu posvetio značajan broj knjiga. U izboru iz djela Zvonimira Milčeca Zalar je odabrao odlomak iz njegovih romana *Zvižduk s Bukovca*, *Posljednji zvižduk* i *Priče o snovima*. Iz priloženog razgovora s Milčecom čitatelj će otkriti detalje o nastanku njegovih romana, subjektivnom odnosu prema tematici i likovima i kako doživljava odnos književnosti za djecu i onu pisanu za odrasle.

U izbor iz kritika Zalar je uvrstio odlomke kritika Murisa Idrizovića i Josipa Pavičića. Milčecov književni portret zaokružen je biografsko-bibliografskim podacima o piscu.

Književni portret **Paje Kanižaja** (1939.) Zalar započinje djelima pisanim za odrasle. Atribuirao ga kao humanista s međunarodnom reputacijom, satiričara i aforističara, urednika šaljivog lista *Paradoks*, pisca proza *Na golom otoku*, *Jedi bližnjega svoga*, pjesnika *Kralju Tomislavu*, te pisca radiodrama.

No Zalar smatra da se Pajo Kanižaj najekspresivnije izrazio kao dječji pjesnik. Tiskao je

četiri zbirke pjesama: *Bila jednom jedna plava*, *Prsluk pucam*, *Šarabara* i *Zeleni brkovi*. Zalar prati razvojnu nit Kanižajeve poezije od prve do posljednje zbirke i tijekom interpretacije otkriva koje je izražajne inovacije Kanižaj unio u hrvatsku dječju poeziju, te utvrđuje poticajan utjecaj američkog pjesnika epigramatika i satiričara Ogdena Nasha na Kanižajevu zbirku *Prsluk pucam*. Zalar posebno ističe estetsku vrijednost ciklusa kajkavskih pjesama u zbirkama *Prsluk pucam* i *Zeleni brkovi*. Žali što se Kanižaj u poeziji za djecu nije još više prepustio zavičajnoj riječi. Od Kanižajevih proznih ostvarenja Zalar se detaljnije analitički bavi Kanižajevim prozama *Zapisi odraslog limača* i *Kad sam bio odrastao*. Zalar smatra da si je Pajo Kanižaj sa svojih šest knjiga za djecu osigurao trajno mjesto u hrvatskoj dječjoj književnosti. Izborom iz Kanižajeve dječje poezije i proze Zalar je odabrao Kanižajeve najreprezentativnije uradke i tako se potvrdio kao vrstan antologičar. Iz razgovora s Kanižajem čitatelj će upoznati pisca kao kroničara, humorista i stvaraoca sklonog literarnom eksperimentu. Zalarov izbor iz kritika Jože Skoka i Nikole Pulića ilustrativno potvrđuje Kanižaja kao pjesnika humora i vedrine. I Kanižajev književni portret obogaćen je biografsko-bibliografskim podacima koji će čitatelju korisno poslužiti ne samo kao korisna informacija nego i kao vodič za svestranije upoznavanje ovog pisca.

I na sam kraj knjige Zalar je svrstao književni portret **Luke Paljetka** (1943.), po godinama najmlađeg pisca u ovoj knjizi. Već u uvodnom dijelu portreta Zalar ističe Paljetkovu zaslugu za oživljavanje animalističke poezije kojoj daje novo ne samo ruho nego i duh. Upravo u toj vrsti poezije Paljetak je najizvorniji i ekspresivno najzreliji stvaralac. Njegova prva pjesnička zbirka *Miševi i mačke naglavačke* (1973.) bila je prava svetkovina ljepote poetske riječi i značajan događaj u razvitku suvremene hrvatske dječje poezije. Zalar znalački interpretira strukturu zbirke, likove životinja i stilske značajke Paljetkove animalistike. Potom analizira i druge Paljetkove zbirke poezije za djecu: *Ledomat tata*, *Roda u drugom stanju*. Zalar ne zaboravlja Paljetkove zbirke pjesama za odrasle *Nečastivi iz ruže*, *Ljubičaste kiše* i *Noćni lov*, ali se interpretativno posvećuje zbirci pjesama za djecu *Ledomat*

tata. Paljetak je pjesnik kojega s podjednakim zanimanjem čitaju djeca i odrasli čitatelji. U izboru iz dječje poezije Luke Paljetka Zalar je odabrao estetski ponajbolje pjesme.

Jedino se u okviru književnog portreta Luke Paljetka nalaze dva objavljena razgovora s piscem. Posebno je interesantan intervju učenice VI. razreda Andreje Mihalić iz Paljetkovog rodnog Dubrovnika iz kojeg saznajemo kako je nastala njegova zbirka *Miševi i mačke naglavačke* i kako djeca recipiraju Paljetkovu dječju poeziju. I uz Paljetkov stvaralački portret Zalar je odabrao odlomak kritika Vladimira Milarića, Slobodana Ž. Markovića i Jože Skoka. Završni segment Paljetkova portreta sadrži biografske i bibliografske podatke o pjesniku.

Nakon svakog od osam portreta nalazi se sažetak na engleskom jeziku, koji ne samo kompletira dojam o razini književnoznatstvenog pristupa autorima, već i umnožava komunikativne mogućnosti knjige s čitateljima engleskog govornog područja.

Knjiga Ive Zalara *Književni portreti hrvatskih dječjih pisaca* respektabilan je putokaz u nastavi hrvatske dječje književnosti, pa bi se prvenstveno trebala pojaviti na policama školskih knjižnica u rukama nastavnika i učenika kao nezaobilazna potpora unapređivanju i osuvremenjavanju nastave i izvannastavnih aktivnosti. Nju će rado pročitati i svi oni čitatelji koji vole knjige pisane umom i srcem. Zalarova knjiga pripada upravo toj vrsti knjiga, od kojih čitatelju bude toplije u duši. Ta je knjiga nadahnuta ljepotom, moralom i istinom pa je, u ovo naše sociološki trusno vrijeme, kada i najsvetije moralne vrjednote preko noći postaju upitne, treba čitati kao brevijar nade u kojem je zapisana tajna kako djetetovu dušu ispuniti ljepotom hrvatske pisane riječi, koja će njegov život učiniti sretnijim i moralno vertikalnim.

Duško LONČAR

Poetska ispovijed Veselka Koromana

Veselko Koroman: *Stariji od vremena*, Alfa, Zagreb, 2008.

U nakladničkoj kući „Alfa”, krajem 2008. godine, tiskana je najnovija knjiga pjesama „*Stariji od vremena*”, pjesnika, romanopisca, esejista, književnog kritičara, putopisca i književnog povjesničara Veselka Koromana. Zbirka je naslovljena po zadnjem stihu pjesme *Sedmi travnja 1990.* koja se nalazi na samom kraju ove zbirke, a koja je prvi put objavljena u knjizi pjesama „*Na dan svega*” (1997).

Knjiga pjesama „*Stariji od vremena*” pomno je kompozicijski strukturirana. Sastoji se od 44 pjesme raspoređene u 10 pjesničkih ciklusa. Kao temeljni predložak ciklusima zbirke pojavljuje se 10 božjih zapovijedi što ih je Bog posredstvom Mojsija poslao Izraelcima nakon prelaska preko Crvenog mora i izlaska iz egipatskog sužanjstva a koje su, u ponešto izmijenjenoj i prilagođenoj verziji, ugrađene u temelje nauka Katoličke Crkve.

Koromanova poetska interpretacija dekaloga prilagođena je temeljnoj zamisli o zbirci kao svojevrsnom poetskom svodenju računa samog sa sobom, s Bogom i ljudima. Otud i ponešto modificirani naslovi ciklusa: *Znao sam samo jednoga Boga, Kadikad, izgovorio sam Božje ime uzalud, Nisam svetkovao svaki dan Gospodnji, Poštovao sam oca i majku, Nisam ubio, Ne znam jesam li grijesho sa ženom, Nisam krao, Nisam svjedočio lažno, Pogledao jesam, kadšto, odabranicu čiju i Srcem, ne poželjeh nikad stvari tuđe.*

Svaki od ciklusa sastoji se od pet pjesama, uz iznimku prvog i zadnjega koji se sastoje od po dvije pjesme. Već i sama kompozicijska organizacija zbirke govori u prilog činjenici da je autor i kompozicijski plan iskoristio za značenjsko enkodiranje, ta da je svrshodnost i integritetnost zbirke kao cjeline izuzetno naglašena.

Sve pjesme pisane su slobodnim stihom u razmjerno pravilnim strofnim cjelinama koje obično formalno razlabavljuje naslov koji je, a to je konstanta Koromanova pjesništva, integralni dio svake pjesme.

Uravnoteženost kompozicijske strukture koju karakterizira pravilnost formalne organizacije dolazi do izražaja i u načinu razvijanja temeljnih motiva. Gradeći zbirku Koroman od ciklusa do ciklusa pomno razvija ritmičku liniju kompozicijske strukture zasnovanu na variranju i produblivanju nekoliko stožernih tematskih čvorišta: problem stvaranja i pisanja, pitanje čovjekove konačnosti i smisla života, te naposljetku preispitivanje vlastitoga duhovnog i poetskog svjetonazora.

Prvi ciklus *Znao sam samo jednoga Boga* sastoji se od dviju pjesama u kojima Koroman zacrtava ključne teme ove zbirke. Lirskim izrazom dominiraju motivi složene referencijalne pozadine čija se simbolična transformacija odvija po načelu zrcalne projekcije. Simboli trešnje i hrasta u dvjema pjesmama ovoga ciklusa (*Kad sijevnulo je nad trešnjom* i *Hodaju-ći naokolo*) postupnom preoblikom značenja postaju antropomorfizirane metafore i simboličke projekcije unutarnjih stanja lirskoga subjekta. Ritmičku tenziju, koja proizlazi iz intenzivnih unutarnjih konflikata i kolebanja iskaznog subjekta popraćenim motivima sumnje, pokušaja bijega od samoga sebe, ali i najavljanje, eufemizirano rečeno, mogućnosti „odlaska”, donekle ublažava činjenica da je autor za naslov ciklusa odabrao ritmički neutralan iskaz: *Znao sam samo jednoga Boga*. Ritmičku neutralnost ovog konstativa koji ukazuje na pomalo racionalizirani stav spram vlastite duhovnosti na osobit način ističe glagol *znati* (a ne recimo vjerovati, spoznati ili čak osjećati). Ograničivši semantički dijapazon glagola *znati* na nivo primarne konotacije Koroman priziva racionalnu sferu i tek u naznakama otvara prostor sumnji koja će u kasnijim pjesmama sve intenzivnije izbijati iz potisnutih slojeva subjektive svijesti.

Drugi ciklus naslovljen kao *Kadikad, izgovorio sam Božje ime uzalud* organiziran je tako da se unutar njega, po načelu linearne progresije, nižu pjesme „o riječima”, zapravo o vlastitu pjesništvu. Pjesme su artikulirane kao poetske varijacije u kojima autor problematizira pitanje značenja riječi na religijskoj, filozofskoj, a osobito pjesničkoj razini. Ciklus počinje pjesmom *Uistinu* u kojoj lirski subjekt pomalo skrušeno priznaje vlastitu nemoć nad riječima i jezikom. Osvijestivši

vlastitu pjesničku poziciju on kroz stihove, gotovo rezignirano, priznaje da ga riječi udaljuju od ljudi, a potom i od sama sebe.

Značenja koja „izmiču” subjektovoj kontroli, permanentna poetska semioza širi značenijske registre svakog stišnog članka, stiha ili strofe otvarajući put u onostrano. Upravo stoga može se reći da u Koromanovoj poeziji racionalni i iracionalni sloj koegzistiraju. Njihove simboličke projekcije javljaju se u parovima znakova (npr. šuma-brdo, sjena-vrijesak) čija značenijska polja, jedna drugomu istodobno predstavljaju suprotnost, ali i nadopunu. Poetsko poniranje u podsvjesne i duhovne sfere u kasnijim će pjesmama zbirke postati sve apstraktnije i značenijski kompleksnije, a sve češće će se pojavljivati motivi svemira, zvijezda i neba.

Ciklus *Nisam svetkovao svaki dan Gospodnji* sastoji se od pjesama u kojima malodušnost, egzistencijalna tjeskoba i sumnja postaju osnovni motivi. Stalne amplitude tih osnovnih raspoloženja najjasnije se očituju u dinamičnoj napetosti između osjećaja hrabrosti i straha nastalog zbog nemirenja s gubitkom sina i neočekivanosti smrti. Doveden u stanje zapitanosti nad svime: gdje je kraljevstvo svetih (*Od vremena do vremena*), postoji li svijet (*Ništa ne tvrdim*) i kakav je to život iza života (*Upitao sam ga*), Koroman od pjesme do pjesme pokušava pronaći optimalni iskazni modus za racionalizaciju vlastitog straha pred smrću. U ovom ciklusu, kao i u prethodnim, moguće je prepoznati dva, uvjetno rečeno, modela pjesme. U jednom iskazni modus biva utemeljen na suprotstavljanju, tj. kontrastiranju pri povezivanju stišnih članaka ili stihova. Dinamičnu napetost proizišlu iz naglašenih kontrasta Koroman razrješuje iskazima u kojima: ili izriče pomirenost sa sudbinom (kao u pjesmi *Ljetno popodne* u kojoj lirski subjekt, pomalo rezignirano primjećuje: *Baš nam je kako biti mora*), ili odustaje od zauzimanja stava o bilo čemu (npr. u pjesmi *Ništa ne tvrdim*).

U drugi, uvjetno rečeno, model mogle bi se svrstati pjesme u kojima autor poetskom imaginacijom priziva svijet onostranog (npr. *Od vremena do vremena*, *Upitao sam ga*). U tim pjesmama Koroman na osobit način artikulira svojevrsni „zagrobni” imaginarij u

kojemu se pored njegova sina pojavljuju i dva pisca, Nikola Šop i Dante Alighieri, s kojima pisac u poetskom smislu uspostavlja svojevrsni intertekstualni dijalog.

Nerazumijevanje drugih ljudi, te suočenost sa vlastitom prolaznošću i smrtnošću tematske su okosnice ciklusa *Poštovao sam oca i majku*. Zvuk posmrtnoga zvona, čak vlastiti pjesnički glas opominju iskaznog subjekta na relativnost ovozemaljskih stvari i slave.

U ovom ciklusu kao osobito zanimljiva izdvaja se pjesma *Preda mnom*. Riječ je o namo vrlo jednostavnoj poetskoj tvorbi u kojoj temeljno raspoloženje određuje stanje sna u kojemu se kao bipolarno suprotstavljene pojavljuju slike grane koja „govori” i lirskog subjekta koji „odgovara”. „Govor” i „odgovor” artikulirani su kao jeka iste rečenice-upita: *je li to moguće?, je li to moguće?* Uskraćivanje čitatelja za informaciju o tomu o kakvom je čuđenju riječ, na tragu je prepoznatljivih Koromanovih pjesničkih postupaka u kojima on, uplićući u stišnu strukturu semantički prazne znakove, znakove kontekstualno uvjetovanih značenja (npr. ovamo, onamo, ovud i sl.) postiže učinak polisemičnosti.

Svojevrsni nastavak prethodnog ciklusa, ciklus *Nisam ubio* donosi niz pjesama u kojima Koroman gotovo proleptički pokušava dočarati situacije za koje očekuje da slijede (vrijeme vlastite smrti i ono što će se zbivati nakon toga). Motivi svemira i zvijezda, pitanje vlastitog trajanja, vremena a potom i motivi „odlaska” dominiraju u pjesmama ovoga ciklusa. Sve ove motive – za razliku od pjesama ciklusa *Kadikad, izgovorio sam Božje ime uzalud* koji je kao i ovaj ciklus u znaku sumnje i skepse – prožima osjećaj pomirenosti i spokoja. Taj osjećaj pomirenosti i spokoja mjestimice prelazi u nostalgična sjećanja na djetinjstvo (*Prije spavanja*) ili u autoironičnu gestu (*U dalekom vremenu*) kojom Koroman dovodi u pitanje sve, pa čak i vlastito pjesništvo.

Ciklus *Ne znam jesam li grijешo sa ženom* najbogatiji je intertekstualnim aluzijama. U pjesmama ovoga ciklusa prepoznajemo Šopove astralije, Ujevićevu poetsku spiritualnost ili Šimićeva preobraženja. Ovaj ciklus na specifičan način varira motive iz prethodnih ciklusa (npr. motiv riječi koja se ne može svladati ni zaustaviti – u pjesmi *Kad imao sam u sebi*).

Motivi ponovnog pronalaska Boga, te gotovo ritualno pripremanje lirskog subjekta za „odlazak” (popraćen motivima brijanja, češljanja i uređivanja, te izlaska iz kuće) pojavljuju se od pjesme do pjesme po očekivanom motivacijskom slijedu. Ovaj ciklus Koroman zakružuje pjesmom-zahvalom Bogu, „tvorcu događaja” (*Kad imao sam u sebi*).

U ciklusu *Nisam krao* kao dominantan motiv nanovno se pojavljuje riječ kao sinegdoha vlastitog stvaralaštva. Različite su varijante motiva o riječima. S jedne strane riječi su besmislene pa ih iskazni subjekt stavlja ispod crte (*Ispod crte*), s druge strane one postaju tako stvarne da se subjektu čini da livada izgleda ljepša u pjesmama nego u stvarnosti (*U snu*, 2007.). Sve ove poetske varijacije ne temu riječi povezane su u cjelinu ciklusa slijedom koji posve jasno sugerira životni i stvaralački put sa svim kolebanjima i radostima koje ga prate.

Okrenutost malim svakodnevnim stvarima, zadivljenost šumom i uvjerenost da iza svega „ima nešto” (Bog), samo su neki od motiva iz ciklusa *Nisam svjedočio lažno*. Pjesme ove, sedme cjeline u zbirci, na osobit način određuje sveprisutni motiv potrage za osloncem i smislom koji postaje izvjesniji, bar se tako čini, što se ciklus bliži kraju.

Ali baš kad bi se očekivalo da je u svom poetskom ispovijedanju lirski subjekt dostigao točku smiraja, pojavljuje se ciklus *Pogledao jesam, kadšto, odabranicu čiju*. Ovaj predzadnji ciklus Koromanove stihozbirke u znaku je motiva u kojima dominanira osjećaj sumnje i podvojenosti, te svojevrsnog rascijepa između neba i zemlje, desne i lijeve strane. Ciklus je to koji na osobit način propituje nemogućnosti stvaranja cjeline, te konačnog doztijevanja lirskoga subjekta kako u poetskom tako i u spoznajnom smislu.

Svjestan necjelovitosti vlastita pjeva, s riječima koje „izmiču kontroli”, Koromanu se kao jedino rješenje u prevladavanju ovakve situacije, nadala potreba uspostavljanja cjeline same zbirke koju, na posljetku, zatvara ciklusom *Srcem, ne poželjeh nikad stvari tude*. Ovaj ciklus pak znakovito završava pjesmom u kojoj pisac evocira sjećanja na datum vlastitoga rođenja, što u simboličnom smislu postaje povratak ishodištu. Taj povratak iskonu

i slutnja nekog „novog” života, zatvara poetski krug zbirke vraćajući je na njezin početak, na opetovano duhovno putovanje vlastitim mikrokozmosom u kojemu i pjesnik, iskustvom stariji, nanovo ispisuje tragove vlastita postojanja i stvaranja.

Slijedeći i u formalnom smislu ranije zacrtani put poetskih i modelativnih rješenja, Koromanova zbirka „*Stariji od vremena*”, u odnosu na njegove ranije stihozbirke, ne donosi neku značajniju promjenu poetike.

U prvim pjesničkim zbirkama („*Grad prema sjeveru*” (1957.), „*Crne naranče*” (1965.), „*Knjiga svanuća*” (1967.) Koromanova poetološka struktura u tematskom smislu upućuje na prostorno-zavičajni krug, s nizom arhetipskih slika i analogija između svijeta pjesme i svijeta prirode. U nekim od narednih knjiga npr. „*Svjetiljka od trnja*” (1971.), „*Sjaj i rana*” (1975.) Koroman, pak, pokazuje iznimno umijeće dizajniranja pjesničke slike u kojoj se ogledaju sve njegove pjesničke metamorfoze.

Promatrano u dijakronijskom poretku, kod Koromana sedamdesetih godina prošloga stoljeća („*Svjetiljka od trnja*” iz 1971., „*Sjaj i rana*” 1975.), nastupa svojevrsni preokret, što se očituje kroz kondenziraniji i hermetičniji izraz, te naglašeniju refleksiju o fenomenu umjetnosti riječi. Kroz sažetu, mjestimice vizualno i auditivno ekstravagantnu stišnu organizaciju u nekim pjesmama, s kontrapunktalnim udvostručavanjem tematskih linija, Koroman se, suvereno vladajući jezikom, poigrava tradicionalnim poimanjem pjesničkoga stvaranja.

U narednim knjigama s kraja sedamdesetih i tijekom osamdesetih godina, „*Na tom svijetu*” (1977.), „*Dok vlada prah*” (1986.), „*Zeleni se što je bilo*” (1989.), kod Koromana je sve naglašenija svijest o fundamentalnoj upitnosti samoga čina pjevanja, što se očituje čak i dovođenjem lirskoga subjekta u granične situacije približavanja apsolutnoj šutnji kao prapočelu pjesme. Možda upravo zbog toga, u nizu pjesama, on inzistira na kratkim lirskim formama koje signaliziraju ono što i sam u jednoj od pjesama naziva „nicanjem” riječi i pjesme. Ističući problem samosvojnog strukturiranja poetskog iskustva u mediju jezika Koroman, kroz sugestivne lirske skice,

kreira semantički gustu i asocijativno neiscrpnu metaforiku. Tako ćemo u njegovim zbirkama sve do kraja devedesetih godina prošlog stoljeća sve češće nailaziti na kratke poetske forme, što se ponekad približavaju obliku haiku pjesme. A upravo kroz takve lirske oblike autor najuspješnije artikulira svoj prepoznatljiv filozofski koncept, svoju osobnu poetsku kozmogoniju.

U pretposljednjoj dvjema zbirkama „*Na dan svega*” (1997.) i „*Sok od velebilja*” (2001.), Koroman dostiže stvaralačku kulminaciju zaokružujući, u osobnoj „potrazi za cjelinom”, ono što jedan od njegovih ranih kritičara naziva poetskim „univerzumom pod sitnozorum”.

Kad je riječ o pjesničkom konceptu zbirke „*Stariji od vremena*” može se reći da ona zapravo nastavlja prepoznatljiviji pjesnički koncept, slijedeći neka „stalna mjesta” dosadašnje Koromanove pjesničke prakse. Ta „stalna” mjesta najjasnije se očituju u odstupanju od tradicionalnog modela motivacije koji počiva na linearnom, gdje kad uzročno-posljedičnom nizanju motiva od početka do kraja pjesme.

Kao i u ranijim zbirkama i u ovoj, najnovijoj Koromanovoj knjizi pjesama poetska je sintaksa primarno zasnovana na asocijativnim načelima. Sukcesivnost asocijativno povezanih poetskih motiva—znakova pri tomu rezultira nesvakidašnjom kombinatorikom sintagmi i stišnih članaka. Takve oblikovne tendencije i poetička polazišta imaju podlogu u pjesničkoj tehnici bliskoj nadrealističkom stilu. Zapravo riječ je o specifičnoj organizaciji segmenata teksta za koji bi se moglo reći da je u svojoj osnovi antagonistički. Radi se naime o činjenici svojevrsnog dvostrukog kodiranja teksta, tj. o supostojanju dvaju modela organizacije teksta. S jedne strane nalazimo uravnoteženost i čvrstu strukturiranost na planu kompozicijske organizacije, a s druge strane, na razini svake pjesme, prepoznajemo svojevrsno značenjsko dekomponiranje kroz fragmentiranu sintaksu koja nerijetko dovodi u pitanje komunikativnost pjesničkog iskaza.

Koroman u svojim pjesmama stvara nizove složenih simbola koje, u svakoj od pjesama, značenjski transformira i modificira postupcima „dekonkretizacije”. Što ta „dekonkretizacija” znači možda najbliže opisuje rečenica

iz znamenitog eseja *O muzici forma* (1918.) A. B. Šimića o umjetniku koji „odstvaruje stvari”. „Odstvarenje stvari” kod Koromana znači oslobađanje riječi njihove, šimićevski rečeno, „praktične uporabe” a sve to kroz razvezivanje označiteljsko-označeničkih spona. Ono se najjasnije očituje u uporabi znakova kontekstualno uvjetovanih značenjskih polja, znakova čiji je pravi smisao moguće dokučiti tek u određenom, jasno definiranom kontekstu (npr. onamo, odovud i sl). „Odstvarenje stvari” kod Koromana znači i lišavanje čitatelja prostorno-vremenskih referenci, što nesumnjivo pridonosi dojmju apstraktnosti koja aktivira čitateljevu asocijativnost. Odsutnost vremensko-prostornih koordinata, osim što je recepcijski djelotvorna, Koromana ne određeni način udaljuje od poetičkog koncepta njegovih prethodnih zbirki, u kojima je većinu motivskih sadržaja pronalazio u zavičajnom, hercegovačkom arealu.

Recepcijski učinkovit, postupak dekonkretizacije ima veliki utjecaj i na iskaznu perspektivu iskaznog subjekta koja se takvim poetskim procedéima multiplicira. S jedne strane prepoznajemo perspektivu koja lirskog subjekta pozicionira s obzirom na „obične” motive svakodnevlja. Ona bi se zbog činjenice da se zadržava na razini primarne konotacije mogla nazvati eksternom. S druge strane prepoznajemo rakurs koji bismo mogli nazvati internim, ponajprije zbog činjenice da se u okviru takve perspektive pomno registriira širok dijapazon unutarnjih stanja lirskoga subjekta.

Oslikavajući unutarnja stanja lirskog subjekta kroz njegove misaone i spoznajne procese Koroman profilira specifičan tip lirske imaginarnosti u okviru kojeg se Bog pojavljuje kao utočište, a motivi drva, šume ili graba postaju simboli s potencijalno transcendentnim značenjem.

Prepoznatljiv senzibilitet za bilježenje unutarnjih stanja i preispitivanje granica vlastitog samospoznavanja nerijetko se zbiva u svojevrsnoj dijaloškoj situaciji gdje lirski subjekt, najprije unutar svake pjesme, a potom i na razini kompozicije zbirke, sam sa sobom „razmjenjuje” vlastita promišljanja i preokupacije o ljudskoj konačnosti, smislu života, pjesništvu ili Bogu. Dijaloška situacija kroz koju lir-

ski subjekt doživljava svojevrsne spoznajne ili duhovne transformacije možda se ponajbolje odčitava iz naslova ciklusa koji, gledano u cjelini, prate šifrirane misaone meandre intimno-javne ispovijedi lirskog subjekta.

Od ciklusa do ciklusa iskazni subjekt bilježi čitav raspon unutarnjih refleksija: od motiva straha, sumnje i otuđenosti, preko motiva rezigniranosti i pomirenosti, do vjere koju nedvojbeno određuje autorov kršćanski svjetonazor. Iako je Koromanov kršćanski svjetonazor u zbirci jasno ekspliciran prizivanjem 10 božjih zapovijedi, to ne znači dominaciju religioznih tema i motiva. Zapravo, Koromanov poetski interes usmjeren je na najšire shvaćene duhovne sfere u okviru kojih se artikulira poetska, ali i spoznajna pozicija lirskoga subjekta primarno određenog potreba za ispovijedanjem, svodenjem računa sa samim sobom, s Bogom i ljudima.

Kritička literatura o Koromanu, koja nije malobrojna, redovito ističe vezanost ovoga pisca za poetiku razlogovaca, onu poetiku koju je poznati hrvatski teoretičar književnosti – inače i sam pjesnik, generacijski i poetički blizak grupi pjesnika okupljenih oko časopisa „Razlog” – akademik Ante Stamač, u svom znamenitom esaju lucidno označio „pojmovnim pjesništvom”. U tom smislu i književnopovijesnu kontekstualizaciju Koromanova stvaralaštva, točnije njegov status na današnjoj književnoj sceni nedvojbeno određuje i ta činjenica.²³ Naglašena intelektualizacija

23 U povijestima hrvatskih književnosti književni opus Veselka Koromana različito je prezentiran i vrednovan. Recepcija Koromanova književnog djela, djelomično zbog činjenice da je riječ o živućem autoru s dugim pjesničkim stažem, a djelomično zbog toga što spada u onu ne/zahvalnu skupinu pisaca iz BiH s kojom mnogi hrvatski književni povjesničari kao da ne znaju što bi, izgleda pomalo neusuglašeno.

U pregledu „Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća” (1997.) Miroslava Šicela Veselko Koroman smješten je uz glavne predstavnike generacije pjesnika okupljene oko časopisa „Razlog”, u poglavlju nazvanom kao *Književnost druge polovice 20. stoljeća (1950.-1990.)*. U ulomku posvećenom ovom piscu Šicel nabraja značajnije Koromanove zbirke pjesama i esejistike, ta ističe da je bitna karakteristika Koromanova poetskog izraza „svojevrsni spoj impresionističkog i ekspresionističkog

cija pjesništva koja podrazumijeva prožimanje filozofskih, spoznajnih koncepata s onim pjesničkim, a koja se u ovoj zbirci očituje kroz tematiziranje egzistencijalnih i etičkih situacija, potom iskustvo skepse, beznada i praznine govore u prilog činjenici da Koroman ostaje vjeran ranije zacrtanim pjesničkim modelima. Svojevrsna nekomunikativnost izraza također ga drži po strani od aktualnih poetskih tendencija. S druge strane, činjenica da se, makar u naznakama, u Koromanovu pjesništvu pojavljuje autoironični stav, stav kojim autor dovodi u pitanje vlastitu pjesničku praksu, daje naslutiti određene, pa makar i neznatne, transformacije literarnog rukopisa.

izraza”. (Šicel, Miroslav: „Hrvatska književnost: 19. i 20. stoljeće”, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 250)

U „Povijesti hrvatske književnosti” Dubravka Jelčića Veselko Koroman predstavljen je u okviru poglavlja nazvanog *Drugi naraštaj („razlogovci”)* koji je jedno od poglavlja periodizacijske cjeline naslovljene kao *Druga moderna*. Ne dvojeći o Koromanovoj pripadnosti hrvatskoj književnosti, Jelčić upozorava da je riječ o autoru koji u jeziku osvaja prostore za svoje ideje osjećajući da je to „prostor koji ga određuje i u vremenu, i u povijesti, i u kozmosu”. Koromanove pjesme, lucidno primjećuje ovaj povjesničar hrvatske književnosti, hermetične su stilom, izrazite refleksivnošću, zaokupljene traženjem ljepote, te predstavljaju „uzor jezične i lirске cjelovitosti”. (Jelčić, Dubravko: „Povijest hrvatske književnosti”: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., str. 545).

Iako u svojoj „Povijesti hrvatske književnosti” (2003.) nije osobito inzistirao na detaljnijoj razradi periodizacijskog koncepta hrvatske književnosti, Slobodan Prosperov Novak pjesništvo Koromana istražuje u okviru 4. velike cjeline nazvane *Suvremenici*. Posvetivši Koromanu razmjerno velik broj redova Novak, osim nekih osnovnih podataka o piščevu životu, donosi i svoje viđenje njegove poezije. Ukazujući na činjenicu da je riječ o piscu koji s lakoćom otjelovljuje tradicijsko pamćenje, Novak ističe i to da Koroman izvornu arkadijsku slikovnost svojih pjesama sistematski pomućuje „oporim i škrtim pjesmom”. Piscu koji je, kako to slikovito veli Novak, izabrao pjesničku samoću teško je pronaći domaćih srodnika. Koromanova nedovoljna integriranost, kao i „bezrazložno previđanje njegova pjesništva od strane književne matice”, nije utjecala na vrijednost njegova opusa kojega će Novak označiti vrijednosno uravnoteženim. (Slobodan Prosperov Novak „Povijest hrvatske književnosti”, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 507)

Trajući na književnoj sceni dugo i po-
stojano, Veselko Koroman je nizom svojih
pjesničkih zbirki ostavio dubok trag u hrvat-
skoj književnoj tradiciji. Njegova posljednja
zbirka „*Stariji od vremena*” potvrđuje estetsku
vjerodostojnost i recepcijsku intrigantnost
poetike koja (p)ostaje trajna vrijednost hrvat-
ske literarne baštine, vrijednost za koju već
sada možemo reći da će biti „starija” od našeg
vremena.

Perina MEIĆ

Fusnote ljubavi i zlobe (45)

Stanko Lasić: strategija kašljanja

(„Nova Coatica”. Časopis za hrvatsku
književnost i kulturu. Godište I. Broj 1)

Svojedobno je na nacionalnoj daleko-
vidnici, uz urednički mar Branimira Bilića,
misli 21. stoljeća raspletao, među inim odlič-
nicima uma te javnim i velikim osobama, i

U „*Povijesti hrvatskoga pjesništva od 1950. do 2000.*” (2000.) Cvjetko Milanja pravi detaljnu knji-
ževnopovijesnu analizu Koromanova pjesništva. Isti-
čući temeljna svojstva Koromanova pjesništva Mila-
nja se usredotočuje na njezine četiri važne odrednice:
„bogumilsku pozadinu”, „mitsko shvaćanje zemlje i
korijena”, „nerealistički stil u tragovima”, te „izrazi-
tu metafizičku dimenziju i izraziti psihološki senzua-
lizam”. Kad je riječ o pozicioniranju ovog pjesnika u
okviru hrvatskoga pjesništva Milanja napominje da
Koromanovu poetiku, kojoj je „s hrvatskom književ-
nošću zajednički ‘samo’ jezik”, nije neumjesno razma-
trati kao izvandomovinsku., odnosno kao hrvatsku
književnost u Bosni i Hercegovini. (Milanja, Cvjetko:
„*Hrvatsko pjesništvo: od 1950 do 2000.*”, Altagama,
Zagreb, 2001.)

„Izvandomovinskom” tretmanu Veselka Koroma-
na nije međutim sklon Pero Šimunović, povjesničar
književnosti koji je 2001. priredio knjigu „*Kritičari o
Veselku Koromanu*”. Upozoravajući na niz činjenica i
okolnosti koje su imale nemali utjecaj na poziciju hr-
vatskih pisaca u BiH, Šimunović poseže za argumen-
tacijom u kojoj jasno naznačuje složenost književno-
povijesnoga konteksta u BiH, ali i bivšoj Jugoslaviji.
(„*Kritičari o Veselku Koromanu*”, uredio i priredio Pero
Šimunović, Hum, Mostar, 2001.)

uvaženi profesor Stanko Lasić. Pored njega u
istoj emisiji pojavili su se i Alain Finkielkra-
ut i Zagorka Golubović. I tom se prigodom
pokazalo da televizijski studio nije gostolju-
bivo mjesto za tankočutna čovjeka. Ne samo
da je unutra vruće nego je obično i prašno.
Profesor je tako u spomenutoj emisiji nepre-
kidno morao pročišćavati grlo ne bi li došao
do daha. Nakašljavao se, opet se nakašljavao
i na kraju se ponovno nakašljavao. Temeljit
kakav jest, taj čovjek pokušao je dovesti dišne
putove u stanje prikladno javnome istupu,
odlučan istrajati u iskašljavanju koliko god to
bude potrebno. Navedena se dama nije na-
kašljavala. Ima, naime, ljudi kojima ne sme-
ta tropska temperatura halogenske rasvjete.
Gospođa, eto, spada u te sretnike. A voditelj
emisije, koji se također nije nakašljavao, valj-
da je cijepljen protivu prašine ili je naprosto
oguglao, kao i kamermani i ino osoblje uobi-
čajeno nazočno na snimanju.

S obzirom na ovaj uvod netko bi mogao
pomisliti kako sam se naivno ponadao da u
duhovitosti i malicioznosti imam neke šanse
oponašam li Tanju Torbarinu. Drugi će, pak,
indignirano odmahnuti rukom i zaključiti

Za razliku od književnih povjesničara koji su
stavno zaobilazili ozbiljnije bavljenje hrvatskom knji-
ževnosti u BiH, Šimunović ukazuje na moguće recep-
cijske stranputice u „čitanju Koromana” u proteklih
pet desetljeća, upozoravajući na potrebu novih čitanja
njegova pjesništva.

Iako se Koroman afirmirao prvenstveno kao lirski
pjesnik, nije nezanimljivo spomenuti kako su njegov
jedinu roman, „*Mihovil*”, ocijenili povjesničari hrvat-
ske književnosti.

U „*Povijesti hrvatskog romana od 1945. do 2000.*”
Krešimir Nemeć Koromanu posvećuje kratku bilješku
koju nalazimo u poglavlju *Neogezistencijalistički roman*.
Istaknuvši da je riječ o uglednom piscu, Nemeć napo-
minje kako je u romanu „*Mihovil*” Veselko Koroman
pokazao malo invencije i originalnosti, „ostajući uglav-
nom na razini općih mjesta drugorazredne proze.. (Nemeć,
Krešimir: „*Povijest hrvatskog romana: od 1945. do
2000.*”, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 384)

Za razliku od pjesničkoga opusa kojemu je u svo-
jim književnopovijesnim studijama o hrvatskom pje-
sništvu posvetio dosta pozornosti, Cvjetko Milanja u
knjizi „*Hrvatski roman 1945-1990.*” (1996.) nije ni
spomenuo Veselka Koromana, točnije njegov roman
„*Mihovil*” (1983.)

kako je neukusno igrati se s ozbiljnim stvarima. Jer, Stanko Lasić ozbiljna je tema. Kao što je uostalom sve u hrvatskoj kulturi (pretjerano) ozbiljno. Zapravo, nije mi ni na kraj pameti osporiti ozbiljnost Lasićevim uradcima. Još kao student čitao sam njegove tekstove neizmjereno impresioniran erudicijom, prodornošću misli, predanošću predmetu kojim se bavio u pojedinom radu. Istina, banalno utilitaran kakav sam bio, nerijetko sam se pitao čemu ta glomazna aparatura, zašto toliko filozofije tamo gdje bi neki oportunist spremno podilazio praksi, pa su mi se radovi Flakera, Solara, čak i brojanje slogova i katalogiziranje figura Zorana Kravara, činili praktičnijim i korisnijim. No, Stanko Lasić nikada nije bio oportunist. Naravno, nisu to bili ni Solar ni Flaker ni Frangeš ni Šicel. Oni su samo studentskome mozgu nudali lakši put prema sakrosanctnom granitu znanosti. Bit će ipak da je problem bio u mozgu a ne u Lasiću.

Ono kašljanje, međutim, ipak je profesorov problem. Ne mislim na banalni ispad od koga bi neukusni publicist htio možda napraviti reklamnu podlogu za slogan „Lakše se diše”. Jer, u onom istupu bilo je duboke simbolike. Ta situacija bila je metonimija javnosne strategije Stanka Lasića. Scena opetovanoga pročišćavanja grla kao svojevrsna realizirana metafora precizno ocrtava životni projekt iza kogjegga stoji set stavova strukturiranih u određeni doživljaj sebe i svoje pozicije u svijetu.

Njegova sugovornica bila je opuštena, šarmantna i nenametljivo elokventna, drugim riječima – zanimljiva. Kazivala je jednostavno i mudro, usput komplimentirajući svome sugovorniku načinom ukusnim, primjerenim stilom. Reklo bi se narodski – svaka joj je bila na mjestu. Nepogrešivo osjetivši da ne može parirati ni duhovitošću ni ležernošću, hrvatski je auctor počeo strogo kašljucati – da ne bi bilo zabune, da se odmah vidi kako je riječ o ozbiljnome čovjeku. Ali, što je još i važnije, i o čovjeku nemale težine, svjesnu svojega mjesta u svijetu, a ono nije beznačajno. Uza sve ostale dimenzije, ta purifikacija larinksa ipak je neodoljivo podsjetila na kapric djeteta kome nije ukazana dostatna pažnja: „Tu sam i taj sam – nikada to nemojte zaboraviti!” Dok je Lasić kašljucio svoje, u emisiju se uključio i Alain Finkielkraut. Bilo je to doba haške

optužnice protivu Janka Bobetka, i Francuz je izrazio zabrinutost zbog progona antifašističkoga borca. Finkielkrautove riječi bile su dodatna prašina za Lasićevo grlo te se on još jednom nakašljao i strogo i ozbiljno primijetio da Francuz nije rekao ništa o gladi u svijetu te pobrojao još nekoliko bitnih stvari koje je pariški filozof propustio reći. Šteta da nije opomenuo po svemu sudeći plitkoumna mudroslova kako je, u svojoj čangrizavoj želji da zaštiti dignitet hrvatskoga antifašista, propustio komentirati i bračne probleme Davida Beckhama. Tako je, eto, Stanko Lasić održao lekciju Finkielkrautu. Nogometaskim bi se rječnikom reklo da je odnio zasluženu pobjedu na domaćem terenu. Naravno, u retuširanoj knjizi Branimira Bilića („Misli 21. stoljeća / Treća Hrvatska”, Zagreb 2001.) profesorovo izlaganje, pročišćeno od dijaloga, monološki mudro prekraja magnetoskopski realitet.

Ostaje tako nezabilježena i pobjeda nad filozofom. Šteta – ona je karakteristična. Jer, sve su se pobjede Lasiću dogodile na domaćem terenu. Na stranom se događalo ono što je pošteno zabilježio u svojoj autobiografiji: recepcija njegovih ambicioznih projekata svela se u Parizu na jednoga studenta po predavanju. U spomenutom pregledu vlastita života i priključenja naglašava profesor da je mogao imati i europsku karijeru. Čini se da nije htio! Stoviše, intonacija njegova priznanja sugerira upravo to! Možda bismo mu mogli i povjerovati da nije prilično nevjerovatno kako bi čovjek takvih pretenzija dopustio sebi da u velikome svijetu pored, recimo, Finkielkrauta ne znači baš ništa, da mu u Francuskoj i u Europi nema ni spomena, da ne teži čak ni onoliko koliko izlizanim europskim šezdesetosmašima znače alibi majstori socijalizma s ljudskim licem okupljeni oko korčulanskih gradela i „Praxisova” olovnoga sloga. Mislim da je istina mnogo jednostavnija i tužnija. Stanko Lasić nije imao što ponuditi Europi. Kao inteligentan čovjek on je to predobro znao. Zato se nije ni usudio napisati koji zamašniji redak na nekom od svjetskih jezika.

Ono uistinu žalosno u životnoj priči staroga i uvažena profesora jest hrvatska kultura sama, njeno mjesto u svijetu, njena nemoć da artikulira vlastiti identitet, u krajnjoj liniji – njen nesporazum sa svijetom i samom sobom.

Metoda koju profesor rabi savršena je slika toga nesporazuma. Svojedobno je, naime, Umberto Eco vlastitu idiosinkraziju spram strukturalizma izrazio anegdotalnom opaskom – on je, zapravo, htio izraziti svoje negodovanje spram ambicije da strukturalizam u teorijskoj preuzetnosti sebe ustanovi novom realnošću ili barem reprezentacijom koja će funkcionirati kao aktualna stvarnost. Idiosinkratičnu primjedbju Ecovu Lasić ne samo da preuzimlje, nego i od nje gradi upravo ono što se Talijanu nadavalo nepotrebnom bahatošću jedne teorijske škole koja, ponesena vlastitim uspjehom u opisivanju fenomena humanistike, želi uspostaviti stanovitu interpretacijsku superstrukturu kao jedini kriterij istinitosti. Sve što proizlazi iz ove pozicije nije slučajno. Nije slučajna kriptomonološka svijest, nije slučajna monopatski diskurs zamaskiran formalno dijaloškim načinom, nije slučajna pokušaj da se naizglednom skromnošću prikrije uvjerenje u vlastitu intelektualnu, pak i moralnu superiornost. Čak i oni aspekti mnogovrsnoga djelovanja Stanka Lasića koji formalno problematiziraju vlastiti opus nisu u funkciji kontrole emanacija vlastitoga ega, nego u službi uljudenoga upristojenja egomanije.

Stil je najveći izdajnik pritajenih namjera. Rečenica je najtočniji simptom potisnute želje. Ispisujući tisuće stranica kao ishod često krvavoga, poštenoga i korisnoga truda, nije uspijevao Lasić izbjeći i izriječkovne prazne hodove, banalnosti, iskazne suvišnosti. Bože dragi, pa to se svima događa! Nismo svi Proust ili Thomas Mann. Ipak, na jednome mjestu uspijeva profesor doseći stilsku ispunjenost najboljih stranica europske proze. Samo jednom nema ni trunke zalihosti ili praznine. U autobiografskim zapisima! Zašto? Vrlo jednostavan odgovor: tu se konačno našao na terenu koji ga uistinu zanima i bez ostatka zaokuplja, zapravo, čitav život. Na terenu vlastitoga ja. Budući biografi morat će pažljivo odvagnuti koliko je romansirana Lasićeva životna priča. Ne upuštajući se u ekspertize mogu samo odati trunak vlastite intuicije koja mi šapće da su barem neke činjenice spretno fabricirane ili barem umješno dotjerane. Jer, sjećam se mijena Stanka Lasića, od kraja osamdesetih kada je mudro govorio o pretpostavkama nužnoga preporadjanja hrvat-

skoga identiteta, pa do eskapada histeričnoga mondijalizatora kome se nacionalno nadaje u najmanju ruku tijesnim ako ne i suvišnim, pak i nezdravim. Nacionalna književnost kvalitetom, nacionalnojezični standard identitetom – i jedno i drugo odjednom su postali dvojbeni. Osobno, nemam ništa protiv nacionalizma, svjestan koliko ga u hrvatskom slučaju kroatofobi raznih motivacija uvijek iznova nastoje od normalnog emocionalnoga odnosa i stava očekivane lojalnosti spram zajednice pretvoriti u rasizam i šovinizam. Nemam ništa ni protivu apatridstva, jednako svjestan potrebe određenoga broja ljudi da ne pripadaju nigdje ili da pripadaju tamo gdje pomodarstvo isplaćuje lagodnije dividende. Ali imam protivu nemoguće mješavine skojevštine, križarstva, patriotizma i mondijalizma po mjeri trenutnih potreba. Imam protiv naknadne hrabrosti koja slavodobitno priznaje da bi i ubijala da se to od nje tražilo. Možda je, doduše, šik biti bivši revolucionar. Osobno mislim da nije, ako nema dokaza o vlastitome maršu na barikade. U tom nam slučaju preostaje ono u čem su mnogi veliki i mali Hrvati nenadmašni – dopisivanje vlastite biografije.

Mada mi je zanimljiviji kao stanovita moralna paradigma, od Lasića sam naučio nekoliko stvari. U njegovim podebelim svescima posvećenima Krleži najmanje je zanimljivo ono što se odnosi na Barda. Čitav niz imena, pojava i naslova okupljenih na jednome mjestu svjedoči o golemu i vrijednu trudu istraživača, o njegovoj analitičnosti i sistematičnosti. Uvijek i iznad svega velik radnik, okupio je i komentirao Lasić ogromnu građu koja će, kako vrijeme bude prolazilo, više svjedočiti o povijesnom trenutku nego o opusu u povodu kojega je istražena. Naučio sam od profesora puno i o Zagorki, njenome kulturnom i duhovnom kontekstu, a danas sa žaljenjem mogu konstatirati kako je šteta da je ostao na njenim književnim počecima. Naučio sam i o kriminalističkome romanu, o tome kako se izučava književni fenomen koji, sa stanovišta književnoga znanstva, nikada nije manje ili više vrijedan izučavanja. I dok je u historiografskim radovima i bitan materijal i dragocjene uvide sačuvao trajnim svjedočanstvom o epohama o kojima je pisao, njegovi teorijski radovi, također ispisani vrlo

seriozno, poglavito prinosi naratologiji ili filozofsko osmišljavanje vlastite metodologije, moram priznati, bitni su mi tek kao kulturna činjenica. Previše je u njima tradicionalnoga hegelijanstva prodinstanta takozvanim ontološkim strukturalizmom a da bi me, kao skeptika glede svih velikih transcendentnih sustava, zaintrigirali ili barem ponukali na iole strasnije čitanje. Da mi je do Hegela, čitao bih izvornoga filozofa, a ne njegovu hrvatsku emanaciju. Ako mi je do Eca, čitat ću talijanskoga auktora a ne hrvatski odvojak njegovih idiosinkrazija. Hegela sam čitao, a moj stav spram njega blizak je poststrukturalističkome odmaku od moći u opoziciji gospodara i roba. Eca sam čitao i bio mi je instruktivan sa transparentnosti iskaza čak i kada govori o nimalo lakim temama.

Konačno, čitao sam i zbornik u povodu kojega sam krenuo razmišljati o Stanku Lasiću, opravdano posvećen njegovu osamdesetome rođendanu. Niz vrlo zanimljivih tekstova dalo bi se ugrubo podijeliti na one koji se izravno bave Lasićevim opusom i na one koji su ovdje uvršteni njemu u čast, ali se bave temama bez puno veze s profesorom i njegovom godišnjicom. U prvoj je skupini svakako najambiciozniji rad Cvjetka Milanje o ontološkome strukturalizmu kao metodi. On, međutim, pati od toliko intenzivna metajezika da je pitanje koliko je koristan, a zbog visoke mjere izričajne autističnosti uopće i razumljiv filozofski nespecializiranu čitatelju. Jednostavniji i stoga i korisniji je prinos Ljerke Schiffler o strukturi Lasićeva mišljenja. Standardno sjajno informirani Leo Rafolt napisao je zanimljiv i poletan esej o misaonom kontekstu Lasićeva intelektualnoga projekta. Na Lasićevo bavljenje Zagorkom osvrnula se uspješno Suzana Coha. O Lasićevu doživljaju efemernosti vlastite kulture pisala je Marina Protrka pridonijevši naknadnoj politici jedne diskusije – u polazišnoj prepisci s Igorom Mandićem znanstvenikove teze bile su ipak nešto drugo od spoznaje o podjednako rubnosti i nerelevantnosti srpske, bugarske ili hrvatske kulture. O jednoj epizodi Lasićeva hermeneutičkoga bavljenja hrvatskim pjesništvom svjedočio je Tonko Maroević. U povodu jednoga Lasićeva djetinjskoga prijateljstva ispisala je Mira Kolar-Dimitrijević

solidan historiografski rad o uvjetovanosti karijere i politike na primjeru Franje i Jakova Fanceva. Na Lasićevu slovenističku epizodu podsjetio je Zvonko Kovač u pregledu zagrebačke slovenistike. Miroslav Šicel osvrnuo se na autobiografiju, a Vinko Brešić na zbirku razgovora, članaka i pisama te bibliografiju Stanka Lasića.

Spomenuta druga skupina radova zanimljivija je prosječnom čitatelju možda i zbog neovisnosti o djelu koga bi trebalo dobro poznavati prije nego čitamo njegove interpretacije. Tako je Milan Mesić podastro izvrstan pregled kulturalnih teorija u rapravi o pojmu kulture i multikulturalizma. Vladimir Biti prikazao je hegelijanski kompleks gospodara i roba sa stajališta hermeneutike i poststrukturalizma. Kozerski zgodno reaktuliziranje pojma ukusa poduzeo je Milivoj Solar. S. P. Novak rekonstruirao Držićev boravak u Sieni na temelju triju dokumenata iz sijenskih arhiva.

Na kraju, kako i priliči, uvršten je govor Stanka Lasića na dodjeli nagrade „Antun Barac”. Meštar sistematizacije, Lasić je i u ovoj prigodi razvrstavao – ovaj put četiri nastavničke ekipe i četiri razdoblja u povijesti katedre za noviju hrvatsku književnost zagrebačkoga filozofskog fakulteta. Ljudi i razdoblja raspoređeni su u četiri vrijednosti: dobrotu, solidarnost, strogost i raznolikost. I ovdje se spram vanjskoga profesor odnosi kao spram emanirane dimenzije vlastitosti. To nimalo ne umanjuje šarm krokija koji dolično zaokružuju svojevrsnu riječ na kraju, ne samo zbornika nego i zanimljiva životnoga puta. To, kao ni primjedbe na račun znanstvenika i mislioca koje sam izrekao ranije, ne umanjuje bitnost Lasićeve pojave u hrvatskoj kulturi. Svi smo krvavi ispod kože – nije nova, ali se vrijedi katkada na nju podsjetiti. Netom proživjevši jednu drugu obljetnicu, onu Marina Držića, zahvalan sam Lasiću za duboku pouku slijedom moguće parafraze. Držić nas vehementno suočava s činjenicom da se Rim iz Dubrovnika gleda. Lasić pokušava nemoguće: Dubrovnik iz Rima gledati. Stanko Lasić nikada nije imao svoj Dubrovnik. Šteta. Jer Grad je otvoren za svakoga. Treba mu samo, kao i lijepoj ženi, znati prići.

Antun PAVEŠKOVIĆ

DHK - Kronika

Veljača 2009.

– 4. veljače

Održana je sjednica Odbora za književne veze.

Održana je Tribina DHK s temom *KAKO SE DIJELE HRVATSKI KNJIŽEVNICI*. Dijele li se hrvatski književnici na lijeve i desne? Dijele li se književnici na one koji pišu za djecu i na one koji pišu za odrasle? Postoji li generacijski sukob? Tko želi podjele? Kako se književnik može izvući iz ladice u koju su ga pospremili? Na ova i slična pitanja odgovarali su književnici Stjepan Čuić i Robert Mlinarec, te voditelj Tribine DHK.

– 5. veljače

U prostorijama DHK održan je seminar s temom *PERZIJSKA TRADICIONALNA I MODERNA KNJIŽEVNOST* u okviru Tjedna iranske kulture koji se održava od 4. do 10. veljače u organizaciji Iranskog kulturnog centra u Zagrebu, Ministarstva kulture RH i Grada Zagreba.

– 10. veljače

U Čakovcu je u 79. godini preminuo esejist i pjesnik, profesor, znanstvenik, predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Čakovcu *ZVONIMIR BARTOLIĆ*.

– 11. veljače

Održana je Tribina DHK s temom *SCENARIJ*. Je li problem hrvatskog filma nedostatak dobrih scenarija? Je li to problem televizijske produkcije? Kakva je uopće televizijska produkcija? Što čine filmski režiseri, što javna televizija, a što producentske kuće

kako bi došli do kvalitetnog scenarija? Kako se scenarist može izboriti za svoja prava? Na ova i slična pitanja odgovarali su književnici Ivan Aralica i Pavo Marinković, te voditelj Tribine DHK.

– 16. veljače

Održan je sastanak Povjerenstva za Klub.

– 17. veljače

Održana je 4. sjednica Upravnog odbora DHK.

Za članove Povjerenstva za Nagrade Dana hrvatske knjige izabrani su: akademik Nikola Batušić, Jakša Fiamengo, mr. sc. Bratislav Lučin, akademik Tonko Maroević i dr. sc. Cvijeta Pavlović.

Prihvaćena je ostavka urednika časopisa „Most” Zdravka Gavrana, te za novoga izabran Strahimir Primorac.

– 19. veljače

Na Tribini DHK predstavljena je nakladnička djelatnost DHK-Ogranka u Rijeci: zbirka pjesama Diane Rosandić *GOLUCIA MIRA / COLOMBA DI PACE* – dvojezična zbirka; prijevod Vanesa Begić i Giacomo Scotti; nagrađena međunarodnom nagradom „Umberto Saba” za najbolju prevedenu zbirku na talijanski jezik za 2008., Giacoma Scottija *LA NAVE SULLE SECCHHE / NASUKANI BROAD* – dvojezična zbirka pjesama; prijevod Roman Karlović, i Alessandra Damianija *HIPOTEZE* – drama, prijevod Margherita Gilić. O knjigama govorili su Diana Rosandić, Giacomo Scotti i voditelj Tribine DHK.

– 25. veljače

U programu Tribine DHK održan je književni skup o *RANKU MARINKOVIĆU* na kojem su sudjelovali književnici Morana Čale i Jakša Fiamengo, režiser Antun Vrdoljak, te voditelj Tribine DHK. U predvorju DHK postavljena je izložba fotografija autorice Anči Fabijanović.

– 27. veljače

U DHK, u suradnji s Nacionalnom zajednicom Bugara u Republici Hrvatskoj, predstavljani su bugarski književnici *NADEŽDA ZAHARIEVA* i akademik *ANTON DONČEV*. Uvodnu riječ održao je dopredsjednik DHK Božidar Petrač. Sudjelovali su: akademik Josip Bratulić, akademik Tonko Maroević, predsjednik Nacionalne zajednice Bugara u RH Raško Ivanov, te moderator Dragutin Lučić.

Anica VOJVODIĆ

REPUBLIKA, časopis za književnost, umjetnost i društvo. Izdaju DHK i Školska knjiga d.d.
Uređuju: Ante Stamać, glavni urednik; Milan Mirić, odgovorni urednik
i Antun Pavešković, urednik